
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

21. évfolyam 1. szám

2012. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Ásványi Ilona:** Helyzetkép az egyházi könyvtárak muzeális és külön(leges)-
gyűjteményeiről a XXI. század elején 3
- Szabó László István:** „Timeo hominem unius libri”. Gondolatok könyvről,
olvasásról, könyvtárról 21

Fórum

- Horváth Sándor Domonkos:** Nemzetállami könyvtárügy alulnézetben. Szél-
jegyzet Balogh András tanulmányához 26

Műhelykérdések

- Sebestyénné Horváth Margit:** A kistérségi könyvtári ellátás fejlesztése a
Deák Ferenc Megyei Könyvtárban. A TextLib integrált könyvtári rendszer
alkalmazása a szolgáltatásban 30
- Péterfi Rita:** Mi a helyzet a szabadon választottakkal? A könyvtárba járó kö-
zépiskolások és a könyvek 37
- Körmendi Attila–Pataky Nóra–Nagy Erzsébet Viktória:** Az *Alkonyat* ol-
vasói népszerűsége a pszichostrukturális elemzés tükrében 43

História

- Lengyel András:** Alapozó évek 50

Perszonália

- Zimányi Magdolna:** Legeza Ilona (1950–2011) 55

Könyv

- Gaálné Kalydy Dóra:** Szolgáltatásmenedzsment a könyvtárban 58
- Mezey László Miklós:** Századokat átívelő évtizedek 60
- Villányi Péter:** Egy kisváros nagy ünnepe 62

From the contents

Ilona Ásványi: The special collections of church libraries – state of the art (3);
Margit Sebestyén-Horváth: Development of library services in the small regions of Zala county (30);
Rita Péterfi: Secondary school students as library members and the books they read (37)

Cikkeink szerzői

Ásványi Ilona, a pannonhalmi Bencés Főapátsági Könyvtár igazgatóhelyettese; *Gaálné Kalydy Dóra*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Horváth Sándor Domonkos*, a győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár igazgatója; *Körmendi Attila*, a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetének munkatársa; *Lengyel András* irodalomtörténész, Szeged; *Nagy Erzsébet Viktória*, a debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ gyermekkönyvtárának vezetője; *Pataky Nóra*, a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetének munkatársa; *Péterfi Rita*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Sebestyén Horváth Margit*, a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtár munkatársa; *Szabó László István*, a nyíregyházi MórícZs Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár munkatársa; *Villányi Péter*, néprajzkutató; *Zimányi Magdolna*, matematikus, a Magyar Elektronikus Könyvtár Egyesület elnökségének tagja

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária,
Dancs Szabolcs, Dippold Péter, Sztatky Mária**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 6,0 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a

Nemzeti Erőforrás Minisztérium

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU-ISSN 1216-6804

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

Nemzeti
Kulturális
Alap

Ásványi Ilona

Helyzetkép az egyházi könyvtárak muzeális és külön(leges)gyűjteményeiről a XXI. század elején

Ha egy könyvtár gyűjteményéről beszélünk, a következőkről kell szólnunk: a könyvállomány jellege, nagysága, állapota, feldolgozottsága, szolgáltatása. Ezeket a szempontokat meghatározza a „humánerőforrás”, vagyis, milyenek a személyi feltételek az adott könyvtárban.

Könyvtár? Levéltár? Múzeum?

Ha az egyházi könyvtárak „csoportját” kívánjuk bemutatni, fontos megjegyeznünk, hogy ezekkel a könyvtárakkal gyakran szervezeti, gazdasági, irányítási vagy egyéb szempontból sajátosan együttműködik az (egyházi) levéltár vagy (egyházi) múzeum, esetleg mindkettő. Gyakran az intézmények nevében is a „gyűjtemény” kifejezés szerepel, arra utalva, hogy e név alatt nemcsak könyvtár működik. Az ún. (muzeális) teremkönyvtár¹ – amelynek eredeti célja az volt, hogy a díszes könyvtárterem kiállítások rendezésére is alkalmas legyen – egyben múzeum is, mind a mai napig.

Ha megválaszolni nem is tudjuk, meg nem kerülhetjük azt a kérdést, hogy mi számít könyvtári és mi levéltári dokumentumnak? Ez a kérdés napjainkban is gyakran gerjeszt vitákat a szakmabeliek között. Vajon a könyv formátumú, de tartalmát tekintve oklevélgyűjtemény, a Liber Ruber, amelyet a pannonhalmi Főapátsági Levéltár őriz, könyvtári vagy levéltári dokumentum? Vajon biztosan oktan-e az, aki a nyelvemléknek számító Tihanyi Apátság Alapítólevelét a Főapátsági Könyvtárban keresi, holott szintén az apátsági levéltár őrzi. A könyvtárban őrzött flamand óráskönyvekre emlékeztető díszítésű Pannonhalmi Óráskönyv vagy a Pannonhalmi Evangelistarium nem műkincs-e, „muzeális” tárgy-e, s mint ilyen, nem a Főapátsági Gyűjteményeknek nevezett múzeumba való-e?

De nem kell erőlködnünk e kérdések megválaszolásában. Talán nem utópisztikus gondolat, hogy az egy közös ős-intézményből és (szak)területről háromfelé (könyvtár–levéltár–múzeum) szétváló intézmény és szakma az informatikai, számítástechnikai, telematikai fejlődés következtében egy „virtuális közös intézmény” felé tart. Rohamosan változó, felgyorsult világunkban az már nemcsak sejt-

telem, hanem kívánalom is, hogy a könyvtári, múzeumi, levéltári kulturális kincseket egy intézmény, „egy technika” szolgáltassa az érdeklődők számára.

Az egyházi könyvtárakban őrzött dokumentumgyűjtemény

Ha egy-egy egyházi könyvtár gyűjteményét tipizálni kívánjuk, többféle csoportosítás lehetséges.

Az egyik, a *dokumentumfajták* szerinti tipizálás alapján a könyvtári állomány (gyűjtemény) általában *könyvgyűjteményből* (kódexek, ősnymtatványok, antikvák – XVI. századi könyvek – régi magyar könyvek, RMK, RMNY, a modern, XX–XXI. századi könyvgyűjtemény, *egyéb nyomtatott dokumentumokból* (aprónymtatványok), *periodikagyűjteményből* (például folyóiratok) és *kéziratok* gyűjteményéből áll.

Másféle besorolás szerint *gyűjteményrészekben* is gondolkodhatunk: muzeális gyűjtemény, modern könyvek, folyóiratok–periodikák, kéziratok gyűjteménye, egyéb különgyűjtemények.

A különgyűjteményeket más könyvtárakhoz hasonlóan az egyházi könyvtárakban is vagy azonos típusú dokumentumok alkotják (pl. kéziratok, térképek, kották, aprónymtatványok), vagy más, tartalmi szempontok szervezik azokat önálló egységgé. Ez utóbbiakhoz tartoznak a kvázi „helyismereti” gyűjtemények és a hasonló jellemzőkkel bíró hagyatékok.

Bár vannak olyan egyházi könyvtárak, amelyek nem gyarapítják állományukat, és olyanok is, amelyek a rendszerváltozás utáni két évtizedben alakultak, ezért nincs muzeális könyvállományuk, az egyházinak–felekezetinek mondott könyvtárak gyűjteményeinek többsége a következő részekre osztható: *muzeális állományrész*, zömében teológiai munkákkal, ám mára inkább kultúrtörténeti értékű jelleggel; egy, az adott vallás–felekezet teológiai irodalmát gyűjtő *modern állomány*, teológiai szakkönyvtár, beleértve a folyóiratokat és egyéb periodikákat is; és a *külön(leges)gyűjtemények* (pl. térképek, kották, aprónymtatványok, kvázi „helyismereti” gyűjtemények). Ezek a gyűjtemények aztán a legkülönfélébb dokumentumfajtákat (kézirat, aprónymtatvány, könyv stb.) és korú dokumentumokat foglalhatják magukba.

A könyvtárak egy részében külön gyűjteményként kezelik a *muzeális könyvanyagot* (régii és védett könyveket), gyakran ezen belül is külön kódex-, ősnymtatvány-, antikva-, RMK-gyűjteményt különböztetnek meg. Ezen kívül vannak azok a különgyűjtemények, amelyeket a továbbiakban *különleges gyűjteménynek* nevezünk.

Dolgozatunkban a *muzeális* és e *külön(leges)* gyűjteményekről kívánunk rövid helyzetképet adni.

Az egyházi könyvtárakban őrzött kulturális kincs: a muzeális és egyéb külön(leges)gyűjtemények nagysága, jellege

Muzeális gyűjtemények

Az országos nagy könyvtárak (Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Egyetemi Könyvtár) mellett a nemzeti kulturális

örökség (kódexek, ősnymtatványok, RMK-k, nyelvemlékek, irodalmi hagyatékok) legnagyobb részét az egyházi könyvtárak őrzik.

A felsorolt könyvtárak állományának egy része – ha töredéke is – egyházi tulajdonból származik. A fenti könyvtárak közül az Egyetemi Könyvtár a legrégebb. A Pázmány Péter alapította egyetem – és annak könyvtára – túlzás nélkül „egyházinak” mondható, hiszen „egyházi eredetű.” Az Országos Széchényi Könyvtár alapgyűjteménye Széchényi Ferentől származik, és később a legkülönbözőbb módon gyarapodott. 1945 után a felszámolt egyházi és főúri könyvtárakból (is) kiegészítette gyűjteményét. A reformkorban létrejött Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára muzeális anyagának jelentős része származott egyházi vagy világi adományozóktól, akik hazafíúi lelkesedésből ajándékoztak jelentős értékeket ennek az intézménynek.

A muzeális gyűjteményekkel foglalkozó szakemberek tudják, hogy az egyházi könyvtárak csak becslést tudnak mondani a teljes és a muzeális állományuk nagyságáról is.

Magyarországon napjainkban kb. 70 egyházi–felekezeti könyvtár található. Ebből mintegy 30 vagy egyházi oktatási intézmény (középfokú és felsőfokú oktatás) könyvtára, vagy az elmúlt két évtizedben létrejött, muzeális anyagot nem őrző könyvtár. A teljes igazsághoz hozzá tartozik, hogy néhány középiskolai (pl. Csurgó) és felsőoktatási (pl. Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára) könyvtár is őriz régi anyagot, de erről nem áll pontos adat a rendelkezésünkre. Dolgozatunkban a „klasszikus” egyházi–felekezeti könyvtárak állományáról kísérelünk meg helyzetképet adni.

Ha tehát nem számítjuk az egyházi oktatási intézmények könyvtárait, akkor kb. 40 könyvtárral számolhatunk; ezek a „klasszikus” és ismert egyházi–felekezeti könyvtárak.² Ez utóbbiak szakfelügyelete 2006-ban kezdődött el és napjainkban is tart.³ A szakfelügyeleti vizsgálatok és egy gyors felmérés szerint – a 40 könyvtár közül 33-ról áll adat a rendelkezésünkre – a könyvtáros kollégák bevallása alapján a könyvtárak teljes állományának és muzeális állományának nagyságáról a következőt mondhatjuk el:

Teljes állomány nagysága	Könyvtárak száma
0– 25 000	7
25 000– 50 000	8
50 000–100 000	6
100 000–200 000	8
200 000–300 000	1
400 000–500 000	1
<500 000	2

Muzeális állomány nagysága	Könyvtárak száma
0– 100	2
100– 500	2
500– 1 000	1
1 000– 5 000	8
5 000–10 000	1
<10 000	19

Az adatokból látható, hogy a 33-ból 21 könyvtárnak a teljes állománya 100 000 alatt van, és 12 könyvtár állománya haladja meg a 100 000 dokumentumot. E mellett 19 könyvtárban 10 000-nél nagyobb a muzeális dokumentumok száma. Vagyis az egyházi–felekezeti könyvtárak gyűjteményének nagyobb része muzeális dokumentum.

Annak okai, hogy az egyházi könyvtárak gyűjteményének nagyságáról csak becslést tudunk mondani, egyrészt a XX. század második felének történelmé-

ben keresendők, amikor is az egyházi könyvtárak megsemmisültek, vagy nagy károkat, veszteséget szenvedtek el. Ennek következtében nemcsak nyilvántartások, katalógusok semmisültek meg, hanem a megmaradt (és megtizedelt) egyházi könyvtárak munkatársai bizalmatlanná is váltak: nem szívesen vallották meg, hogy milyen értékeik maradtak. Súlyos ok az is, hogy ezekben a könyvtárakban nem volt és a legtöbb helyen ma sincs a teljes állományt számba vevő jegyzék, katalógus, legfeljebb csak egyes gyűjteményrészekre vonatkozóan. A könyvtárakat napjainkban gondozók a rájuk bízott könyvgyűjteményt általában leltár nélkül vették át. Többen legfeljebb csak tíz-húsz éve dolgoznak az adott könyvtárban. Az egyházi könyvtárosokról elmondható, hogy az elmúlt húsz évben arra fordítódott energiájuk, lelkesedésük, hogy visszakapaszkodjanak a könyvtári hálózatba, lehetőség szerint behozzák az 1950-es évektől kezdődő lemaradásukat, amennyire lehet, lépést tartsanak a szakmával és a technikai fejlődéssel, és emellett naponta folytatják – más könyvtártípusokhoz hasonlóan – mindennapos egzisztenciális–financiális küzdelmeiket.

Annak, hogy bizonyos gyűjteményeknek még az átláthatósága is nehézkes, az is az oka, hogy az egyes külön(leges) gyűjtemények csoportosítása, elnevezése, elhelyezése „szakmai szemmel” nem minden esetben következetes, logikus. Általában az előző könyvtáros nemzedékek alakították ki, sokszor saját elképzeléseik szerint, amit örökségként és gyakorlatként vettek át a könyvtárak mai őrői. Akár a leltározáshoz, akár egy már meglévő rendszer megváltoztatásához megfelelő számú munkaerő kellene. Márpedig az egyházi könyvtárakban – talán a szakkönyvtárak vannak még hasonló helyzetben – egy-egy könyvtárosra gyakran tízezres állomány gondozása, feltárása és szolgáltatása jut.

Mégis azt mondhatjuk, hogy történtek országos kísérletek a muzeális gyűjtemények pontosabb számbavételére. Az 1970-es évek elején a Művelődési Minisztérium rendelete⁴ nyomán elkezdődött az egyházi tulajdonú könyvtárakban található muzeális dokumentumok védetté nyilvánítása. A kb. 30 egyházi könyvtárat érintő munkát az Országos Széchényi Könyvtár koordinálta.⁵ Az országos központi nyilvántartás mellett a legtöbb egyházi könyvtárban ennek a számbavételnek, illetve a felmérésnek eredményeként elkészült védettségi jegyzék az alapja és a mai napig segédlete a modern kori helyi nyilvántartásoknak is. Az 1970-es években folyó védettségi eljárás (védett könyvek jegyzékének elkészítése) és a muzeális dokumentumokra vonatkozó 2005-ös rendelet⁶ megjelenése közötti időben az egyházi könyvtárak bejelentették az OSZK központi nyilvántartásába vagy a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak, ha gyűjteményük ajándék, antikváriumi vásárlás vagy egyéb úton védett, muzeális dokumentumokkal gyarapodott. Ugyancsak részt vettek különböző, többé-kevésbé országosnak mondható programban, mint pl. az ősnymtatvány-katalógus (Sajó–Soltész: *Catalogus Incunabulorum... Hungariae. I–II.* Vol. Bp., 1970. = CIH) vagy az RMK–RMNY sorozat, illetve az előbbi pótköteteinek kiadásában. Már a különleges gyűjteményekre vonatkozóan: jelentős vállalkozás volt a *Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai* sorozat egyes köteteinek elkészítése, amely sorozat alapján mondhatjuk, hogy már részben feltárt (csak 10 könyvtárban és csak 1850-ig) az egyházi gyűjteményekben található kézirat anyag.⁷

Ezeknek az országos „programoknak” és helyi kezdeményezéseknek köszönhetően a gyűjteményükben őrzött kódexeket és ősnymtatványokat, valamint a

kézírtos anyag egy részét általában számszerűsíteni tudják az egyházi könyvtárak, de az antikvákét vagy az RMNY-ek pontos számát általában már nem tudják megmondani.

Néhány egyházi könyvtár – részben saját erőből, ötletből – elkészítette ösnyomtatvány-antikva kötetkatalógusát,⁸ „Világi és regionális kezdeményezésre” készült el és jelent meg például, helyi kiadványban a Veszprémi Érseki Könyvtár ösnyomtatványainak és antikváinak jegyzéke.⁹ Szakdolgozat¹⁰ született 2002-ben a Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtára RMK-inak elektronikus feldolgozásáról. (Ez a könyvtár őrzi Sylvester János Újtestamentuma 1541-es, sárvári első kiadásának variánsát). CD-ROM-on kereshető a Ráday Gyűjtemény ösnyomtatványainak és könyvritkaságainak katalógusa.¹¹

Ami a különleges gyűjtemények feldolgozottságát illeti: bizonyára több helyen van jegyzék vagy cédulakatalógus egyes gyűjteményekről, esetleg helyi adatbázis is. Nyomtatott formában tudomásunk szerint egy könyvtár (a Veszprémi Érseki Könyvtár) valóban különleges különgyűjteménye, a muzeális kottatár katalógusa szintén egy helyi kiadványban jelent meg.¹² Szerb nyelven jelentek meg a szentendrei Szerb Ortodox Egyházmegyei Könyvtár kéziratának és muzeális dokumentumainak kötetkatalógusai.¹³

Külön(leges)gyűjtemények

Az egyházi könyvtárakban „hagyomány”, egyféle örökölt koncepció határozza meg, hogy mit neveznek különgyűjteménynek, és hogyan kezelik.

Ahogy fentebb említettük, általában különgyűjteményként kezelik a muzeális könyvanyagot (régii és védett könyvek); gyakran ezen belül is csoportosítva külön kódex, ösnyomtatvány, antikva, RMK-gyűjteményeket különböztetnek meg.

További különgyűjteményként kezelt állományrészek: *folyóiratok, térképek, aprónyomtatványok* (pl. szentképek különgyűjteménye), *kották* (általában ez is muzeális, régii, kézírtos anyag, hiszen az egyházi könyvtárakban nincsen a települési könyvtárra jellemző zenei részleg), *kéziratok* (ebben a különgyűjteményben – ha mereven kategorizáljuk a dokumentumtípusokat – gyakran levéltári anyagot is találunk). Kifejezetten egyházi könyvtárakra jellemző dokumentumokat találunk a *sematizmusok* különgyűjteményében, amelyekben egyházi névtárakat, évkönyveket, címtárakat őriznek. Több helyen található *imakönyv-énekeskönyv* vagy *Biblia-gyűjtemény*. Jelentősnek mondható egyházi *iskolai évkönyv-gyűjteményeket* is fellelhetünk azokban az egyházi könyvtárakban, amelyek fenntartója iskolát működtetett 1948, az iskolák államosítása előtt. A könyvtár–levéltár–múzeum történelmileg hagyományos együttműködéséből adódóan néhány helyen a könyvtár különgyűjteményébe tartozik a *metszettár*; a *fotótár*; a *szentkép- és bélyeggyűjtemény*.

Vannak azonban olyan könyvtárak is, amelyek jelentősnek mondható különgyűjteményekkel rendelkeznek, ezeket *Collectaneanak* vagy *Miscellaneanak* nevezik, mégsem kezelik különgyűjteményként. Előfordul az is – általában örökölt hagyomány alapján –, hogy egy települési könyvtár esetében az aprónyomtatványok közé tartozó dokumentumokat (gyászjelentések, sajtókivágatok) az egykori könyvtáros elődök a különgyűjteményekbe soroltak.

Ezekon kívül vannak még *személyhez köthető különgyűjteményrészek*; egy-egy személy vagy család könyvtára és egyéb dokumentumhagyatéka. Például az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban a Fugger-gyűjtemény, a Szombathelyi Egy-

házmegyei Könyvtárban a Herzan-könyvtár, Pannonhalmán a Lónyay-könyvtár, a Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteményben a Windischgrätz-család könyvtárának egy része, az Evangélikus Országos Könyvtárban a Podmaniczky–Degenfeld Könyvtár vagy Mária Dorottya főhercegnő könyvtárának töredéke, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárában a Ráday család könyvtára, Pápán a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Könyvtárban a Tóth Ferenc Könyvtár.

Vannak egy-egy lelkes gyűjtő által a legkülönbözőbb dokumentumfajtákat tartalmazó, egy vagy több témában össze gyűjtött és megőrzött gyűjtemények. Ilyenek Pápán a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Könyvtárban a Baldácsy-féle metszetgyűjtemény és az ún. világháborús gyűjtemény. Debrecenben, a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában a Biblia- és az 1848–49-es gyűjtemény. Esztergomban, a Főszékesegyházi Könyvtárban a Majergyűjtemény, az Érseki Simor Könyvtárban az 1848. évi bécsi forradalom pamfletgyűjteménye, az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban az 1900 előtti csillagászati kiadványok gyűjteménye. A Soproni Evangélikus Gyülekezet Könyvtárában és a miskolci Árvay Teőreök Sándor Evangélikus Könyvtárban a Biblia-gyűjtemény.

Különgyűjteménynek számítanak a *hagyatékok*, így az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban Bél Mátyás kéziratos hagyatéka (Batthyány-gyűjteménynek nevezik, mert Batthyány József érsek vásárolta meg Bél Mátyás kéziratait), Pannonhalmán, a Főapátsági Könyvtárban Mécs László hagyatéka, az Evangélikus Országos Könyvtárban Szlávik Mátyás eperjesi teológiai professzor hagyatéka.

Néhány könyvtárban találunk *helyismeretinek*, *helytörténetinek* nevezett gyűjteményt is¹⁴. Ilyen Szombathelyen, az Egyházmegyei Könyvtárban Géfin Gyula helytörténeti gyűjteménye, Pápán a református gyűjteményben a Papensia gyűjtemény, Kalocsán, a Főszékesegyházi Könyvtárban a Kalocsaensa gyűjtemény.

Ha nem is nevezik így, az állomány, a szolgáltatás, a használat szempontjából a települési könyvtárak *helyismereti gyűjteményének felel meg* a pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban a Benedictina és Jesuitica gyűjtemény, a Zirci Apátság Újkönyvtárában a Cisterciensia, a budapesti Piarista Központi Könyvtárban a Piaristicum. Ha valaki a magyarországi bencés, ciszterci, piarista renddel kapcsolatos anyagot keres, ezekben a különgyűjteményekben kutat. Talán jobban hasonlít a települési könyvtárak helyismereti gyűjteményeire a győri Egyházmegyei Könyvtár Jauriensia gyűjteménye, amelyben Győrrel és a városhoz kötődő szerzőkkel kapcsolatos anyagot is őriznek, vagy a székesfehérvári Püspöki Könyvtárnak az az állományrésze, ahol az egyházmegye íróinak műveit gyűjtik.

Az egyházi könyvtárak közül az „országos hatókörű-forma” könyvtárak gyűjteményei (Budapesten a Magyarországi Unitárius Egyház Könyvtára, az Evangélikus Országos Könyvtár, az Országos Rabbiképző Intézet és Zsidó Egyetem Könyvtára, Szentendrén a Szerb Ortodox Egyházmegye Könyvtára) szintén a *helyismereti gyűjtemények jellemzőit mutatják*, hiszen az unitáriusokkal kapcsolatos, a szerb ortodoxokra vonatkozó, a szemita és antiszemita témájú irodalmat egyedülként gyűjtik telességgel az országban, és csak náluk kutathatók.

Az egyházi könyvtárak szervezeti és működési szabályzataiból, valamint küldetésnyilatkozataikból kiderül, hogy ezeknek az intézményeknek a fenntartói (püspök, egyházmegyei hatóság, egyházkerület, gyülekezet stb.) olykor külön feladatokat is meghatároznak a könyvtár számára. Ilyen lehet például, hogy tudatos szer-

zeményezéssel gyűjtse az adott egyházmegyére, egyházkerületre stb. vonatkozó és ezekkel kapcsolatos irodalmat, és hogy ezeket szolgáltatassa az adott területen működő hitoktatók, teológiai oktatók és hallgatók, lelkipásztorok számára. Mivel az állami és az egyházi „földrajzi-közigazgatási határok” nem fedik egymást, ezek a gyűjtemények *jellegükben hasonlítanak, ám mégsem azonosak* az adott megyei könyvtár helyismereti gyűjteményével.

Állományi és állományalakítási jellemzők az egyházi könyvtárakban található muzeális és egyéb különleges gyűjtemények esetében

Az egyházi könyvtárak gyűjteménye régiségétől függően évszázadok, évtizedek során – ahogy neve is jelzi – tudatos *gyűjtéssel*: vásárlással, esetleg cserével, valamint *adományozással, ajándékozással* alakult ki és gyarapodott.

Az egykori könyvgyűjtők – akár egy-egy emberről, akár közösségről van szó – *nem mindig határoztak meg gyűjtőkört*, hanem érdeklődésüknek és ízlésüknek megfelelően az évszázadok során állt össze gyűjteményük. A gyűjteményt aztán a későbbi könyvtárosok már *tudatos szerzeményezéssel* bővítették, amelyet az alapállomány jellege határozott meg.

A rendszerváltozás óta eltelt két évtizedben az egyházi könyvtárak élén szakképzett kollégák állnak, akik ugyan elsősorban települési könyvtárban használható ismereteket szereztek tanulmányaik során, de ezzel a könyvtáros szakma általános „fogásait” sajátították el. Éppen ezért elmondhatjuk, hogy az egyházi könyvtárak *mai gyűjteménye* – nem csak a modern könyvállomány – már részben *tudatos szerzeményezés eredménye* is.

A *muzeális gyűjtemény* egy-egy darabja és a *külön(leges) gyűjtemények* egyes darabjai vagy gyűjteményrészei a mai napig inkább ajándék, adomány, örökség, esetleg letét útján, hagyatékként kerülnek a könyvtárakba, kevésbé vásárolják azokat. Ennek ellenére, ha anyagi erőforrásai hiányában nem is tud vásárlás útján gyarapítani a könyvtár, a muzeális gyűjtemény vezetőjének hasznos, ha tájékozott az antikváriumok világában, illik olvasnia az antikvár árverési katalógusokat, amelyekben fel-feltűnnek olyan kötetek, amelyek egykor az adott könyvtár vagy könyvtártípus (egyházi könyvtár) tulajdonában voltak, de a „történelem viharáiban” így vagy úgy kikerültek, kivesztek e könyvtárak gyűjteményéből. A gyakorlat az, hogy ha a könyvtár anyagi lehetőségei engedik – akad egy szponzor, pályázati támogatás, vagy a modern könyvállomány gyarapítása „terhére” – visszavásárolja ezeket.

Ajándékozással, adományozással, örökség vagy letét útján kerülhet a könyvtárba egy-egy hagyaték.

Hagyatékon egy bizonyos, sajátos szempontból összetartozó dokumentumgyűjteményt – általában kéziratok gyűjteményét – értünk. Sajátos szempontok: az anyag kötődhet egy természetes vagy jogi személyhez (alkotóhoz), közösséghez, lehetnek ezeknek kéziratok és nyomtatott művei, tőlük származó, róluk szóló, esetleg velük kapcsolatos dokumentumok; kötődhetnek egy helyhez, helységhez, valamilyen eseményhez is.

Az egyházi könyvtárakban inkább a korábbi századokból (főként XVII–XIX. század) találhatunk nagyobb, összefüggő irodalmi (az irodalmi szó használatakor

nem csak szépirodalomra gondolok) hagyatékot. Valószínű, hogy a XX. századi anyagok részben még az élő leszármazottak, örökösök tulajdonában vagy nagy országos közgyűjteményekben (Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Petőfi Irodalmi Múzeum) található meg.

Ajándékozással, adományozással juthat egy-egy értékes kötet vagy gyűjtemény a könyvtárba olyan esetben, ha az adott településhez, intézményhez kötődött valaki, ott született, ott élt, működött, járt iskolába. Az *örökség* útján szerzett hagyaték lehet tudatos hagyományozás és lehet eseti, alkalmi, kényszerű. A tudatosan egy-egy intézményre hagyományozott anyag motivációja az ajándékozáshoz hasonló. Az eseti, alkalmi, „kényszerű” hagyatékhoz akkor juthat egy-egy könyvtár, ha a gyűjtemény gazdájának alkalmi vagy „kényszerűn volt köze” az adott intézményhez, és ott maradt – vagy éppen felejtődött – a hagyatéka. *Letétként* akkor kerül egy nagyobb hagyaték egy-egy intézménybe, ha a hagyományozó csak ideiglenes megőrzési helynek tekinti a könyvtárat, nem végleges őrzési helynek szánja. A letéti formát és „kényszerű hagyatékot” általában valamilyen „történelmi szükségszerűség” szüli. Ilyen „történelmi szükségszerűségként” őrizte például a pannonhalmi Főapátság Könyvtár egy-egy szerzetesrend „irattárát”, vagy egy-egy alkotó személyes hagyatékát, kéziratos műveit a szerzetesrendek 1950-ben történt feloszlása után.

A muzeális és egyéb különleges gyűjtemények állapota

Az *állományvédelem*,¹⁵ vagyis a régi könyvek és egyéb védett dokumentumok méltó és megfelelő helyen való elhelyezése, állag- és vagyonvédelme, gondozása és restaurálása az egyházi könyvtárakban kiemelten fontos feladat. A fentiekén kívül állományvédelmi feladat a dokumentumok megőrzését szolgáló digitalizálás, sőt a jogi védelem is, amely a muzeális állomány esetében nem szerzői jogi probléma, hanem az őrzési helyet, a tulajdonost megillető jog kérdése is.

Az elmúlt évtizedben örvendetesen megnőtt a lehetőség arra, hogy pályázati segítséggel – még akár nem kevés önrész biztosításának árán is, ritkán szponzorok bevonásával – restauráltassák ezek a könyvtárak gyűjteményük különösen értékes darabjait vagy különleges gyűjteményrészét. A jelentős régi állományt őrző könyvtárakban ennek következtében a vagyonvédelem, a tűzvédelem és az egyéb fizikai védelem (általános és egyedi restaurálás, hőmérséklet- és páratartalom-szabályozás, fényvédelem, takarítás, a dokumentumok elhelyezése, rágcsáló- és rovarirtás) jónak vagy legalábbis kielégítőnek mondható. A kulturális javak őrzésének, kezelésének egyértelmű és hathatós, korszerűbb jogi szabályozása megteremtette a nemzeti kulturális vagyon új felmérésének feltételeit. Néhány évvel ezelőtt elkezdődött az egyházi könyvtárakban a digitalizálás is, amely a muzeális gyűjtemények esetében elsődlegesen az állományvédelmet szolgálja és csak másodlagosan az ismeretterjesztést.

Örvendetes, hogy szinte minden könyvtárnak van „restaurálási stratégiai terve” – legalábbis a könyvtáros kolléga fejében. A sorrendiséget persze nagyon sok minden befolyásolhatja: a dokumentum értéke, egyedisége, állaga, állapota, de elsősorban a pénz.

Az állományvédelemben az általános és egyedi restaurálások területén is jók az eredmények. Az egyházi könyvtárak az általános restaurálás lehetőségével

élve gyűjteményről gyűjteményre haladva restauráltatják (tisztítják, rendezik, portalanítják) dokumentum-állományukat. Sajnos, csak egy-két helyen tudták az egész gyűjteményt – általában a teremkönyvtárak – teljes, nagy rendbetételét elvégeztetni erre szakosodott, a szakma által is elismert cégekkel. Ugyancsak évek óta folyamatosan végeztetnek a könyvtárak egyedi restauráltatást. Átlagosan évente 5–10 kötetet tudnak így rendbe tenni. Megnyugtató, hogy ezek a munkák folyamatosak, ám elszomorító, hogy milyen lassan haladnak. Ennek az az oka, hogy a könyvtárak restauráltatni csak pályázati segítséggel tudnak, egy-két kivételes esetben szponzori segítséggel. Fenntartóik segítsége és saját költségvetési keretük gyakran csak az elég magas pályázati önrész biztosítására elég.

A muzeális és egyéb különgyűjtemény(ek) feldolgozottsága

A muzeális és különgyűjtemények hagyományos eszközökkel (nyomtatott kötet- vagy cédulakatalógusok, jegyzékek) történt feldolgozottságát, számbavételét az e gyűjtemények nagyságáról szóló fejezetben érintettük. A XXI. században azonban már mások az elvárások, kívánalmak: ha a feldolgozásról és feldolgozottságról beszélünk, akkor számítógépes adatbázisokra kérdezzük rá.

Az egyházi gyűjteményekben az 1990-es évek második felétől kezdődött meg a számítógépes katalogizálás.¹⁶ Napjainkra minden könyvtár használ valamilyen számítógépes programot, a közel 70 egyházi könyvtár közül mintegy 20 intézmény integrált rendszert.

A számítógépes feldolgozás jobbra a modern állományrészben kezdődött el, itt gyorsan lehet látványos eredményt elérni. Van, ahol a hagyományos katalóguscédulákról dolgoznak, van, ahol kézbe veszik a köteteket. A legtöbb könyvtárban hagyományos cédulakatalógust már egyáltalán nem építenek, csak számítógépes adatbázist.

Néhány helyen már elkezdődött a muzeális gyűjtemény számítógépes feldolgozása, bár kevés intézményben van hozzáértő, „régí könyves” szakember. A munka így nehezen és nem is mindenhol megbízhatóan folyik. Csupán néhány könyvtár muzeális anyaga kereshető az interneten, vagy legalább helyi adatbázisban, esetleg készült belőle CD-ROM formátumú katalógus. A muzeális anyag igazán régi gyűjteményeiről (kódexek, ősnymtatványok), illetve bizonyos egységes különgyűjtemény-részekről általában kötetkatalógus és cédulakatalógus áll a kutatók rendelkezésére.

A számítógépes katalogizálás elterjedésével, az 1980-as évek végén elkezdődött a magyarországi közös katalógus (MOKKA) feltételeinek megteremtése is. A modern könyvadatbázis építésén túl a muzeális anyagot őrző könyvtárakban felmerült a régi könyvek egy közös, az országhatárokon túlnyúló, „hungarikákban gondolkodó” katalógusban való számbavétele is, ezért jött létre a MOKKA-R Tagozat,¹⁷ amelynek célja „... a Kárpát-medence könyvtárainak és azok használóinak dokumentum- és információ-ellátását nagymértékben javító közhasznú tevékenység ellátása, különösen a régi nyomtatványok közös katalogizálási rendszerének előkészítése, megszervezése és működtetése.” Az egyesületbe meghívást kaptak az egyházi könyvtárak is, amelyek közül néhányan tagkönyvtárak, mások tagozati partnerkönyvtárak vagy tagozati résztvevő könyvtárak.

A rendszerváltozás után megváltozott politikai, gazdasági, szakmai fejlemények, majd az Európai Unióhoz való csatlakozással az országhatárok szabadabb átjárhatósága, az ezzel fellendülő műkincs-kereskedelem szükségessé tette a nemzeti kulturális kincs *jogi védelmének* átgondolását is. Fontos és szükséges volt a kulturális javak őrzésének, kezelésének egyértelmű és hathatós jogi szabályozása. 2005-ben készült el a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról szóló, már említett rendelet (ld. 6. jegyzet), amely előírja a nemzeti kulturális vagyon újabb számbavételét.

A muzeális dokumentumok bejelentésére vonatkozó rendelet a személyi feltételek miatt (elegendő szakképzett munkaerő hiánya) „sokkolta” az egyházi könyvtárakban dolgozókat. Bár a MOKKA-R egyesület segítségükre van a törvényi kötelezettség teljesítésében, hiszen a fentiekén túl *„feladata a kulturális örökség védelméről szóló törvény által előírt nyilvántartás is”* és *„az e törvényben és rendeletben meghatározott feladatok teljesítésének segítése magánszemélyek és azon intézmények számára is, akik és amelyek nem tagjai a Tagozatnak”*, a szorongás a mai napig érezhető. Az együttműködés jele, hogy az egyházi könyvtárosok közül többen részt vettek a MOKKA-R által szervezett, az ország több pontján tartott, a régi dokumentumok bejelentésével kapcsolatos továbbképzéseken. Napjainkban elmondhatjuk, hogy megkezdődött a törvényi kötelezettség teljesítése az egyházi könyvtárak részéről is.

Noha dolgozatunk az egyházi könyvtárakban őrzött muzeális és különleges gyűjteményekről kíván helyzetképet adni, e gyűjtemények feldolgozottságáról szólva nem lehetséges, hogy a modern könyveket feldolgozó adatbázisokról ne szóljunk, még ha röviden is. Annál is inkább, mert akár egy-egy könyvtár gyűjteményéről, akár egy-egy, a könyvtárakban használt szoftverről vagy a hazai egységes könyvtári adatbázisról beszélünk – ez utóbbi ma még csak álom –, azt láthatjuk, hogy külön is kezelik meg nem is a régi könyves és a modern adatbázist. A muzeális könyveket feltárni kívánó MOKKA-R adatbázis is a MOKKA-hoz „csatlakozik.” Az bibliográfiai tételek is hasonlóak a régi könyv és a modern könyv esetében is.

Bár az egyházi könyvtárak törekszenek arra, hogy teljes jogú tagjai és tevékeny részvevői legyenek a magyar könyvtári rendszernek, és ezért csatlakozni kívánnak az országos kezdeményezésekhez,¹⁸ programokhoz, mégis felmerült, hogy a számítógépes feldolgozás során létrehozott helyi adatbázisaikkal ne a MOKKA-hoz csatlakozzanak, hanem egy önálló közös katalógust hozzanak létre az egyházi könyvtárak számára. A törekvés felerősödött a MOKKA tervezett kiterjesztéséről szóló hírek hallatán, amelynek lényege, hogy a nagy országos könyvtárak közvetlenül, a kisebbek a megyei könyvtárakon keresztül kapcsolódjanak a MOKKA-hoz.

Az egyházi könyvtárak gyűjteményei nem a települési, hanem a szakkönyvtárakhoz hasonlítanak inkább, gyűjteményük sem a települési (megyei, városi) gyűjteményekre emlékeztet. Az egyházi könyvtárak úgy gondolták, hogy mind az olvasók, mind a könyvtárosok könnyebben találják meg a speciálisan egyházi könyvtárakban fellelhető információkat, dokumentumokat, ha az egyházi könyvtárakat összefogó, azok gyűjteményét közösen feltáró speciális adatbázis áll rendelkezésükre. Ez tehát azt jelenti, hogy az egyházi könyvtárak nemhogy elzárkóznának az országos közös katalógusoktól, hanem ellenkezőleg: ezen az önálló, egy helyen keresztül sokkal könnyebben válnak elérhetővé az egyházi gyűjtemények

dokumentumai a MOKKA, a MOKKA-R és a többi országos közös katalógus számára.

Az informatikai, technikai fejlődés következtében az egyházi könyvtárak körében többször előkerült a közös katalógus terve. Nemcsak a közös szervert, azonos programot használó könyvtárak között, hanem úgy is, hogy az Egyházi Könyvtárak Egyesülésén¹⁹ belül érdemes volna létrehozni egy nagyobb, együttműködésen alapuló közös katalógust, amely mind a szakma, mind az olvasók szempontjából hasznosabb volna. Hasonló külföldi egyházi közös katalógusok is azt mutatták, hogy van létjogosultsága ilyen projekteknek, a BETH²⁰ is erre biztatta tagjait.

Igy és ezért született meg az UNITAS,²¹ az egyházi gyűjtemények több mint közös katalógusa. A névválasztás – unitas, amely egységet jelent – Szent Ágoston egy mondására utal, amely a „vállalkozásnak” egyben jelmondata is: „*In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem charitas.*” Magyarul: „a szükséges dolgokban legyen egység, a kétségesekben szabadság, mindenben pedig szeretet”.

A közös katalógust hivatalosan az Egyházi Könyvtárak Egyesülése szokásos éves nyári találkozásán, 2011-ben, Pécsen mutatta be Baranya Péter elnök, a katalógus létrehozója, jóllehet az adatbázis már hónapok óta folyamatosan épült-készült, sőt észrevették és véleményezték is az interneten szörföző informatikus-könyvtáros kollégák és a potenciális használók.

Az UNITAS-szal kapcsolatos eredmények és tervek²²

A katalógus alapja, motorja a BODZA nevű szoftver, amit Zawiasa Róbert, a szegedi Egyetemi Könyvtár informatikusa fejlesztett ki. Ez a rendszer az alapja a MOKKA-R-nek és a hozzá kapcsolódó adatbázisoknak is, a HUMANUS cikk-adatbázisnak és több más könyvtári adatbázisnak. Kellően rugalmas ahhoz, hogy a könyvtári szoftverek széles köréből tudjon adatot fogadni és egységes formában visszakereshetővé tenni. A katalógus egyesíti a virtuális és a valós közös katalógusok technológiáját. Az adatbázisok többségét rendszeres, automatikus „aratással” leemeli (Corvinás adatbázisok), más részüknél negyedévenként kézi konverzióval történik a frissítés (net-kapcsolattal, vagy szabványos gateway-el nem rendelkező adatbázisok). Az így nyert adatok egy helyi közös adatbázisban tárolódnak. A Huntékás könyvtárakat virtuálisan érik el, a kereséskor a keresőkérdést továbbítják a Huntékások közös szerverére, és a válaszul kapott rekordok a helyben tároltakkal együtt kerülnek megjelenítésre.

Az UNITAS-ban jelenleg 25 könyvtár adatbázisa kereshető, több mint egymillió rekorddal, de három újabb könyvtár jelezte csatlakozását, adatbázisaik becsatolása folyamatban van. A most kereshetők között van olyan könyvtár is (és a jövőben lesz még több is), amelyeknek nincs önálló, weben is elérhető katalógusa, esetünkben az UNITAS biztosítja a távoli hozzáférést.

Az UNITAS-katalógus portálba ágyazottan működik, amelyet Tátrai József, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola rendszergazdája készített. A portálon nemcsak a gyűjtemények katalógusában kereshetünk, hanem az adatszolgáltató könyvtárakról is hasznos információkat (a gyűjtemény jellege, szolgáltatása, nyitvatartási ideje stb.) kaphat könyvtáros és könyvtárhasználó egyaránt, de közli az aktuális, egyházi könyvtárosokat és könyvtárakat érintő híreket, és lehetőséget ad a könyvtárak digitalizált tartalmainak közzétételére is. Bár témánkhoz nem tartozik szorosan, mégis érdemes megemlíteni, hogy az egyházi könyvtárak közül né-

hány folyóiratcikk repertóriumot is készít. Például a már bekapcsolt Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára, vagy a hamarosan becsatolásra kerülő Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtára. Hogy az olvasókat minél szélesebb körű információkkal lássák el, a HUMANUS cikkadatbázis teológiai témájú cikkeit is betöltik az UNITAS-ba. Az UNITAS tehát már most is több, mint könyvkatalógus.

A portállal kapcsolatos további tervek

Wiki-szerű információtár a vallás, a teológia, az egyházak és hasonló témakörökben. Így az elektronikusan elérhető, sok esetben könyvtárak által előállított teológiai, vallási tárgyú információk aggregátorává válhat a portál. Ennek nem elsősorban pénzügyi, sokkal inkább személyi feltételei vannak.

A katalógus sok lehetőséget tartogat a könyvtárak számára is: rekordletöltés most is adott bárki számára, de a szoftver arra is képes, hogy különféle speciális szöveges exportokat készítsen. Például rendelkezésre áll régi nyomtatványok bibliográfiájának előállítására alkalmas szöveges export (proveniencia, kötésleírások). Lehetőség lesz közvetlen, kézi rekordfelvitelre is az UNITAS adatbázisába.

Az UNITAS a Z39.50 kapcsolaton keresztül lehetővé teszi, hogy a könyvtáros kollégák rekordokat emelhessenek át az adatbázisból saját adatbázisukba, meggyorsítva ezzel a feldolgozó munkát. Az egyházi könyvtárak speciális gyűjtőköre miatt sokszor olyan bibliográfiai tételeket találhatunk itt, amelyek az országos közös katalizálási rendszerekben nem találhatók meg. A rekordátétel lehetőségéről az UNITAS üzemeltetői tájékoztatták a hazai könyvtári szoftvereket fejlesztő cégeket is, hogy igény esetén bármelyik könyvtár számára hozzáférhető legyen az adatbázis.

A katalógust és a portált a csatlakozott könyvtárak és az Egyházi Könyvtárak Egyesülése tartják fenn.

A muzeális és különgyűjtemények szolgáltatása

1950-től, a bezártság és bezárkózottság éveiben nem volt „szerencsés” egyházi, teológiai vagy vallásos-művelődéstörténeti témákban kutatni. A rendszerváltozást követően, de a nyilvános státus vállalásával különösen az egyházi gyűjteményekben őrzött anyag ismét érdekessé, voltak olyan évek, amikor divatossá vált.

Az egyházi könyvtárak muzeális gyűjteményeinek használói belföldi vagy külföldi tudományos szakemberek, doktori képzésben résztvevők. Az egyéb különgyűjteményeket inkább egyetemi, főiskolai hallgatók, helyismereti kutatók, tanulmányi versenyeken, pályázatokon induló lelkesebb középiskolai diákok használják. Számukat meghatározza, hogy az adott könyvtár hol működik, a fővárosban vagy egy vidéki településen, de az is, hogy milyen a „könyvtári, kulturális környezete”. Ez utóbbi azt jelenti, hogy van-e az egyházi könyvtár közelében egy jól működő települési (megyei, városi) vagy felsőoktatási könyvtár, ahol a témával kapcsolatos általános és modern szakirodalom megtalálható, illetve van-e olyan felsőoktatási vagy középfokú oktatási intézmény, ahonnan – tapasztalat alapján – küldik az oktatók, tanárok a szak- és egyéb dolgozatok írására vállalkozó hallgatókat. A helyismereti jellegű gyűjteményt őrző egyházi könyvtárak gyakran segítik, részben ellátják egy-egy városi vagy megyei könyvtár feladatát is.

A muzeális és egyéb különgyűjtemény minden könyvtárban természetesen csak helyben használható. Ennek részleteit az adott könyvtár használati szabályzata írja elő. Állományvédelmi és kutatási céllal általában készítenek másolatokat a muzeális dokumentum részleteiről, de kizárólag fotót, esetleg szkennelt képet.

A szolgáltatások között kell szólnunk a digitalizálásról is. Az egyházi könyvtárakban őrzött muzeális vagy különleges gyűjteménynek *digitalizálásának célja az állományvédelem* (a kulturális értékek megőrzése, értékes anyagok rongálódásának csökkentése, az eredeti dokumentum helyett a digitalizált változat szolgáltatása a kutatónak); *az ismeretterjesztés* – dokumentumszolgáltatás (a hozzáférési lehetőség növelése); *a duplikálás* (nehezen hozzáférhető, egyedi dokumentumok sokszorosítása, hozzáférhetővé tétele); raktározás, őrzés szempontjából pedig *a helymegtakarítás*.

Mivel az egyházi könyvtárak őrzik a nemzeti kulturális vagyoni jelentős részét, az erre a dokumentumtípusra irányuló „országos nagy digitalizációs programot” megvalósítani az egyházi könyvtárak nélkül nem lehet. A digitalizálás azonban még összefogással is költséges vállalkozás, ebbe az egyházi könyvtárak egyenként nem is képesek hatékonyan belefogni.

Az egyházi könyvtárak együttműködésre készen részt vettek a digitalizálással kapcsolatos országos programokban, törekvésekben. (2003: a nemzeti kulturális vagyoni mennyiségi számbavételére irányuló felmérés, 2004: a digitalizálást szorgalmazó IHM-pályázat, 24. óra címmel.)

2005-ben „A NKÖM felkérésére az Országos Széchényi Könyvtár koordinálásával a Könyvtári Intézet, a Neumann Digitális Könyvtár, az Egyházi Könyvtárak Egyesülésével, az Egyetemi Könyvtárak Kollégiumának, és a Szolnok megyei könyvtárnak a képviselője közös munkával elkészítette az országos könyvtári digitalizációs terv első változatát. ... A terv nem valósult meg, mert 2007 szeptemberében az Európai Bizottság által elfogadott hat kiemelt fejlesztési terület a digitalizálást nem foglalta magába.”²³ Az országos összefogással történő digitalizálás meghiúsult tehát.

2008-ban nyílt még lehetőség országos program keretében digitalizálásra a „Magyar Digitális Képkönyvtár” pályázata keretében. Néhány egyházi könyvtár erre szakosodott céggel ekkor digitalizáltatta gyűjteménye érdekesebb darabjait, és kiadványokat (CD, DVD, hasonmás nyomtatvány) készítettett belőle. Voltak és vannak olyan intézmények, amelyek maguk is vállalkoznak arra, hogy gyűjteményük anyagát vagy annak egy részét digitalizálják.

Összességében azt mondhatjuk, hogy kevés helyen, kevés muzeális vagy más szempontból értékes dokumentum, illetve gyűjtemény digitalizálása történt meg eddig. Szinte mindig külső kezdeményezésre, egy-egy kiadó, digitalizálással foglalkozó cég ösztönzésére, vagy adódó pályázati lehetőséggel élve vágtak bele a könyvtárak ebbe a munkába. Digitalizálni a könyvtárak csak pályázati támogatásból képesek, és sokszor az önrész biztosítása is gondot jelent.

Az egyházi könyvtárak pótolhatatlan értékeket őrző gondozóiban többféle félelem is él a digitalizálással kapcsolatban. Az első a szerzői, őrzési, kiadási stb. jogokkal kapcsolatos. Mindenképpen szükséges és sürgető feladat, hogy ezek a jogok jól megfogalmazódjanak egy átfogó, nemzeti szinten megvalósuló vagy akár egyéni kezdeményezésű digitalizálás megvalósítása előtt. Második „félelem”, hogy ál-

lományvédelmi szempontból mikor fogjanak bele nagyobb arányú digitalizálásba, hiszen egyre jobb teljesítményű, tökéletesebb és biztonságosabb technikai eszközök készülnek. A harmadik a CD-ROM-ok, DVD-k stb. mint adathordozók „életideje”. A fentiekén kívül: nem csak a digitalizálás, a digitalizált anyag további szolgáltatása is költséges vállalkozás. Annak pedig semmi értelme, hogy egyéni kezdeményezések során, összefogás hiányában duplán, triplán digitalizáljanak egy-egy muzeális dokumentumot.

Különböző országos programokhoz kapcsolódva, pályázati lehetőségekkel élve egyre több könyvtár tesz azért, hogy az általa őrzött muzeális vagy egyéb érdekes-értékes különgyűjtemény ne maradjon „holt anyag”. Ennek formái: a könyvtár katalógusának, gyűjteményében őrzött digitalizált szövegek közzététele az interneten vagy legalább helyi adatbázisban; részvétel különböző nagy, országos és nemzetközi kiállításokon, saját kiállítások rendezése; rendhagyó könyvtári órák, előadások, rendezvények szervezése a könyvtárban; kiadványok készítése a muzeális anyagból; a vallási–kulturális turizmus keretében a könyvtár bemutatása csoportoknak stb.

A muzeális és különleges gyűjtemények gondozásának személyi feltételei

Dolgozatunk elején jeleztük: ha egy gyűjteményről kívánunk szólni, akkor szólnunk kell a személyi feltételekről is, hiszen a gyűjtemény munkáját nagymértékben meghatározza a személyi tényező. Az alábbi gondolatsort részben érintetem a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2011. júliusi számában, „*A (könyvtáros) afféle középhely egy teljes egyetem összes fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között*” *Egyházi könyvtárosok a XXI. század elején* című írásomban.

Milyenek is a személyi feltételek az egyházi könyvtárakban? Ezekben a gyűjteményekben átlagosan 3-5 munkatárs dolgozik. A protestánsoknál valamivel jobbra, a katolikusoknál rosszabb az átlag, ez utóbbiaknál 1-1,5 könyvtáros. Mindenkinek minden könyvtári feladatot el kell végezni, nincsenek osztályok, munkacsoportok, műhelyek. A muzeális teremkönyvtárral bíró műemlékkönyvtárakban a könyvtárosok gyakran idegenvezetői feladatokat is ellátnak, de olykor ők a teremőrök és a takarítók is.

Az egyházi könyvtárakban kisebb az olvasóforgalom, nem a szokásos értelemben vett olvasók, inkább a szakkönyvtárakat használó (tudományos) kutatókra vagy a települési könyvtárakban, a helyismereti gyűjteményben olvasókra–kutatókra emlékeztető könyvtárhasználók keresik, akik azonban speciális kiszolgálást és szolgáltatásokat kívánnak. A könyvtáros is hasonló munkát végez, mint egy szakkönyvtárban vagy egy települési könyvtár helyismereti gyűjteményében dolgozó kolléga.

A rendszerváltozás előtti helyzethez képest változás, hogy a könyvtárosok már nem lelkészek, szerzetesek, papok, hanem könyvtári képesítéssel rendelkező civilek, akik viszont általános szakmai, inkább települési könyvtárban használható alapképzést kaptak.

Az egyházi könyvtárakban, napjainkban dolgozó könyvtárosok többsége az 1990-es években kezdett el dolgozni, sőt egyre több az olyan kolléga, aki csak 2000

után. Ők gyakran nem „szakszerűen” vették át a gyűjtemény gondozását, nem volt egy olyan, az adott gyűjteményt ismerő tapasztalt könyvtáros, aki érdemben átadta volna a könyvtárat, segített volna tájékozódni a helyi körülmények között. A kollégák gyakran kezdő könyvtárosként, esetleg szakirányú képzettség nélkül, vagy települési könyvtárban használható ismeretekkel dolgoznak az adott intézményben.

Az egyházi könyvtárak–levéltárak–múzeumok „gyűjtemények” néven gyakran gazdasági, munkaügyi stb. szempontból is együtt dolgoznak. Vannak olyan könyvtárak, amelyeknek vezetője muzeológus vagy levéltáros, és ez az intézmény működésén is érződik. Ezek ugyanis más-más szakmák és más-más gondozást kívánó intézmények.

Végzettség–képzettség szempontjából az egyházi könyvtárakban dolgozó könyvtárosok java része egyetem vagy főiskolát végzett, bár nem mindig szakirányú végzettségűek, esetleg a nem szakirányú diplomájuk mellett főiskolai vagy középfokú könyvtárosi képesítéssel rendelkező kollégák.

A könyvtárak zömében nincs külön „régikönyves” szakember. A könyvtárosok minden speciális szakképzettség nélkül foglalkoznak a muzeális anyaggal. Ez igazában csak annyit jelent, hogy helyben használatra előkeresik és kikészítik a tudományos kutatók által kért könyveket. Továbbá lehetőség szerint restauráltatják, valamint kiállításokra előkészítik a régi dokumentumokat. Tevékenyebb kollégák digitalizáltatják gyűjteményük egyes kincseit, és elektronikus vagy hagyományos kiadványt készíttetnek róluk. Az állandó munkatársak száma nem teszi lehetővé a komolyabb, kiterjedtebb szakmai munkát.

Az adott anyagi feltételek mellett tudományos munkatárs foglalkoztatása, akár csak ilyen státus megteremtése szinte lehetetlen feladat. Néhány helyen dolgozik a (szegedi) „régikönyves szakot” elvégzett könyvtáros, bár köztudott, hogy ezek szakmai felkészültsége nagyon egyenetlen. Némely könyvtáraknak vannak „külsős” munkatársai, tudományos kutatók, szakemberek, akik bizonyos „célfeladatokat” végeznek el (pl. az ősnymtatványok bibliográfiájának elkészítése). Őket azonban – pénz hiányában – a legritkább esetben kéri fel az adott könyvtár, inkább egy-egy országos könyvtár vagy munkacsoport kezdeményezi, esetleg egyéni kutatás ösztönzi, és díjazásuk pályázati támogatásból oldható csak meg. A feldolgozó munkában néhány helyen szakmai gyakorlatukat végző egyetemisták vesznek részt.

A muzeális állományt katalógus vagy kiadvány formájában feltáró kutatóműhely csak egy-két helyen működik. Az egyházi könyvtárakban a régi könyvekkel foglalkozók ismerik ugyan a nagy országos könyvtárakban vagy más intézményekben működő tudományos műhelyeket, de munkájukban nem vesznek részt. Az országosan híres „régikönyves” szakemberekkel kapcsolatuk inkább hivatalos munkakapcsolat, mintsem személyes. A kapcsolatfelvételt csupán egy-egy kiállítás, kiadvány munkálatai ösztönzik.

* * *

Az egyházi könyvtáraknak a rendszerváltozást megelőző több évtizedes „szünet” után óriási lemaradást kellett és kell pótolniuk, miközben lépést kellett és kell tartaniuk a kor követelményeivel, hiszen a tudományos–technikai fejlődés felgyorsulása következtében a könyvtáros szakmában jelentős változások történtek az elmúlt két évtizedben.

Az informatikai–technikai vívmányok és eszközök a fogékony, kreatív és tevékeny könyvtárosok számára új lehetőségeket és feltételeket teremtettek a különböző könyvtártípusokban, így az egyházi könyvtárakban őrzött különleges gyűjtemények őrzésében, gondozásában, feltárásában és szolgáltatásában is.

Az egyházi intézményekben őrzött muzeális és egyéb különgyűjtemények sorsa, állapota nagymértékben függ attól, milyenek az adott helyen a szakképzettségi, a muzeális gyűjtemények esetében a régi könyves szakképzettségi feltételek.

Az egyházi könyvtárak az egyik legfontosabb feladatuknak a muzeális és egyéb különgyűjtemények gondozását tartják, hiszen az odalátogató kutatók elsősorban ezeket keresik, mint csak az adott könyvtárban megtalálható gyűjteményeket.

Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése mint szakmai és érdekképviseleti szervezet sokféle feladata között az egyik legfontosabbnak szintén ezt tartotta. Az elmúlt években szakmai napokat, továbbképzéseket tartottak a könyvtárainkban őrzött kulturális kincs művelődéstörténeti jelentőségével, feltárásával, gondozásával, az állományvédelemmel, a régi könyvek védettségével, az antikváriumok világával, a muzeális dokumentumok bejelentésével kapcsolatban. Megfelelő szakmai anyagok összeállításával pályázati támogatásokért „harcolt” – sikeresen.

A tapasztalat az, hogy valódi eredményeket e különleges gyűjtemények feltárásában és szolgáltatásában csak összefogással, országos programok keretében tudnak elérni.

JEGYZETEK

- 1 A teremkönyvtár jellegzetesen barokk „műfaj”. Nyugat-Európában számos ilyen található. Bár hazánkban több kisebb, a barokk korban kialakított könyvtárterem van – Kalocsán a Patachich Könyvtár, az Egri Főegyházmegyei Könyvtár vagy a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár – „klasszikus”, egységes barokk teremkönyvtár csak egy látható, a budapesti Központi Szeminárium épületében működő ún. „Pálos Könyvtár”. A barokként emlegetett korszak a régióban meglehetősen hosszúra nyúlt: még a XVIII. században is végig „divatos” stílus volt. Bár a XVIII. században keletkeztek az ismert nagy protestáns (terem)könyvtárak is (Debrecen, Sárospatak), ám a református vallás, mondhatjuk, „külső sajátosságaiból” adódóan ezek egészen más képet mutatnak, mint pl. egy barokk katolikus, szerzetesi könyvtár (Melk, Admont). A két ismert hazai katolikus teremkönyvtár (Pannonhalma, Zirc) építése már összefüggött azzal a nagy szellemi mozgással, amelyet reformkornak nevezünk. Ennek a korszaknak uralkodó stílusa a klasszicizmus volt.
- 2 A körülbelüli adat abból adódik, hogy vannak olyan felekezetek, amelyeknek van ugyan könyvtára, de mint működő intézmény nincs benne az egyházi-könyvtári és általában a könyvtárszakmai köztudatban. A tájékozódni kívánó kutatónak a következő név és címtárak állnak rendelkezésére, amelyek az egyes egyházak–felekezetek saját bevallás alapján készültek: „2001–2002. Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek” (Bp.) NKÖM Egyházi Kapcsolatok Titkársága, (2002), illetve ennek újabb kiadása: „2007 Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek” (Bp.) OKM, (2007).
- 3 Ásványi Ilona: A magyarországi egyházi és felekezeti könyvtárak szakfelügyelete 2006–2008. In: A könyvtári szakfelügyeletről. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről (szerk. Richlich Ilona). Bp. OKM, [2009]. – (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.) 52–61. p.

- 4 5/1971. (X. 23.) MM rendelet egyes jogi személyek könyvtáraiban levő muzeális értékű könyvek, zeneművek, térképek és egyéb nyomtatványok, valamint kéziratok bejelentéséről.
- 5 Szelestei Nagy László: Értékek egyházi könyvtárainkban In: Egyházi Könyvtárak Egyesülése Névtár 2002. [szerk. Ásványi Ilona] – Pannonhalma, 2002. – 10–14. p.; <http://www.eke.hu/olvasnivalo3.html>
- 6 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról.
- 7 1979-ben jelent meg az első, 1993-ban a mindmáig utolsó, 10. kötete annak az Országos Széchényi Könyvtár által kiadott sorozatnak (*Magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai*), amely 1850-ig tárja fel egyes egyházi könyvtárak és levéltárak kézirat-anyagát. Ezek: a debreceni református nagykönyvtár, a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, a Ráday Könyvtár, a sárospataki református könyvtár, az Egri Főegyházmezei Könyvtár, a pápai református könyvtár, a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, a Győri Egyházmegyei Könyvtár, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteménye, a piarista központi levéltár, a csurgói református középiskolai könyvtár, különböző református egyházközségek könyvtárai (Kecskemét, Kiskunhalas, Kunszentmiklós), a Váci Egyházmegyei Könyvtár, az Evangélikus Országos Levéltár.
- 8 *A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár ősnymtatványainak és antikváinak katalógusa.* = *Catalogus incunabulorum et librorum sedecimo saeculo impressorum qui in Bibliotheca Dioecesis Sabariensis asservantur.* Összeáll./composuit Rétfalvi Gábor. Szombathely, Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, 2006. – *A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa.* = *Catalogus librorum ante 1601 impressorum, qui in Bibliotheca Episcopatus Alba-Regalensis asservantur / Velencei Katalin ; [ford.] Hegyközi Ilona.* Budapest, OSZK–Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, 2008. – *A Váci Egyházmegyei Könyvtár ősnymtatványai.* = *Catalogus Incunabulorum, Quae Bibliotheca Dioecesis Vaciensis Asservantur / Boros István.* Vác, Váci Egyházmegye, 2010.
- 9 Kredics László: Ősnymtatványok és antikvák a veszprémi püspöki könyvtárban [sic]. In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13.: történelem* (szerk. Kralovánszky Alán–Palágyi Sylvia) Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1978. 149–170. p.
- 10 Bán Magdolna: *A Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtárának Régi Magyar könyveinek számítógépes feldolgozása (szakdolgozat).* – Szeged, 2003. – 85 p. ill. 6 mell. – Készült: Szegedi Tudományegyetem Bölcsésztudományi Kar, konzulensek: Monok István, Keveházi Katalin – Ez a dolgozat 2010-ben kiegészült a possessor bejegyzések pontosításával, azonosításával (Font Zsuzsa munkája). Az elmúlt években a mintegy 171 tételből álló RMK-gyűjteményt sikerült restauráltatni. A könyvtár terve az, hogy a kiegészített szakdolgozat és a képekkel illusztrált restaurálási dokumentáció hamarosan elérhető legyen interneten, a könyvtár honlapján. A körülményekhez képest megnyugtató gyorsasággal folyik az antikvák és az RMNY-ek számítógépes adatbázisának építése.
- 11 *A Ráday gyűjtemény ősnymtatványai és válogatott könyvritkaságai (CD-ROM)* [Bp.], Ráday Gyűjtemény–Studiolum Kiadó, 2004.
- 12 M. Tóth Antal: *A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje* – Veszprém, Veszprémi Érseki Könyvtár, 2007. – 312 p. ; 24 cm + Kottamelléklet (12 p. ill. ; 21 cm). – (A Veszprémi Főegyházmezei múltjából; 19.)
- 13 Синдик Надежда, *Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји, Београд–Нови Сад 1991.* – Мирјана Бабић и Светлана Јанчић, *Каталог књига библиотеке Српске православне епархије будимске: од XIX–XX века. 1. Књиге на српском језику, Београд–Нови Сад 1992. 2. Књиге на страним језицима, Београд–Нови Сад 1992.* – Бранка Билатовић, *Каталог серијских публикација библиотеке Српске православне епархије будимске: од XIX–XX века. Београд–Нови Сад 1992.* – *Каталог књига личне библиотеке Георгија Зубковића редактор Мара Тодоровић. Београд–Нови Сад 1994.*

- 14 A témáról ld.: Ásványi Ilona: „Helyismereti gyűjtemények, helyismereti munka” egyházi Könyvtárakban. In: Szolgáltatás – Használó – Könyvtáros Paradigmaváltás a könyvtárak helyismereti munkájában?! A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete 15. Országos Konferenciáján, Győr (szerk. Mennyeiné Várszegi Judit). – 2008. július 9–11. Győr, Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, 2009. 110–127. p.
- 15 A témáról bővebben: Ásványi Ilona: Állományvédelem egyházi könyvtárakban. = Könyvtári Levelező/lap 2006. 7. sz. 3–11. p.; www.eke.hu/olvasnivalo
- 16 A témáról bővebben: Baranya Péter–Kövécsek Ildikó: Az egyházi könyvtárak informatikai fejlettsége: egy felmérés eredményei. = Könyvtári Levelező/lap 2005/5–7.; Az egyházi könyvtárakban használt programokról, a tapasztalatokról beszámoló olvasható: Számítógépes programok az egyházi könyvtárakban összefoglaló címmel Fischerné Grócz Zita: Orbis, Polovitzerné Antal Mónika: TINLIB integrált könyvtári rendszer, Török Beáta: A Corvina integrált könyvtári rendszer, Viola Ernő: Szirén program. In: Egyházi Könyvtárak Egyesülete. Névtár 2001. Pannonhalma, [EKE], 2001. 14–23. p.; A THECA adatbázisról: Broczky István: Egyházi könyvtárak internetes adatbázisa – THECA. = Könyvtári Levelező/lap 2002. 1. sz. 15. p. – Broczky István: THECA. Internet keresőfelület az Orbis adatbáziskezelővel feldolgozott könyvtári adatokhoz. In: Egyházi Könyvtárak Egyesülete. Névtár 2001. Pannonhalma, [EKE], 2001. 11–13. p. – Drótos László–Somogyi Tamás: Adattármutra. Közös katalógusok. Theca. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 2007. (54. évf.) 5. sz. 215–216. p.
- 17 <http://www.eruditio.hu/mokka-r/>
- 18 A MOKKA-R segíti és megkönnyíti a régi könyvek leírását, feltárását bármely muzeális anyagot őrző könyvtár számára, hiszen az RMNY-kötetek anyaga is belekerült az adatbázisba.
- 19 Az Egyházi Könyvtárak Egyesülete a magyar (vannak határon túli, erdélyi tagjai is) egyházi és felekezeti könyvtárak érdekképviseleti szervezete, mely 1994-ben alakult és 1995 óta bejegyzett szakmai és egyházi szervezet. Ismertetőt ld. az egyesületről és annak munkájáról: I. Ásványi Ilona: Tízéves az Egyházi Könyvtárak Egyesülete 1. = Könyvtári Levelező/lap 2004. július 5–11. p. – 1. rész, augusztus 3–11. p. – 2. rész, szeptember 3–7. p. – 3. rész/2. In: Egyházi Könyvtárak Egyesülete – Névtár 2004. Pannonhalma, 2004 – 3–32. p./ 3. <http://www.eke.hu/eketortenet.html>; II. Ásványi Ilona: Beszámoló az Egyházi Könyvtárak Egyesülete tevékenységéről 2004 és 2007 között 1. = Könyvtári Levelező/lap 2007. 8. sz. 17–23. p./ 2. <http://www.eke.hu/eketortenet1.html>; III. Ásványi Ilona: Az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének 15 éve különös tekintettel a 2004 és 2009 közötti időszakra. 15 éves az Egyházi Könyvtárak Egyesülete. Pannonhalma, Egyházi Könyvtárak Egyesülete, 2009. – 54 p. (EKE-füzetek, 1.)
- 20 BETH (Bibliothèques Européennes de Théologie) a Teológiai Könyvtárak Egyesületeinek Nemzetközi Tanácsa – <http://theo.kuleuven.be/beth/page/1/>
- 21 www.unitas.hu – előzetes ismertető ld.: Baranya Péter: Egyházi könyvtárak közös katalógusa és portálja. In: Hagyomány, egység és korszerűség: az Egyházi Könyvtárak Egyesülete 2009. november 10-i jubileumi konferenciájának előadásai. – Debrecen, EKE, 2010. 128–132. p.
- 22 Az ismertetőt Baranya Péter szóbeli közlése alapján teszem közzé.
- 23 Skaliczki Judit: A rendszerváltás könyvtárügyétől a könyvtárügy rendszerváltásáig Budapest, Könyvtári Intézet, 2011. (Továbbképzés felsőfokon) 108–109. p.

„Timeo hominem unius libri”*

Gondolatok könyvről, olvasásról, könyvtárról

A könyvekben található kiterjedt és mélyen magvas gondolatok milliányi apró igazságból épülnek fel. A teremtő szándék, az ihlet, a fantázia elragadja a szerzőt, majd magával ragadja az olvasót, és mint egy tornádó tölcésére felkapja és távoli, ismeretlen világokba repíti. A regény, a jó könyv nem csupán annyi, amennyit az író beleépített, az is benne van, amit az olvasó fantáziája felfedez benne. Az igazán értékes könyveket, ha újra és újra elolvassuk, mindig kissé másként értelmezzük, kissé más kincseket találunk benne. Mintha valaki titokban még írt volna hozzá az éjszaka. A könyv olyan, mint a partitúra a zenész számára, beavatatlannak csak hangjegyek, mint ahogy a könyv is csak betűk sokasága, és a tartalom rejtve marad a felszínes szemlélő előtt, viszont megmutatja kincseit annak, aki kíváncsian és fogékonyan tekint bele. Sajnos, sokan nem hallják ezt a zenét.

Minden könyv más, pedig mindegyikben nagyjából ugyanazok a szavak vannak, csak más sorrendben, és a szerzők mégis újra meg újra rengeteg mindent el tudnak mondani általuk. Az olvasás tehát bensőséges kapcsolat, akár az érzelmes ölelés, ami meghitt és intim: elzár a külvilágtól, nem létezik idő és tér számunkra, ha elragad bennünket a fantázia. Nagypám mondta annak idején az alvó, a szeretőre és az olvasó embert nem illik zavarni. A könyv halhatatlanná teszi a szerzőt, a szereplőket, és amíg olvassuk, talán minket is. De legyünk óvatosak, mert a csupán információkra éhes ember mindent összeolvas, fel akarja falni az egész világot, és egész vallást építhet fel magának a könyvekből, ha tévutakra viszik az áltudományos okoskodások.

„Timeo hominem unius libri”, vagyis: „félek az egykönyvű embertől”. Azaz a félművelttől. Aki sokat és értőn olvas, az a könyvekben talált kincseket adaptálja, és mint kulturális tőkét használja egy életen át. Ahhoz hogy önállóan tudjon gondolkodni és következtetni, az embernek meg kell ismernie mások gondolkodását, gondolatait és következtetéseit.

Tévedés azt hinni, hogy az olvasóvá nevelés az iskolában vagy az óvodában kezdődik. Aki a mese- és beszélgetés-hiánnyal érkezik az óvodákba, abból majdnem bizonyosan nem-olvasó gyerek, nem-olvasó felnőtt lesz. Az ember életét a születését követő húsz évben alakítja ki, és ez kihat az egész életére. Így aztán nem mindegy, hogy irodalom vagy „iroda lom”, amit a kezünkbe veszünk vagy a gyerekeink kezébe adunk. Az olvasóvá nevelés első számú felelőse ugyanis maga a szülő, aki elsősorban nem azzal serkentheti olvasásra gyermekét, nem azzal segítheti a nevelődés folyamatát, hogy példát mutat az olvasás és a könyvek szeretetére, tisz-

* „Félek az egykönyvű (félművelt) embertől” – Aquinói Szent Tamásnak tulajdonított szállóige.

teletére, hanem azzal, hogy már nagyon korán mesél és felébreszti a gyermeki fantáziát, majd sokáig ébren tartja a könyvek által.

Vannak egyszer használatos könyvek, az ember elolvassa őket, talán még tetszik is neki, élvezi, de érzi, hogy nem fogja elolvasni újra. És vannak az időtálló könyvek, amelyeket érdemes otthonunkban tartani, birtokolni. Az ilyenfajta csukott könyvben ugyan betűk vannak, de amint kinyitjuk, mint ezernyi pillangó repülnek szerteszét belőle, és egy világ elevenedik meg előttünk képzeletünk szárnyán szállva. Ismeretlen emberek és világok tűnnek fel, amik a második oldaltól már ismerőssé és ismertté válnak. A jó könyvet arról ismerjük meg, hogy akárhányszor olvassuk, mindig más világba vezet bennünket. Persze végül sokkal jobb könyv van az ember agyában, mint amit annak idején papírra vetett az író. A fantázia olyan, mint a metronóm: csak el kell indítani és a zene szárnyalni kezd. Mennyi tudás, ismeret, bölcsesség és érzelem bújik meg a sorok között! Egy könyv nem képes gyökeresen megváltoztatni az ember életét, de elegendő mennyiségű és minőségű könyv már képes alakítani és formálni a személyiséget. Minden könyv tágítja az ismereteinket arról a világról, amelyben élünk, amelyben őseink élhettek, vagy amelyekben szeretnénk élni. Nagyon jó azoknak, akik lelki szemeikkel látják is azt, amit olvasnak. A könyvben szabadon szárnyalhat a mi fantáziánk is, ezért a könyvben az olvasó a „filmrendező”, a műértelmező, adaptáló, továbbgondoló befogadó. Inkább legyen szegény egy könyvvel teli házikóban, mint könyvek nélkül éljen egy palotában. Mert aki nélkülözi az olvasás örömét, az talán nem is él igazán.

Mondd meg, mit olvasol, és megmondom, ki vagy. Mert az ember személyiségét elárulja az, amit, amiket olvas. Aki csak olvas, de nem tudja, mit olvasott, nem nagyon különbözik az analfabétától. A divatos könyvek gyakran talmi ideákat közvetítenek még akkor is, ha közismert szerző írta. A könyvben található önmagáért való, öncélúan ábrázolt történetnek nincs értéke, sem tartós hatása. Ilyenkor nem érezzük a benne megbúvó magvas gondolatokat. Az író és az olvasó egymásnak adják életerejüket, gondolataikat, érzelmeiket, fantáziájukat. Előfordul, hogy az író fantáziája szegényesebb, mint az olvasóé. Az olvasó azonosul és helyet cserél a szereplővel. Erre mondják, hogy „beleéli magát” a történetbe.

Az olvasott emberben – magától a könyvtől – nincs semmi eredeti, mindent, amit tud, a könyvekből tudja, ám ez maga a műveltség. A műveltség nagymértékben alakítja a lélek érzékenységét. A szenzibilis emberek minden adandó alkalmat megragadnak, hogy elmenekülhessenek a fantázia világába, ahol a hősök mindig győzedelmeskednek, szabadságot és reményt találnak a sorok között. A könyvekből tanuljuk meg a könyörületet, az empátiát, a kedvességet, a becsületet és a tisztességet. Morális korlátokat építünk, ezáltal válunk emberré, emberivé és igazán szabaddá. A könyv különös hatalom, amely világrészek és évszázadok kapuit nyitja tágra, de levezethet a lélek belső világába is.

Az igazán jó könyv nem a könyvespolcon található, hanem az olvasólámpa mellett az asztalon vagy az éjjeliszekrényen, kézügyben. Az olvasás áthidalja az idő, a tér és az ismeretségi kör közötti szakadékot. Az olvasás az egyik leghatékonyabb formája a személyiségfejlesztésnek, ugyanakkor ambivalens, sőt „skizofrén” állapot, mert olvasás közben magadhoz beszélsz, vagy a szerzővel vitatkozol, és ebben a hatékony párbeszédben van alkalmaid elgondolkozni az olvasottakon. Ahhoz, hogy igazán jó könyvet írjon valaki – ha éppen nem ösztönös zseni –, tapasztalt és olvasott, vagyis művelt embernek kell lennie, és jó, ha emellett emocionálisan érzékeny és empatikus.

A könyv egyik nemzedék végrendelete a másik számára, a tapasztalt öreg tanácsa az életbe lépő fiatalságnak. Egy jó történet olyan, mint egy különálló kis világ, a könyv pedig lehetővé teszi, hogy akkor léphessünk be az ajtaján, amikor csak kedvünk tartja. Ha egyszer átéltük, már soha, senki nem veheti el tőlünk. A szavak rövid időre szólnak, a könyv egy egész életre.

Talán tiltani kellene az olvasást, ahhoz hogy elterjedjen? Az írás-olvasás képességének romló szintje egyre kevésbé teszi lehetővé az új információk befogadását és az új tudás megszerzését, feldolgozását és gyarapítását. A kulturális értékek felismerésére való hajlandóság, a közművelődés színvonala egyre kevésbé alkalmas arra, hogy használható eszköze legyen az egyén fejlődésének. Az ismeretszerzés létszükséglet, újra és újra megjelenik a munkában és az élet más területein. De az információszerzés, az információ birtoklása önmagában nem elegendő. A műveletlenek, a funkcionális analfabéták nem képesek a józan ítéletre, nem képesek felmérni és megoldani problémáikat. Így képtelenek megvalósítani bizonyos célokat, mert nem rendelkeznek azokkal a műveltségi tartalékokkal, amik lehetőséget adnak a továbbléésre.

Az olvasás társadalmi célja – tudjuk – a közművelődés színvonalának fejlesztése és a kulturális értékek adaptálása a köztudatba. Évtizedek óta csökken az olvasásra fordított idő, és nő a nehezen olvasók és funkcionális analfabéták száma. A közművelődés színvonalának fejlesztése, az ismeretek megszerzése és a kulturált szórakozás meghatározó eszköze minden bizonnyal az olvasás marad. A kulturális értékek, normák közvetítése és az olvasásra való motiválás minden nemzedék számára a modern társadalmakban stratégiai jelentőséggel bír. Az olvasóközpontú olvasásfejlesztés lényege az olvasásra való ösztönzés, és pedig aktív könyvtárosi közreműködéssel, ami az olvasás megszerettetése mellett a felvilágosítás és tájékoztatás révén történik. A könyvtárba látogatók nem csupán megismerhetik a könyvtárosok segítségével az olvasás által megnyíló lehetőségeket, de a jó könyvtáros lehetővé teszi az olvasók számára, hogy azok egymással is megoszthassák olvasmányélményeiket, tapasztalataikat. Az olvasás megszerettetésében fontos szerepet kapnak a család mellett az óvodák, az iskolák, a könyvtárak. A szülő, az óvónő, a tanár, a könyvtáros, közös erővel küzd a gyermek személyiségének fejlődéséért. A divat teremtette ideák mentális tévutakra vihetik a fiatalokat, de a szépirodalom etikai normái egészséges értékrendet formálnak személyiségükben. Az olvasás és a tanulás révén olyan lehetőségek nyílnak meg előttük, amelyek egész életüket, életminőségüket jelentős mértékben befolyásolja. Felnőtt korban az olvasott ember elhelyezkedése sokkal egyszerűbb, mert könnyebben tud kommunikálni és szocializálódni. Egészséges felnőtt csak egészséges gyerekből lesz; hasznos tagja a társadalomnak csak akkor lehet, ha felépíti saját kulturális értékrendjét.

Az olvasás társadalmilag hátrányos helyzetben komoly erőfeszítést jelent. Minden gyerek hátrányos helyzetű, aki nem tud együtt haladni hasonló korú társaival. Nem csak a szociális értelemben vett szegénység jelent hátrányos helyzetet, vannak személyiségük rendellenes fejlődése következtében hátrányosak is, mert aszociális szülők nevelik őket, akik ingerszegény környezetben élnek vagy szellemi életüket sivárság jellemzi. Ahhoz, hogy az olvasás mindennapi feladattá és szokássá váljon és tartalmas, igényes szórakozást nyújtson a társadalom minden tagja számára, meg kell teremtenünk az egyenlő esélyt a könyvtárhasználatban is. A hátrányos helyzetű emberek számára a könyvtáraink használata, a könyvtárak megközelíthetősége és a könyvtárban való közlekedés és a tájékozódás komoly nehézségekbe ütközik.

Ugyanakkor számos törekvésről tudunk az esélyegyenlőség megteremtésére. A nem látó emberek számára például a felolvasó szoftverek segítségével lehetőség nyílik az e-könyvek tartalmának megismerésére, illetve ma már számos hangos könyvhöz juthatnak. A hátrányos helyzetű gyermekek számára a könyvtár művelődési esélyeik, az életben való boldogulásuk, érvényesülésük nélkülözhetetlen eszköze. Az olvasás a normális élet része, csak akkor adaptálódik az egyén életvitelébe, ha már a családban megkapja azt a mintát és indítást, ami természetes életszükségletként és nem kényszerként a szórakozás és a kikapcsolódás eszközévé emeli az olvasást. A szülő képes megszerettetni a gyermekkel a könyvet. Az együttes olvasás, a könyv tartalmának megbeszélése vagy családi programként a könyvtár látogatása elősegíti az olvasóvá válást. A könyvek tudatos kiválasztása, a helyes szelektálás fontos az igényes és esztétikus olvasáskultúra elterjesztéséhez. Ha ott-hon ellenőrizetlenül a tévé vagy a számítógép előtt felejtjük a gyereket, könnyen rabjává válik, elfásul, és elveszíti érdeklődését a való világ iránt. A részletekbe menően pontos digitális (virtuális) valóság elnyomja a fantáziát, amit a csak könyv képes igazán fejleszteni, mivel csak a szöveg tartalmát kapja belőle az olvasó, minden mást neki kell elképzelni, kiszínezni és értelmezni, főként a tanult minták révén. A gyermek fejlődésének előmozdítása az ismeretekkel és élményekkel való gazdagítása nagyrészt az olvasás révén valósítható meg. Beszédképességének, szókészletének fejlesztése, az olvasás iránti érdeklődés felkeltése, életben tartása, fejlesztése a rendszeres olvasásra való rászoktatással és az iskolára való felkészítéssel vagy akár saját könyvtár létrehozásával a gyerek számára, motivációt, indítást jelenthet az egész életére. A szülői minták, a szülők olvasottsága, kulturális státusa vagy a család viszonyulása általában véve az olvasáshoz, meghatározó. A szülők kompetenciája az olvasóvá nevelésben – nem lehet elégszer elmondani – alapvetően fontos.

Az olvasói szokások felmérésével képet kaphatunk arról, miket, milyen témákat, milyen szerzőket olvasnak legszívesebben, vagy milyen céllal, esetleg hogyan illeszkedik életükbe az olvasás, milyen emóciókat vált ki belőlük az olvasás, örömteli vagy kényszer számukra ez a tevékenység. Ha a hasonló témákban olvasókat összehozzuk egymással, akár író-olvasó találkozók, olvasókörök szervezésével, ahol megoszthatják élményeiket és tapasztalataikat, esetleg ismereteiket, ezzel örömtelibbé és vonzóbbá tesszük számunkra az olvasást. Minden korosztályt más és más módon lehet megérinteni, megszólítani és megnyerni az olvasás örömeinek, mivel egyedi sajátosságaik, érdeklődési körük és speciális igényeik eltérőek. Olyan témákat kell keresni, ami leköti a gyereket, érdekli, talán még kutatni is kész érte. A könyvtáros figyelemfelkeltése és tájékoztatása, empátiája, emocionális érzékenysége és toleranciája pozitív hatást gyakorol a könyvtárlátogatóra, de helytelen magatartása esetleg örökre elkedvetlenítheti a látogatót, akár el is fordíthatja az olvasástól. A hagyományos olvasás kultuszának megőrzése és fenntartása sok erőfeszítést kíván a könyvtáros társadalomtól. Az olvasóvá nevelés gyermekkorban kezdődik, ezért a közkönyvtárak a világ szinte minden országában különös figyelmet fordítanak a család intézményére. A könyvtárosok önmagukban nem oldhatják meg az olvasóvá nevelés feladatait, de olvasóvá nevelés könyvtárak nélkül elképzelhetetlen.

A könyvtárba érkező látogatóknak, már a bejáratnál találkozniuk kell a könyvtárosok ajánlásával, akár egy plazmatévéen is lehet sugározni folyamatosan az információkat. Ezzel párhuzamosan a könyvtár weboldalán biztosítani kell az információhoz jutás feltételeit. A webes felületen, fórumokon lehetőséget kapnak az ol-

vasók a véleményük és tapasztalataik megosztására. A könyvtárakban ki kell alakítani olyan tereket, zugokat, ahol beszélgethetnek egymással a hasonló érdeklődésű látogatók. A fiókkönyvtárakban a kirakatokba helyezett új könyvek figyelemfelkeltők, vonzzák a tekintetet, és talán behozzák a téma iránt érdeklődő kíváncsi embereket. Ugyanez a helyzet az asztalokon hagyott könyvekkel: amit valakik már elolvastak, az mások számára is érdeklődésre tarthat számot. Fontos lehet a frissen visszahozott könyveket egy helyen tartani, ahol a kíváncsi látogatók szabadon böngészhetnek köztük. A könyvtárak részvételével nyaranta olvasótáborokat lehet szervezni, ahol a természettel harmóniában és a könyvek segítségével ismerkednek meg a gyerekek a környező világ összefüggéseivel, mégpedig vonzó módon, játékos formában. A gyermekkönyvtárban családi hétvégéket tarthatunk, ahol szülő és gyerek együtt játszva és versengve mutathatja meg, hogy képes felkutatni a könyvek között az információt, a tudást, a műveltséget.

Az olvasás hatása az oktatásban nap mint nap tetten érhető. Az új ismeretek befogadása aktív olvasás nélkül elképzelhetetlen. A kritikus gondolkodást és a tájékozódást, a szókincsfejlesztést és kifejezőképességet, lényegkiemelő készséget segíthetjük elő, ha az olvasást már gyermekkorban megszerettetjük. A gyermek majd felnőttként képessé válik asszociálni, szintetizálni és saját morális értékrendet alakítani ki az olvasott szépirodalmi művek alapján. A lexikális tudás révén az ismeretei megnőnek, és ő maga egyre magabiztosabbá és határozottabbá válik. Ha megfelelően vetettük el az olvasás magvát, a gyerekek szívesen bűvárkodnak a könyvtárban, sokat segít az órákra való felkészülésben, a gyűjtőmunka révén folyamatosan gyarapodik ismeretük, a könyv- és könyvtárhasználat elsajátítása révén előnyre tesznek szert kevésbé érdeklődő társaival szemben. Gyorsan megjelenik a kritikus gondolkodás, illetve az együttes gondolkodás képessége azokban a gyerekekben, akik sokat olvasnak. Az olvasás révén képessé válnak az önálló ismeretgyűjtésre és a talált információk komplex feldolgozására. Sokszor nem is a probléma megfogalmazása, hanem a probléma helyes megközelítése a döntő, amely rendszerint az értő olvasáson alapul. Minél több könyvvel ismerkednek meg, annál több összefüggést vesznek észre, majd a siker révén még szorosabbá válik kapcsolatuk a könyvekkel és az olvasással. Akik már gyermekkorban kis kutatókká váltak, azok felfedezik az olvasás örömét, ráébrednek arra, hogy a tudás elmélyítéséhez sokat kell olvasni, ráadásul tudni kell az ismeretek sokaságából szelektálni, csak a fontos és lényeges információkat elraktározni. Azzal hogy már gyermekkorban megtanulják az évek során a kritikus gondolkodást, megtanulnak korrekten vitatkozni, érvelni, azzal nemcsak a tudásuk, műveltségük gyarapodik, hanem magabiztosabbak is lesznek.

Az olvasás ráébreszt az anyanyelv finomságaira, ráadásul – visszahatóan – felkeltheti az olvasás iránti vágyat. Egy sajátos szenvedély alakul ki, az információ- és könyvéhség, ami jótékonyan hat az egyén fejlődésére, és akkor már régen nem a kényszer irányítja az olvasását. Manapság – mondják – kevés az idő, ezért a gyors információszerzést, illetve a rövidebb olvasmányokat preferálják, az olvasók. Az olvasási intenzitás és elmélyültség csökkenése negatívan hat az olvasási kompetenciára, valamint a szövegértés színvonalára is. Olvasni gondolkodás nélkül értelmetlen dolog, gondolkodni olvasás révén szerzett ismeretek nélkül szinte lehetetlen. Az az ember, aki nem olvas könyvet, alig különbözik attól az embertől, aki nem tud olvasni...

Szabó László István

Nemzetállami könyvtárügy alulnézetben

Széljegyzet Balogh András tanulmányához

A szerző nagy ívű és szélesen hömpölygő gondolatfolyamot vetett papírra, *Könyvtárak a globalizáció korában 2.0. Bevezetés a könyvtárügy nemzetközi politikai gazdaságtanába: könyvtári globalizáció alulnézetben* címmel (lásd: Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 2011. 11., 12. sz.). Igencsak érdemes megjegyezni ezt a címet, és vissza-visszapillantani rá, hogy emlékeztessen, ez a hatalmas terjedelmű írás lényegében politikai gazdaságtan. A könyvtár ugyanis csak ürügyül szolgál a szerző téziseinek alapos kibontására, amelyekhez vélhetően szükösnek érezte a rendelkezésére álló negyven fleknyi terjedelmet, így azt „bevezetésnek” titulálta.

A „bevezetés” szó használata tankönyvízésre utal, a tankönyvízés pedig egyfajta objektivitásra, ettől azonban e sorok olvastán nem kell tartanunk: valójában egy téma köré csoportosított, magas színvonalon megkomponált intellektuális csapongással van dolgunk.

A téma a gazdaságpolitika, annak világgazdasági és világpolitikai összefüggései és ezeknek a könyvtári vonatkozásai. Időnkint szubjektív koncepcióval, máshol más szerző téziseinek idézésével alátámasztott elméletekkel, helyenként utalásokkal a különféle összeesküvés-elméletekre, a szerző sugalmazott (?) egyetértésével. Persze, attól, hogy ezer összeesküvés-elmélet badarságnak bizonyul, korántsem biztos, hogy nincs egy ezeregyedik. Mindazonáltal gazdaságpolitika, imperializmus és globalizáció-bírálat, terrorizmus, digitalizáció és RFID békésen elfér egymás mellett, de ami miatt figyelmet érdemlő munka, az nem más, mint a szerző nyilvánvaló olvasottsága, absztrakciós készsége, és azok a gondolatébresztő könyvtár-filozófiai felvillanások, amelyek miatt igazából érdemes elolvasni ezt a tanulmányt.

Lássuk kicsit részletesebben. A szerző korrektül definiálja célkitűzését: „*Politikai gazdaságtanról beszélünk tehát, ami azt a hitet (és persze feladatot) jelenti, hogy a pénzügyi mechanizmusok nyomása ellenére, hogyan képesek, képesek-e a nemzetállamok olyan politikára, melyekkel »megvédhetők« a közszolgáltatások. Írásom a gazdaságfilozófia és a gazdaságpolitika határmezsgyéjén a kívánatos és a lehetséges dialektikájának határhelyzeteit kívánja megmutatni, olykor ütköztetni a kulturális elosztás problémakörében.*” Nos, e tekintetben csalódott vagyok. A határhelyzeteket – a szerző szemüvegén keresztül – megmutatja, felvázolja a globalizáció problémakörét. Igen helyesen rámutat arra, hogy nem a válság maga a probléma, hanem a válság maga a tünet. A védelmi képesség fokozását szolgáló receptet azonban hiába kerestem – persze, ha megtaláltam volna, akkor szerzőnk már Brüsszelben adná a tanácsokat, amíg el nem kell utaznia a közgazdasági Nobel-díj átvételére. Ehelyett megállapítja, hogy „*A »fönntartható fejlődést« finanszírozó pénzügyi rendszer fönntarthatatlan!*” Mindjárt be is csatornázza ide a könyvtárat

mint közszolgáltatást: „*»Hiábavaló« lenne tehát az a sok áldozat, amelyet a közszolgáltatói rendszer piaci átalakulásában »megspórol«, illetve saját bevétellel a lakosság reáljövedelmeiből közvetlenül pótol feladatainak ellátásához? Abban az értelemben és helyi hatásaiban mindenképpen, hogy egy fenntarthatatlan, élősdi globális pénzügyi rendszer hasznát kell ezzel kitermelnie, és nem a kívánatos, hanem a (mesterségesen) leszorított szükségletekhez kell szabnia takaróját és könyvespolcait!*”

A szerző ezt követően – szerintem korrekten – az ország adósságcspadába kerülésének menetét elemzi, kissé összemosva az eladósodottság kérdését a negatív globalizációs hatásokkal, megjegyezvén, hogy a deficit miatt aztán a közszolgáltatások terén megjelenik a restriktió, azt a jelenséget pedig, amikor is a fizetésképtelen önkormányzat helyett az állam fizet, sőt (aktualizálva és aktuálisan) állami kezelésbe vesz önkormányzati szolgáltatásokat, nos, ezt államosításnak nevezi.

Ezt követően megállapítja a „válság” mibenlétét is. „*A »válság« kifejezés tehát csak eufemisztikus körülírása annak a destabilizálódó pénzügyi valóságnak, amelyet épp ez a pénzügyi rendszer okoz, s mely valójában, (egyre jobban) fojtogatja, kizsákmányolja a nemzetgazdaságokat, ellehetetlenítvén a társadalom biológiai és kulturális reprodukálódását. Arra a hamis érvelésre alapozva vonja el a nemzetállamok jóvedelmét, hogy az állam és az állampolgárok túlköltekeznek, és morális imperatívuszban utasítja az egyre központosítottabb pénzügyi ellenőrzés struktúráin keresztül, hogy »reformot« kell végrehajtani az államháztartáson, hogy az adósságmechanizmusokon és az adórendszeren keresztül mesterségesen elszívott jóvedelmek minél hatékonyabban áramolhassanak el a globális pénzügyi struktúrákon.*” Valóban így lenne? Az euroszeptikusok mindenképpen bólogatnának ezekre a sorokra. Az okokat sem titkolja előlünk: „*Feltehetjük magunknak a kérdést, vajon milyen globális pénzügyi logika áll a közszolgáltatásban (és a reálszféra minden területén) folytonosan zajló elvonások, leépítések, privatizációs változások mögött? Nem más, mint a kamatmechanizmuson alapuló hitelpénzrendszer fenntarthatatlansága, amely gyorsuló mértékben vonja el a nemzetállamok erőforrásait, így csak egyre növekvő elvonásokkal (megtakarításokkal) képesek a nemzeti költségvetések kitermelni a kőbevésett hiánycélokat.*”

Az eszközök legfontosabbika mellett aztán megjelenik az információ is mint hatalmi eszköz. Megtudhatjuk, hogy „*Az internetes információs hálózatok, platformok nélkül nem lehetne ilyen »hatékonyágú« pénzügyi áramlásban megvalósított hatalmi kontrollt, üzleti hasznót, intézményesített élősdiséget kiterjeszteni a Földön. A pénzügyi dominancia tehát nem egyszerűen, s nem elsősorban gazdasági dominanciát, de egyszersmind tágabb értelemben informatikai hálózatokon megvalósított »információs, vagyis hatalmi dominanciát« jelent.*”

Számos további eszmefuttatás foglalkozik az információ, a hatalom és a kontroll kérdésével, majd a szerző rámutat, hogy „*s csak elfogadjuk, hogy forráshiányosak az intézmények, a gazdaság, a kultúra, de nem értjük meg a hiány globális tényezőit, természetét, globális pénzügyi erővonalait. A jelenkor kulturális közelítésének, könyvtárügyének legáltalánosabb fenntarthatósági problémái is ebben a pénzügyi paradigmában érthetők meg. Innen lehet csak megérteni, és más szakmai ágazatokkal párhuzamba állítani azokat a »megszorító reformfolyamatokat«, amelyek az állami finanszírozás adósságtörlesztés miatti csökkenése mellett a közszolgáltatások (fenntartható) finanszírozásában is a (részleges) magántőke bevo-*

nást kényszerítik ki. Ebből a pénzügyi mechanizmusból fakad mindazonáltal az a tévképzet és filozófia is, hogy például az állam, a könyvtárügy »pazarló«, túl nagy az infrastruktúra, összevonások, automatizálások, leépítések szükségesek azért, hogy költséghatékonyabban működhessen a rendszer.”

Akkor itt álljunk meg egy szóra! A szerző a globális áttekintés közben mintha nem tartana említésre érdemesnek néhány körülményt. Egyfelől azt, hogy az államháztartás rendszere kísértetiesen hasonlít a magánháztartások rendszeréhez. Nagyon leegyszerűsítve: az egyik oldal a bevételi oldal, a másik oldal a kiadási oldal. A bevételi oldalon olyanok szerepelnek, mint az adók, bírságok, illetékek, vámok stb. A kiadási oldalon pedig azon feladatok finanszírozása, amelyek ellátását valamilyen okból fontosnak érzi az állam. Ezek általában olyan feladatok, amelyek önköltségesen nem láthatók el. Ilyenek a közgyűjtemények, de ilyen a közoktatás, az egészségügy, a honvédelem, a rendfenntartás, a közvilágítás, hajléktalankok ellátása stb. Amíg a szerző következetesen intézményekről beszél, az állam számára valójában feladatok léteznek. Nem kórház, nem könyvtár, nem laktanya, hanem egészségügyi szolgáltatás, könyvtári szolgáltatás, honvédelem stb. Az állam belső ügye, hogy ezeket milyen módon és mértékben, milyen struktúrában, intézményrendszer működtetésével biztosítja, vagy dönt úgy, hogy nem biztosítja. Az önkormányzatok sem ragadhatók ki az államháztartás rendszeréből: az önkormányzat arra szolgál, hogy a helyi ügyekbe a helyieknek beleszólásuk legyen; és amikor az önkormányzat a fenntartó, nyilvánvaló, hogy a fenntartást nem kizárólag helyi bevételekből oldja meg, hanem állami pénzekből is. Ez a struktúra bizonyos mozgásteret ad a helyi prioritások meghatározásának. Ha nincs pénz, választ, hogy a hajléktalanszállónak ad kevesebbet, vagy a művelődési háznak stb.

Az állam akkor adósodik el, ha a kiadási oldala nagyobb, mint a bevételi oldal. Újabb és nagyobb adókat már nem akar, nem mer kivetni, a megszokott feladatellátás színvonalát pedig nem akarja erőteljesen csökkenteni, hiszen mindkettő politikai népszerűségvesztéssel járhat. A hiányt tehát hitellel foltozza, aminek törlesztése a kiadási oldalt növeli, tehát a „lyuk” tovább növekszik, amit megint csak hitellel próbálnak befoltozni, amíg kezelhetetlenné nem válik a hiány. Csőd esetén pedig nem tudja a feladatellátást finanszírozni, megszűnnek és akadoznak a kifizetések, és minden csöstül zuhan a társadalom nyakába. Úgy vélem, ugyan ez nemzetközi tendencia, azonban a hazai történet (elrontott privatizáció, arcpirító korrupció, egyebek) egy másik alternatívája során talán lehetett volna bizonyos mozgástér, ami már nincs, így ezekből bevételre sem tehetünk szert. Tehát az önhibával is szembe kellene néznünk, még ha az ezer és egy okból nehezen megragadható tényező is, amelyről a társadalom túlnyomó része egyáltalán nem tehet.

Balogh András később alaposan kitér az információs társadalom visszasságaira, magas szinten elmélkedik annak veszélyein, a totális kontroll lehetőségén (gyakorlatán?).

Könyvtárügyünk az óriások döntéseitől függ. „Így érthetjük meg, hogy az IMF, a bázeli Nemzetközi Fizetések Bankja vagy az Európai Központi Bank (néha álvi-ták közepette) hogyan »dönthet« arról, a pénzügyi függés jól kiépített hídfoin és hálózatán keresztül, hogy mi kerüljön egy lokalitás könyvtárainak a polcra, hányan dolgozhatnak ott, vagyis hogyan finanszírozzon egy helyi közszolgáltatás. A piaci finanszírozású közszolgáltatások számára kulcskérdés lesz a közvetlen

anyagi haszon termelésének a kényszere, hiszen a (re)finanszírozás immár a piacról történik.”

A tanulmány a gyarapítás kérdéskörét is elemzi a pénzügyi és hatalmi összefüggésekben, majd az RFID alkalmazásának hatásairól szóló gondolatmenettel csillogtatja meg szerzőjének intellektusát.

Amikor a 3K szerkesztője felkért arra, hogy szóljak hozzá Balogh András tanulmányához, és botor módon igent mondtam, még nem tudtam, hogy szinte lehetetlen feladatra vállalkozom. A tanulmány ugyanis – mint említettem a bevezetőben – nem a könyvtárügyről, hanem a globalizációról, a globális gazdaságpolitikáról, annak vélt, gyanított, valós mechanizmusairól szól, imitt-amott beleszöve a könyvtári problémákra gyakorolt hatásokat, erőteljes euroszepticismussal, hitet téve a magyar nép teljesítőképesége mellett. *„A magyar gazdaság és a társadalom igenis előállítja azt a munkával fedezett értéket, amelyből a közszolgáltatások is sokkal magasabb szinten lehetnének fenntarthatók.”*

A tanulmány szakmai értéke azokban az oldalakban és bekezdésekben rejlik, amelyek a könyvtári állománygyarapítás, állománygazdálkodás kérdéskörét érintik. Ugyancsak izgalmasakat mond az RFID-vel kapcsolatban. Ismétlem: mégsem könyvtárszakmai tanulmánynak tartom az írást. Nem igazán tudom megítélni, hogy minek készült, jobban hajlok arra, hogy egy kiváló gondolkodású, nagy tudású kolléga erőteljesen diszciplínán kívüli, jobb esetben interdiszciplináris szellemi tobzódása (e szó nemesebb értelmében), de az is átfutott az agyamon, hogy egyfajta kultúrpolitikai tézisrendszert tartok a kezemben, ami esetleg később még „viszszaköszön”. Mindazonáltal komoly bepillantást nyújt a szerző szellemiségébe, egy olyan műhelybe, ahol a különféle tények és folyamatok egységes rendszert alkotnak, és ezeknek lehet, sőt van igazán érdekes és rendhagyó könyvtári vetülete is.

Horváth Sándor Domonkos

A kistérségi könyvtári ellátás fejlesztése a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban

A TextLib integrált könyvtári rendszer alkalmazása a szolgáltatásban

A megyei könyvtár szerepe a kistérségi könyvtári ellátásban

Zala megye önkormányzati könyvtárhálózatában a központ szerepét betöltő Deák Ferenc Megyei Könyvtár megalakulásától kezdve szervezi és koordinálja Zala megye könyvtári ellátását. A megye aprófalvas településszerkezetű, így mindig nagy feladatot jelentett megszervezni, hogy a községekben élők is hozzájussanak a könyvtári szolgáltatásokhoz. A rendszerváltozás után volt egy hosszú időszak, amikor a községek ellátásában a megyei könyvtár közvetlenül nem vett részt, hanem koordinálta a községi ellátást biztosító ellátórendszerek működtetését, amelyet Zalában a városi könyvtárak vállaltak magukra, és szakmai módszertani segítséget nyújtott a megye könyvtárai számára. 2007-től azonban változás következett be, az intézmény ismét felvállalta számos kistelepülésen az ellátókönyvtári feladatokat a zalai Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerben.

A KSZR a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által 2004-ben kidolgozott komplex program, ennek célja, hogy a kistelepülésen élők közvetve vagy közvetlenül hozzáférjenek – igényüknek megfelelően – a hatékony és minőségi könyvtári szolgáltatásokhoz. Miután ismertté vált ez a koncepció számunkra, a megyei könyvtárban kidolgoztunk egy tervezetet arról, hogyan lehetne korszerűbbé tenni a Zala megyei községi könyvtári ellátást.

A tervezet elkészítésével egyidőben – 2005 elején – a Halis István Városi Könyvtárban már elindult a KSZR kialakítása, a megye többi részén pedig 2006-ban vette kezdetét a szervező munka, a megyei könyvtár szakmai irányításával. Felkerestük a kistérségi társulásokat, önkormányzatokat, felhívtuk a figyelmet az új szolgáltatási forma előnyeire, segítséget nyújtottunk abban, hogy milyen lépéseket kell tenni a szolgáltatás kialakítása érdekében. Ez nem volt egyszerű feladat, egyrészt azért, mert a községi könyvtárak többsége a nyilvános könyvtárak jegyzékén szerepelt, másrészt az önkormányzatok meggyőzése sem volt egyszerű feladat. 2007-től a keszthelyi, a lenti, a nagykanizsai, a zalaegerszegi városi könyvtárakkal és a megyei könyvtárral összesen 160 község kötött ellátási szerződést, így a községi ellátásban meghatározóvá vált a mozgókönyvtári szolgáltatás Zalában. A következő években tovább növekedett a csatlakozó települések száma, valamennyien szolgáltató hely működtetését vállalták. A megye összes többcélú kistérségi társulása felvette feladatai közé a mozgókönyvtári ellátást, így 2010 végén a hét ellátó-

könyvtár (Hévíz, Keszthely, Lenti, Letenye, Nagykanizsa, Zalaegerszeg városi könyvtára és a megyei könyvtár) már 229 települést látott el.

A Deák Ferenc Megyei Könyvtár 2007-ben 22 községi szolgáltatóhely számára biztosította az ellátást, 2008-tól már három kistérség (pacsai, zalaegerszegi, zalaszentgróti) területén 30 települést látott el, 2011-től pedig 30 község (Alibánfa, Alsónemesapáti, Bagod, Csöde, Gyűrűs, Kemendollár, Kisbucsa, Nemesapáti, Nemeshetés, Pethőhenye, Pókaszpetk, Pusztaszentlászló, Vöckönd, Zalaistvánd, Zalaszentiván, Zalaszentlőrinc, Búcsúszentlászló, Nemessándorháza, Nemesszent-andrás, Nemesrádó, Pölöske, Szentpéterúr, Zalaigrice, Zalaszentmihály, Almásháza, Batyk, Dötk, Pakod, Zalabér, Zalavég) mellett egy kisváros (Pacsa) könyvtárának ellátását is vállalta.

Az intézményünk által nyújtott mozgókönyvtári ellátás alapja a dokumentum- és információszolgáltatás; emellett különböző közösségi szolgáltatásokat nyújtunk (rendezvények, programok, kiállítások szervezése), használóképzést (a könyvtárhasználat, számítógép- és internethasználat megtanítása), szakmai továbbképzéseket (tanfolyamok, szakmai napok), módszertani gondozást (állományrendezés, selejtezés, állomány-ellenőrzés) végzünk.

Könyvtárunk a mozgókönyvtári normatív támogatásból a többcélú társulások döntése alapján fordít összegeket dokumentumbeszerzésre. A megvásárolt új könyveket, DVD-eket, CD-eket beletároljuk, feldolgozzuk és kiszállítjuk a településekre. Az új szerzemények egységes nyilvántartásba kerültek a könyvtárunk által használt TextLib integrált rendszerben. A beletárolt és feldolgozott dokumentumok a szolgáltatás elindításától kezdve visszakereshetők.

A mozgókönyvtári szolgáltatás elindításakor célul tűztük ki a kistérségi szolgáltatás honlapjának elkészítését, valamint egy olyan intézményi adatbázis létrehozását, amely egységes rendszerben, de elkülönülten tartja nyilván a megyei könyvtár és a mozgókönyvtári szolgáltatóhelyek állományát, olvasóit és kölcsönzési adatait. Az volt a célunk, hogy a kistelepüléseken élők számára is elérhetővé és visszakereshetővé tegyük a könyvtárakban őrzött dokumentumokat, szolgáltatásokat, a könyvtárak által közvetített információkat, tekintve hogy az 1997. évi CXL. törvényben is rögzített könyvtárhasználati jog mindenkit megillet.

Nagy örömünkre szolgál, hogy ma már mindkettő rendelkezésre áll: az intézmény honlapján külön aloldala van a mozgókönyvtári ellátásnak, amely széles körű tájékoztatást nyújt az intézményhez csatlakozott településekről, valamint arról a munkáról, amelyet a települések számára szolgáltatunk (<http://mozgokonyvtar.dfmk.hu/>); és megvalósult a TextLib integrált könyvtári rendszerben – a kistérségi szerver üzembe állításával – a közös bibliográfiai adatbázis is.

A TextLib integrált könyvtári rendszer használata a megyei könyvtárban

A TextLib – fejlesztője az InfoKer Számítástechnika-alkalmazási Szövetkezet – különböző könyvtári munkafolyamatokat támogató információs rendszer, amelynek központi eleme – hasonlóan a többi integrált rendszerhez – a bibliográfiai tételek adatbázisa, amelyen keresztül valamennyi részrendszer kapcsolatban áll egymással. A program fő részeihez (TextLib A–D) különböző kiegészítő modulok kapcsolódnak.

A programot több mint 150 könyvtár használja Magyarországon, köztük három megyei könyvtár (Székesfehérvár, Tatabánya, Zalaegerszeg) is. Zalában a Deák Ferenc Megyei Könyvtár mellett a városi könyvtárak többsége (a keszthelyi Fejér György Városi Könyvtár, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár, Városi Könyvtár Lenti, a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtár, a letenyi Fáklya Művelődési Ház és Könyvtár, a zalaszentgróti Városi Művelődési Központ, Könyvtár és Alapfokú Művészeti Iskola), két szakkönyvtár, a Zala Megyei Kórház Egészségügyi Szakkönyvtára és a Dr. Kovács Lajos Pedagógiai Szakkönyvtár is használja.

A Deák Ferenc Megyei Könyvtár 1992 óta alkalmazza a TextLib integrált rendszert. A kezdeti időszakban a feldolgozást és a katalógusfunkciókat, 1997-től az olvasószolgálati modult is használtuk, előbb az olvasók nyilvántartására, majd 1999-től kölcsönzésre is. Az online katalógusunk szintén ettől az évtől érhető el, az olvasói állapot modul pedig 2006 végétől működik a honlapunkon.

2004-ben felmerült ugyan annak a lehetősége, hogy más korszerű, MOKKA-kompatibilis rendszerre térjen át az intézményünk, de az e célból kiírt NKA pályázatunk nem részesült támogatásban. A következő években pedig nem volt forrás nagyobb szoftverfejlesztésre.

Ugyanakkor az InfoKer Számítástechnika-alkalmazási Szövetkezet újabb bővítéseket valósított meg a TextLib-rendszerben. A DOS-os verzió mellett elkészült a LINUX és WINDOWS operációs rendszerhez illeszkedő program is, amelyek fontos jellemzője, hogy a szerverek és a munkaállomások akkor is képesek együttműködni, ha a komponensek eltérő operációs rendszerű gépen futnak. Megvalósult a MOKKA-ban történő keresés lehetősége, a kiválasztott rekordok átvétele és a saját rekordok közös adatbázisba küldése is. A külső forrásból keresés után történő adatátvitel nemcsak a MOKKA-ból, hanem bármilyen Z39.50 szabvány szerinti adatforgalomra képes adatbázisból és valamennyi TextLib adatbázisból is lehetségessé vált.

Más könyvtárak ellátására az InfoKer a *letéti rendszert*, a fiókkönyvtárak ellátására *fiók rendszert* fejlesztette ki. 2007-ben a mozgókönyvtári szolgáltatás elindításakor a megyei könyvtár a TextLib letéti rendszert vásárolta meg, amelynek segítségével az elmúlt négy évben nyilvántarthatók voltak a szolgáltatóhelyek számára letétként átadott dokumentumok, az online katalógusban is visszakereshetővé váltak.

Ezt azonban csak átmeneti megoldásnak tekintettük, mert olyan program fejlesztését kértük az InfoKer-től, amely *egy adatbázisban* kezeli a központi könyvtár és a szolgáltatóhelyek állományát, valamint a szolgáltatóhelyeken is telepíthető, és a központi könyvtár szerveréhez kapcsolódva úgy tudja használni a falusi könyvtárak, mintha rendelkeznének saját elektronikus katalógussal és elektronikus kölcsönzéssel. Ezt követően el is kezdődött a program kidolgozása, amely 2010-re készült el, és a TIOP-os pályázat keretében tudtuk üzembe állítani.

A TIOP-pályázat jelentősége a TextLib rendszer fejlesztésében

A könyvtárügy stratégiája (2008–2013) céljai között szerepel, hogy a könyvtár a lakóhelytől, településtípustól, könyvtári épülettől és a nyitvatartási időtől füg-

getlenül biztosítson hozzáférést az információkhoz és adatokhoz, valamint a könyvtári szolgáltatásokhoz. Ennek megvalósulásához járulnak hozzá az európai uniós pályázatok, a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által meghirdetett TIOP- és TÁMOP-programok segítségével.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program Könyvtári szolgáltatások összehangolt infrastruktúra-fejlesztése – „Tudásdepó-Expressz” pályázati program keretében a Deák Ferenc Megyei Könyvtár és további hat konzorciumi partnere (a keszthelyi, a lenti, a letenyei, a nagykanizsai, a zalaegerszegi városi könyvtárak és a megyei kórház könyvtára) 2009. október 1. és 2010. december 31. között valósította meg a *Könyvtári szolgáltatások összehangolt infrastruktúra fejlesztése, Zalai Tudástár létrehozása TIOP-1-2-3-08/1* projektjét.

E pályázati konstrukció célja az infrastrukturális fejlesztés volt, a számítástechnikai géppark bővítése, épületkorszerűsítés, nagy teljesítményű szerverek, az integrált rendszer korszerűsítése, önkiszolgáló kölcsönzés bevezetése, amely megteremtette a technikai hátteret, de fontos eleme volt a megyei, térségi, kistérségi szolgáltatások összehangolása, és a Zalai Tudástár adatbázis-kezelő rendszer kialakítása is. Tehát az informatikai fejlesztés nemcsak a kedvezményezett könyvtárak számára nyújtott előrelépést, hanem a mozgókönyvtári szolgáltatás keretében ellátott szolgáltatóhelyek használói számára is.

2008-ban, a pályázat benyújtása előtt fontos döntést kellett hozni: egy új, korszerű integrált rendszer bevezetését válasszuk, vagy a meglévő TextLib fejlesztését. Végül az utóbbi mellett döntöttünk. A döntésben a költségek mellett nagy szerepet játszott az is, hogy valamennyi konzorciumi partner a TextLib integrált rendszert használja, így könnyebben megvalósítható a megyei közös katalógus terve.

Miután a pályázatunk sikeres volt, a megvalósítási szakaszban többször konzultáltunk az InfoKerrel; különösen emlékezetes a 2009. október 26-án Tatabányán tartott találkozó, amelyen a helyiek mellett részt vettek a konzorciumi partnereink is, és elmondták a fejlesztéssel kapcsolatos kívánalmaikat.

A projektben résztvevő könyvtárak közül a Deák Ferenc Megyei Könyvtár mellett a keszthelyi Fejér György Városi Könyvtár, a Városi Könyvtár Lenti, a letenyei Fáklya Művelődési Ház és Könyvtár, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár, a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtár is végez ellátókönyvtári feladatokat, így a TextLib fejlesztése során a mozgókönyvtári ellátás korszerűsítését szolgáló *kistérségi szerver és kliens programok* is beszerzésre kerültek.

A pályázati forrásból megújult a megyei könyvtár 50 felhasználós integrált rendszere és több kiegészítő programmal is bővült: beszerzésre került egy TextLib Linux-szerver, webszerver, TextLib Windows-szerver, kistérségi kiszolgáló modul, akadálymentes webelérés, olvasói e-mail modul, olvasói SMS-modul, önkiszolgáló kölcsönzés, RFID alapú azonosítás, könyvkérés a weben, újdonságok a weben, TextLib közös kereső, webes előjegyzés és hosszabbítás, rendszeres rekordküldés a MOKKA-ba, Z39.50 szerver, autolink.

A felsorolt modulok közül itt a kistérségi rendszert emelném ki, amely összekapcsolja a megyei könyvtár adatbázisát 31 települési könyvtárral; lehetőséget kínál arra, hogy az ellátó könyvtár és a hozzá tartozó kistérségek, illetve községi szolgáltatóhelyek közös katalógust építsenek. A szolgáltatóhelyi könyvtárak interneten csatlakozhatnak az ellátó könyvtár szerveréhez, a rendszerbe lépéskor közös

adatbázisban dolgoznak. A belépés helyétől függően és a belépő személyére szabott jogokkal tevékenykedhetnek, a számukra engedélyezett adatokat láthatják és kezelhetik.

A kistérségi rendszerben az olvasók, a példányok és a velük végzett könyvtárosi műveletek abban a könyvtárban honosak, ahová az olvasók beiratkoztak, ahol a dokumentumot beszerezték, illetve ahol a művelet zajlik. Ilyen módon a könyvtáraknak, illetve szolgáltatóhelyeknek saját olvasói vannak, saját dokumentumállományaik, a saját műveletek között saját kölcsönzések, előjegyzések stb. Saját leltár és saját statisztika is készíthető.

A rendszeren belüli könyvtárak, illetve szolgáltató helyek ugyanakkor nem különülnek el mindenben, hiszen azok együtt *egyetlen adatbázist* alkotnak. A dokumentumok egyenként és csoportokban mozoghatnak az intézmények között, így működik a mozgókönyvtári rendszer, amelyet a térségi bázisként szolgáló megyei vagy városi könyvtár működtet. Amikor pedig bármit keresünk a közös adatbázisban, akkor a rendszer tetszőleges intézményeit kizárhatjuk vagy bevonhatjuk a feldolgozásba.

A megyei könyvtár mellett a zalaegerszegi, a keszthelyi, a lenti városi könyvtárak is tervezik a program üzembe állítását.

A TextLib kistérségi szerver program bevezetésének tapasztalatai

2010 novemberében állítottuk üzembe az új szervereket és kiegészítő modulokat, így gyökeresen átalakult a korábban megszokott TextLib felületet. Az átállás nem is volt zökkenőmentes, különösen a kistérségi kiszolgáló modul beillesztése okozott problémákat. Egyrészt a konvertálásból adódtak gondok; másrészt nem volt könnyű megszokni a kezelését sem. A dolgunkat nehezítette, hogy nem állt rendelkezésünkre semmilyen kezelési útmutató. Napi kapcsolatban voltunk a fejlesztőkkel, hogy a használat során felmerülő problémákat orvosoljuk. Az eltelt pár hónap végül igazolta, hogy a rendszer jól működik, átlátható, bár további apró módosításokra még szükség lesz.

A kistérségi modul bevezetésével megvalósult az a tervünk, hogy egy közös adatbázisban tudjuk nyilvántartani a megyei könyvtár és valamennyi kapcsolódó szolgáltatóhely helyi állományát; egy rendszeren belül folyik a szerzeményezés, a formai és tárgyi feltárás, valamint a dokumentumpéldányok honosítása; másrészt lehetővé vált, hogy internetkapcsolattal a szolgáltatóhelyek számára elérhető a megyei könyvtár TextLib szervere. Így, amennyiben a települések megvásárolják a TextLib munkaállomás (kliens) programot, valamint rendelkezésükre áll a széles sávú internetkapcsolat, a szolgáltatóhelyek is használni tudják mindazokat a modulokat, amelyeket a központi könyvtár is alkalmaz: állomány-nyilvántartás, olvasószolgálati feladatok.

Lényegében tehát a központi (megyei könyvtári) szerveren futtatott TextLib programmal és a hozzá tartozó közös adatbázissal meg tudjuk oldani az ellátásunkba tartozó valamennyi tagkönyvtár kezelését. Ugyanakkor az egyes szolgáltatóhelyek állománya és olvasói elkülönülnek a központi könyvtárétól. A szolgáltatóhelyen térítésmentesen beiratkozott és elektronikusan nyilvántartott olvasó nem lesz automatikusan tagja a megyei könyvtárnak, vagy a többi szolgáltatóhely könyvtárának, nem használhatja azok szolgáltatásait.

A mozgókönyvtári állomány a szolgáltatás elindítása óta (2007-től) bekerült a TextLib adatbázisba. Ezt az azonosító szám elé tett két betűjellel tettük nyilvánvalóvá, aszerint hogy melyik kistérségi forrásból szereztük be a dokumentumot.

A kistérségi modul bevezetésével megvalósítottuk a megyei könyvtári, a zalaegerszegi, a pacsai és a zalaszentgróti kistérségi állományok elkülönítését; ez azt jelenti, hogy a mozgókönyvtári dokumentumokat egy adott kistérség leltárkönyvébe leltározzuk be, és áthelyezéssel (átadás, átvétel) adjuk át a községeknek. A feldolgozás során könyvtárváltással ki kell választanunk az adott kistérséget, és ott tudjuk rögzíteni a számlákat. A leltározást követően lehet az új könyvtári egységeket áthelyezni a szolgáltatóhelyekre.

Némely községünkben a mozgókönyvtári állományok mellett saját, többnyire már korábban leltárba vett állományok (községi, iskolai, volt ellátórendszeri) is találhatóak. Ezért tűztük ki célul, hogy a következő években a települési könyvtárak állományát is rögzítsük a rendszerben. 2011-ben Pethőhenye, Bagod, Búcsúszentlászló, Nemesapáti, Zalaszentmihály, Kisbucsa, Zalabér települések állományát vettük sorra. A konverziót elsősorban honosítással végezzük, amelyhez a *TÁMOP-3.2.4/08/1 „Tudásdepó-Expressz” – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében* pályázat nyújt támogatást. Közülük az említett első öt település állományának rögzítése már megtörtént, a többi folyamatban van, és 2011. év végéig befejeződik. Amelyik településen a teljes állomány bekerült a TextLib-be, bevezetésre kerülhet az elektronikus kölcsönzés is.

Mivel nem áll rendelkezésre használói kézikönyv, megemlítek még néhány információt a használatban kapcsolatban.

A központi könyvtárban az azonosító és jelszó beírása után a felhasználó könyvtáros a megyei könyvtár rendszerébe lép be és végez feladatokat. Ugyanakkor lehetséges van arra, hogy az egyes kistérségek, illetve községi könyvtárak felületére térjen át. Könyvtárváltásra a felső menü *Egyéb* pontját választva nyílik lehetőség, ahol kiválaszthatjuk az adott kistérséget, azon belül a könyvtárat (szolgáltatóhelyet). A könyvtárváltást követően tudunk feladatot végezni, pl. dokumentumok bibliográfiai adatait rögzíteni vagy keresni, más helyre (könyvtárba) áthelyezni, vagy kölcsönözni. A községekben lévő kistérségi kliens programba belépve ugyanakkor csak az adott könyvtár állományát és olvasóit lehet kezelni.

A központi könyvtárban az új beszerzések leltározása, illetve feldolgozása a rendszerben úgy történik, hogy a feldolgozó munkatárs a *Bevitel* pontban rögzíti a dokumentumokat, majd a mozgókönyvtári ellátásban dolgozó kolléga az *Állomány/Áthelyezés/Átadás* kiválasztásával adja át a települések számára.

Dokumentumok keresésekor a rendszer információt nyújt arról, hogy az adott tételből mely példányok (megyei könyvtári, mozgókönyvtári, községi saját) találhatóak meg az adatbázisban, külön jelezve, hogy helyben, vagy máshol van a keresett mű.

A települések saját állományának feldolgozása előtt könyvtárváltással mindenképpen ki kell választani az adott települést, és csak azt követően kerülhet sor a rögzítésre. A felvitt dokumentumok azonosítóját és leltári számát úgy képezzük, hogy kiderüljön, mely település állományába tartozik az adott mű. Valamennyi könyvtári egységet vonalkódozzuk, és ez alapján újraleltározzuk. A nyolc karakteres vonalkód két betűből és hat számból áll. A betűk utalnak az adott község nevé-

re. Az olvasók azonosításánál is ugyanezt a betűjelet használjuk: hat szám végére kerül a két betű.

A munkaállomás programot a településeken azonosító és jelszó beírásával lehet elindítani, és máris használható internetkapcsolaton keresztül a központi könyvtár TextLib rendszere.

Mivel a teljes TextLib adatbázis visszakereshető a Deák Ferenc Megyei Könyvtár online katalógusában is, így az ellátott települések állományában itt is lehet keresni, megadva a keresés hatókörét (<http://www.dfmk.hu/dfmk/online-katalogus>). Amennyiben elindul a településeken a kölcsönzés, a megyei könyvtár honlapján az „olvasói állapotukat” (kölcsönzések, lejárat határidők, előjegyzések) is vissza tudják keresni a községi szolgáltatóhelyeken beiratkozott könyvtárhasználók is.

Hamarosan a közös TIOP-pályázatban részt vett városi könyvtárak is használni fogják a kistérségi modult, így a *Zalai Tudástár* adatbázis-kezelő rendszerben, amely szintén az intézményünk honlapján (<http://tudastar.dfmk.hu/tudastar>) elérhető; egy felületen kereshetővé válik a megyei dokumentumállomány jó része, így a kistelepülések saját és mozgókönyvtári állománya is.

Összegzés

A Deák Ferenc Megyei Könyvtár a TIOP-1.2.3 pályázati konstrukció támogatásával korszerűsíteni tudta a TextLib integrált könyvtári rendszerét. A TextLib kistérségi modul olyan program, amellyel a központi könyvtáron keresztül az alsóbb szintű könyvtárak (mozgókönyvtári szolgáltatóhelyek) is bekapcsolódnak a könyvtári rendszerbe. Az intézmény az országban elsők között alkalmazza a TextLibnek ezt a modulját, és a tapasztalatokat szívesen megosztja más könyvtárakkal. Azonban még rengeteg munkaórát követel, míg az intézmény megbízott munkatársai elvégzik mind a 31 település községi állományának konvertálását a rendszerbe. Az állományok rögzítése után az elektronikus kölcsönzés elindítása jelent majd feladatot. A községi könyvtárosokat is ki kell képeznünk a rendszer használatára, tehát még sok munka áll előttünk. Ugyanakkor aggódva nézünk előre: mi lesz a kistérségi mozgókönyvtár ellátás jövője?

Sebestyénne Horváth Margit

Mi a helyzet a szabadon választottakkal?

A könyvtárba járó középiskolások és a könyvek

Az előzményekről

Egy évtizede már, hogy kifejezetten a középiskolás korosztály olvasási szokásainak vizsgálatára az OSZK olvasáskutatói műhelyében utoljára sor került. Akkor, 2001-ben Nagy Attila vezetésével hét hazai kisváros középiskolájában tanuló 1100 diák – többek között – olvasási és művelődési szokásairól készült helyzetjelentés.¹

Jelen kutatásunk egyik oka, hogy az említett vizsgálat óta éppen eltelt egy évtized, a másik pedig, hogy 2009-től minden évben egy-egy korosztály könyvtári kölcsönzéseit vizsgáltuk, és most jutottunk el a 15–17, illetve a 18–20 évesekhez. Tehát ezt megelőzően 2009-ben a 10–12 évesek², 2010-ben pedig a 13–14 évesek³ adatait elemeztük. Már akkor is arra voltunk kíváncsiak, hogy az általánosan elterjedt évenkénti egy kötelező olvasmány mellett a diákok olvasnak-e egyebet, s ha igen, akkor mit. Nyolc kisvárosi könyvtár kölcsönzési adatait tekinthettük át, és kerestük a választ kérdéseinkre. Mint akkor, most is a SZIKLA integrált könyvtári rendszerből nyertük az adatokat, amelyek által bepillantást nyerhettünk négy dunántúli és négy Pest megyei kisváros beiratkozott olvasónak kölcsönzési szokásaiba. Az említett nyolc város, ahonnan adataink származnak: Celldömölk, Kőszeg, Sárvár és Vasvár, valamint Érd, Gödöllő, Százhalombatta és Szentendre. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Szilágyi Lorándnak és Büki Balásznak, a NetLib Kft. munkatársainak, hogy leválogatták és rendelkezésünkre bocsátották az adatokat.

A módszertanról

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a listák az olvasmányoknak csak egy részét tükrözik, mégpedig a könyvtári kölcsönzéseket. Az itt közöltek nem tartalmazzák azokat az olvasmányokat, amelyekhez a fiatalok más módon, például vásárlás útján vagy ajándékba, esetleg kölcsönbe kapva vagy az otthoni könyvespolcra levéve jutottak hozzá. Mivel az érintetteket – anyagi lehetőségeink szűkös volta miatt – személyesen megkeresni és megkérdezni nem tudtuk, ezért olyan megoldást kellett keresnünk, amely által mégis betekintést nyerhettünk olvasmányaikba. Öt év különbséggel két naptári év könyvtári kölcsönzéseinek forgalmát vizsgáltuk: ezek a 2005-ös és a 2010-es esztendők voltak. Korábbi vizsgálatainknál úgy tapasztaltuk, hogy az olvasási listákon öt év alatt már elég jelentős változások következhetnek be az ahhoz, hogy az elmozdulások leírhatóvá váljanak.

Míg az általános iskolák felső tagozatára – kevés kivételtől eltekintve – az évenkénti egy kötelező olvasmány a jellemző, a középiskolákban már más a helyzet. Ahhoz, hogy a középiskola négy éve alatt a diákok áttekintsék a magyar és a világ-irodalom legjavát – az ókori szerzőktől a kortársakig –, évente 10–15, havonta minimum egy nagyobb terjedelmű művet el kell olvassanak ahhoz, hogy legyen saját élményük az irodalmi alkotásokról. S ezen felül jönnek azok a szerzők, akik lírai, illetve kispróza műveket alkottak. Az a diák, aki középiskolás éve alatt ezt valóban meg is teszi, és nem csak rövidített változatot vesz a kezébe vagy filmes feldolgozás formájában ismerkedik a művel, az garantáltan találkozik az irodalom legkiemelkedőbb alkotásaival. Számos olyan középiskoláról van tudomásunk, ahol a magyartanár a kötelezőket tartalmazó listák mellett közzétesz ajánlottolvasmánylistát is, ezzel bővítve az olvasmányok körét.

A 15–17 évesekről

2005-ben a listára került húsz mű háromnegyede olyan volt, amely hagyományosan a kötelező olvasmányok között is szerepelt. A diákok a középiskolás évek alatt megismert szerzők és művek zömével az érettségire való felkészüléskor ismét találkozhatnak. Így aztán nem mindegy, hogy mely szerzők és mely művek kerülnek be a tananyagba, s hogy a diákok elolvassák-e az adott évben a műveket, vagy a hiányokat az utolsó hajrában igyekeznek pótolni. Bár a keretek adottak, a kötelezők listája részben kötött, de a tanároknak lehetőségük van az egyéni választásra, válogatásra. Ahogy a listákból látni fogjuk, a diákok jelentős része elsősorban a kötelező olvasmányokat kölcsönzi a könyvtárból. Ezen a téren jelentős eltérés mutatkozik az általános iskolás korosztállyal szemben, ahol nagy számban találunk olyan könyveket, amelyeket a diákok saját kedvükre, örömeikre vesznek le a polcra. Úgy tűnik, a középiskolásokhoz képest a felső tagozatosok még több szabadidővel rendelkeznek, a kötelező elfoglaltságok mellett több idő jut a szabadon választottakra.

A 15–17 évesek listáján négy szerzőt találunk, akik nem tartoznak a kötelezők közé: Meg Cabot, Thomas Brezina, Stephen King és Darren Shan. Ugyanitt találjuk még a krimi nagy klasszikusának, Agatha Christie-nek nevét is, de ő az, aki már számos iskolában a kötelező olvasmányok között is szerepel. Érdemes megjegyezni, hogy a fentebb említett négy szerző mindegyike kortárs, rajtuk kívül csupán egyetlen olyan személyt találunk, aki még ide sorolható és ráadásul magyar: Böszörményi Gyula.

A mára már több mint ötven regényt maga mögött tudó Meg Cabot nevével már a fiatalabb korosztály olvasmánylistáin is találkozhattunk, ott elsősorban *A neveletlen hercegnő* című sorozat tíz kötete kapcsán. A szerző sorozatokat ír, amelyek beszédes címei közül álljon itt néhány: *Igazi amerikai lány*, *Locsifecsi királynő*, *Misztikus szerelem*, *A Mediátor*. Meg Cabot gyermek-, ifjúsági és felnőtteknek szóló regényeket is ír, több sorozatban, több név alatt, ezek közül néhányból filmes változat is született. Azt, hogy az író nemcsak gyerekeknek, de fiatal felnőttek számára is ír, a kiadó a kötetek címlapján fel is tünteti. A Meg Cabot kamaszregényeihez szokott középiskolás lányok a már általuk jól ismert szerzőtől így találnak olyan műveket, amelyek az évek múlásával megváltozott érdeklődésüknek is megfelelő.

A listán előkelő helyet elfoglaló Thomas Brezina is – amerikai kolléganőjéhez hasonlóan – él az internet nyújtotta lehetőséggel, ahol is saját honlapján keresztül tartja a kapcsolatot olvasóközönségével. Brezina nevével már találkozhattunk a fiatalabb korosztály kölcsönzési listáinak tanulmányozásakor. A 33 nyelven megjelent, csaknem 450 kötetes szerző Meg Cabothoz hasonlóan 2010-re a listán följebb tornázta magát. Meglepő, hogy ebből a korosztályból, amely az iskolában már Szophoklészt és Madáchot olvas, szabadidejében még szép számmal Brezinát is kölcsönöz...

2010-ben harmadik helyen – a romantikus vámpírtörténeteiről ismert – Stephenie Meyer áll. A fentebb említett kortárs szerzőkhöz hasonlóan jó néhány általa jegyzett műnek is készült filmes változata, s jól tudjuk, hogy ez a momentum nem elhanyagolható a kedvenc és kölcsönzött művek népszerűségi listáján elért helyezéskor. Mert már évtizedekkel ezelőtt regisztrálható volt a jelenség, amely szerint klasszikus szerzők művei televíziós változatának vetítése nem hogy csökkentette, hanem éppen növelte az adott mű iránti érdeklődést. Manapság a jelenkor slágerkönyveinek esetében ugyanezt tapasztaljuk.

2010-ben a szabadon választott olvasmányok szerzői között ott találjuk még Nora Roberts, J. K. Rowling és Cecily von Ziegesar nevét. Nora Roberts-ről essék szó később, a 18–20 évesek olvasmányainak ismertetésekor, hiszen ott az első helyet foglalja el. A kilencedik helyen álló Rowling és a tizedik von Ziegezar azon szerzők, akikkel már a fiatalabbak olvasmányai között is találkozhattunk. Figyelemre méltó, hogy míg az általános iskolások körében minden listán jelen volt a *Harry Potter*-sorozat szerzője, addig a középiskolásoknál 2005-ben nem jutott be az első húszba. 2010-ben viszont ismét megjelenik, és a lista első felében helyezkedik el.

Darren Shan a maga vámpiros, vérfarkasos történeteivel mindkét vizsgált éven listára került. Róla korábban, a 10–12 évesek listáinál már bővebben írtunk.⁴ Coelho, aki a misztika, a szerelem, a tragikus emberi sorsok szerzője, nemcsak az általunk vizsgált listának, de az eladási listáknak is állandó szereplője. Írásaival az olvasóközönséget erősen megosztja, míg sokan az egekig magasztalják, mások viszont a közhely szótár nagyjaként tartják számon. Úgy látszik, a 15–17 éves korosztály inkább az előbbi csoportba tartozik.

A kortárs külföldi szerzők után vessünk egy pillantást a klasszikus és kortárs magyar szerzőkre. A klasszikusok között Aranyt, Petőfit, Jókait találjuk, s az utóbbi években, évtizedben megjelent sorokban Tamási Áron és Wass Albert is. Számos iskolában már a kötelező olvasmányok között szerepel a két erdélyi író. Olyannyira, hogy sok helyütt Tamási már a nyolcadikosok kötelezői között is szerepel az *Ábel-trilógia* első kötetével.

A kortárs magyar szerzőket Böszörményi Gyula képviseli: a kisebbek számára Gergő- és Zsófi-történetei, míg a nagyobbaknak a *Rémálmom* könyvek íródtak. De nevéhez számos sci-fi, fantasy regény és novella kötöt fűződik. Ismertsége a fiatalok körében elterjedt, irodalmi körökben való elismertségéhez hasonlóan.

Amint látjuk, a középiskolás korosztály elsősorban azt kölcsönzi, ami tanulmányaihoz szükséges. Igen nagy jelentőséggel bír, hogy magyartanárai választása, különösen a kortárs irodalom oktatásakor, mely művekre esik. Hiszen a diákok sok esetben zömében ezeket a szerzőket olvassák, tehát a klasszikusokon túl a kortárs

irodalommal tanáraik által, az ő közvetítésükkel ismerkednek meg. Az, hogy sikerül-e kedvet ébreszteni bennük a kortárs művek iránt, hogy ízlésüket sikerül-e alakítani, és későbbi, szabad választásaikat befolyásolni, az nagymértékben azon múlik, hogy ezekben a meghatározó években milyen, az irodalommal kapcsolatos élményekben, találkozásokban van részük, milyen tapasztalatokra tesznek szert.

**A 15–17 évesek által leggyakrabban kölcsönzött szerzők
a nyolc városi könyvtárban**
(A kölcsönzések számának feltüntetésével)

	2005		2010	
1.	Shakespeare, William	308	Cabot, Meg	584
2.	Cabot, Meg	244	Shakespeare, William	223
3.	Christie, Agatha	237	Meyer, Stephenie	170
4.	Arany János	182	Brezina, Thomas	151
5.	Jókai Mór	177	Christie, Agatha	150
6.	Mikszáth Kálmán	170	Molière	133
7.	Vörösmarty Mihály	160	Roberts, Nora	124
8.	Brezina, Thomas	158	Mikszáth Kálmán	122
9.	Móricz Zsigmond	148	Rowling J. K.	118
10.	Homérosz	147	Von Ziegesar, Cecily	110
11.	Voltaire	145	Austen, Jane	109
12.	Petőfi Sándor	135	Shan, Darren	106
13.	King, Stephen	132	Voltaire	102
14.	Molière	125	Jókai Mór	101
15.	Puskin	119	King, Stephen	90
16.	Szophoklész	106	Coelho, Paulo	89
17.	Shan, Darren	106	Arany János	84
18.	Madách Imre	105	Szophoklész	84
19.	Wass Albert	92	Böszörményi Gyula	84
20.	Tamási Áron	86	Horowitz, Anthony	76

A 18–20 évesek olvasmányairól

Az 1993-as közoktatási törvény értelmében az kezdheti meg általános iskolai tanulmányait, aki az adott év május 31-ig betöltötte hatodik életévét. Azonban a törvény lehetővé teszi, hogy a gyerekek ne hat és hét, hanem hét és nyolc éves koruk között kezdjék el az iskolát. Ennek következtében a gyerekek egy része hat éves kora után még egy évig az óvodában marad. Tehát a jelenleg vizsgált korosztály a 18 és 20 év közöttiek jelentős része – a fentebb említett okok miatt – még a középiskolák valamelyikében tanul, vagyis részt vesz középfokú képzésben. Néhány évtizeddel ezelőtt ennek a korosztálynak a zöme már éppen kikerült az iskolapadból, fiatal felnőttként munkába állt, és csak egy kisebb hányada volt az, aki vagy évvesztesként – ahogy akkor a köznyelv ezt a helyzetet nevezte – vagy főiskolásként, egyetemistaként folytatta tanulmányait. Mára a helyzet megváltozott.

Lássuk, mely szerzők szerepelnek a 18–20 évesek olvasmánylistáin!

Sok szempontból mutat hasonlóságot ez a lista a 15–17 évesekével. Itt is elsősorban a kötelező olvasmányokat találjuk, de figyelemre méltó, hogy mellettük a 2005-ös évhez képest megnövekedett arányban vannak jelen a kötelezettség nélküli, szabadon választott olvasmányok.

**A 18–20 évesek által leggyakrabban kölcsönzött szerzők
a nyolc városi könyvtárban
(A kölcsönzések számának feltüntetésével)**

	2005		2010	
1.	Kosztolányi Dezső	167	Roberts, Nora	179
2.	King, Stephen	136	Christie, Agatha	166
3.	Mikszáth Kálmán	125	Kosztolányi Dezső	144
4.	Ottlik Géza	121	Coelho, Paulo	135
5.	Móricz Zsigmond	121	Móricz Zsigmond	121
6.	Márai Sándor	116	Hamilton, Laurell K.	81
7.	Christie, Agatha	113	Shan, Darren	79
8.	Roberts, Nora	110	Meyer, Stephenie	77
9.	Steel, Danielle	103	Mikszáth Kálmán	75
10.	Mann, Thomas	84	King, Stephen	74
11.	Wass Albert	82	Austen, Jane	73
12.	Kertész Imre	80	Cabot, Meg	72
13.	Csehov, A. P.	78	Madách Imre	62
14.	Shakespeare, William	78	Steel, Danielle	62
15.	Jókai Mór	76	Shakespeare, William	60
16.	Szabó Magda	75	Jókai Mór	60
17.	Rejtő Jenő	74	Márai Sándor	54
18.	Ibsen, Henrik	72	Wass Albert	50
19.	Madách Imre	56	Kertész Imre	50
20.	Németh László	55	Rowling, J. K.	45

A 2005-ös listát Kosztolányi Dezső vezeti, rajta kívül a húszas lista további 11 magyar szerzőt tartalmaz. Itt találjuk Mikszáth Kálmán, Ottlik Géza, Móricz Zsigmond, Márai Sándor, Wass Albert, Kertész Imre, Jókai Mór, Szabó Magda, Rejtő Jenő, Madách Imre és Németh László nevét. A külföldi klasszikusokat Thomas Mann, Csehov, Shakespeare és Ibsen, valamint a ma már klasszikusnak számító Agatha Christie képviseli.

A szerzők nemzetiség szerinti megoszlása szempontjából a 2010-es lista változást mutat, ugyanis itt megfordul a magyar és külföldi szerzők aránya. A 2005-ös listához képest itt 12 helyet a külföldiek foglalnak el, s ezen szerzők kétharmada kortárs, zömében amerikai író. A magyar irodalom itt is nagyobb részt a XIX. század második és a XX. század első felének alkotóival van jelen. A magyar kortárs szerzőket Kertész Imre képviseli. Hogy a diákok számára ma már sem a név, sem a művek címei nem csengenek idegenül, ez egyrészt köszönhető a munkásságot elismerő Nobel-díjnak, másrészt, hogy az iskolákban regényei felkerültek a kötelező olvasmányok listájára.

Nora Roberts a 2010-es lista élén áll, neki lassan húsz éve jelent meg első könyve. Az 1993-ban napvilágot látott regényt további 130 követte, ezek a művek hol saját neve alatt, hol álnéven (J. D. Robb) kerültek a könyvesboltokba. A romantikus irodalom nagyjaként számon tartott, az ezredfordulóra már igen közismert szerzőnek – bizonyos híradások szerint – százmillió példányban keltek el könyvei szerte a világban. Míg saját neve alatt kalandos, fordulatokban, izgalmakban bővelkedő szerelmi történeteket vet papírra, addig álnév alatt krimiket ír: összesen öt-hat regényt évente. Nora Roberts népszerűségét is növelte, hogy több történetét filmre vitték.

Az Egyesült Államokban él és alkot Laurell K. Hamilton is, aki történeteit két sorozatban jelenteti meg: az egyik még a '90-es évek első felében indult évi egy-egy kötettel, és egy vámpírvadász eseménydús, kalandos életét mutatja be; az ezredfordulón indult másik sorozat a tündérhercegnőből magánnyomozóvá vált főszereplő kalandjait beszéli el olvasóinak.

Ha nem lennének ismereteink arról, hogy miféle különbség van az olvasási aktivitást illetően a két nem között, akkor is jól látható lenne, hogy a lányok, illetve nők számára kedveltebb ez a tevékenység, hiszen Nora Roberts, Stephenie Meyer, Meg Cabot, Danielle Steel, Jane Austen és Paulo Coelho azon szerzők közé sorolhatók, akik a női olvasótábor körében örvendenek inkább népszerűségnek.

A könyvtárba járókról

Korábbi vizsgálatainkból tudjuk, hogy az esetek jelentős részében nem azok a legintenzívebb könyvtárhasználók, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá: vagyis azok, akik nem rendelkeznek otthoni könyvtárral, akik nem tehetik meg, hogy könyvet, folyóiratot vásároljanak, hogy rendszeres kiadásaik között a könyv is szerepeljen. Éppen ellenkezőleg. Azoknak, akiknek szüleik, nagyszüleik révén birtokában van egy jelentős családi könyvtár, akik megtehetik, hogy vásároljanak könyvet vagy lapokat, akiknek van internet-előfizetésük, többségében ők azok, akik könyvtárba is járnak. Tehát a rendelkezésünkre álló adatok által a diákoknak, fiataloknak arra a körére van rálátásunk, akik a kulturális javak birtoklói, akiknek családjában hagyománya van a könyves kultúrának, az olvasásnak. A gyakran emlegetett kulturális javakhoz való hozzáférés, az olvasnivalókkal való ellátottság itt is megmutatkozik.

	15–17 évesek		18–20 évesek	
	2005	2010	2005	2010
Beiratkozottak száma	2 141	1 665	1 717	1 393
Kölcsönzött kötetek száma	22 886	23 023	20 419	18 415
Az egy főre jutó kölcsönzések száma	10,68	13,82	11,89	13,21

Az integrált könyvtári rendszer, ahonnan az adatokat nyertük, lehetővé teszi egy adott korosztály, a kölcsönzött dokumentumok, valamint az egy főre jutó kölcsönzések számának vizsgálatát is. A fiatalabb korosztályokra vonatkozó adatok áttekintésekor (a 10–12, illetve a 13–14 éveseknél) láthattuk, hogy a vizsgált időszakokban mindenhol csökkent a beiratkozottak száma – megközelítőleg 20 százalé-

kal. Ennek nyilván egyik oka, hogy több mint három évtizede hazánkban évről évre csökken a születések száma.

Azonban örvendetes tény, hogy ez a fogyatkozó létszámú könyvtárlátogató egyre több könyvet kölcsönöz. Mind a két vizsgált korosztályban 2005-ben 11 körüli volt az egy főre jutó évenkénti átlagos kölcsönzési szám, ez az érték 2010-re 13 körülire emelkedett. Vagyis ugyan fogyott a könyvtárba beiratkozottak száma, de ezt a könyvtárlátogató középiskolásokból álló csoportot joggal nevezhetjük a korosztály olvasói elitjének.

JEGYZETEK

- 1 Nagy Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Bp., OSZK–Gondolat, 2003. 217 p.
- 2 Péterfi Rita: Mit tudunk az iskolán túli világról? Amit a 10–12 évesek az iskolai kötelező olvasmányokon kívül a maguk kedvére olvasnak. = Könyv és Nevelés, 2009. 2. sz.
http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/pr_0902.htm
- 3 Péterfi Rita: Mikszáth vagy Meg Cabot. A 13–14 évesek könyvtári olvasmányai. In: Az olvasás védelmében (szerk.: Szávai Ilona). Bp., Pont Kiadó, 2010. 123–133. p.
- 4 Péterfi Rita: Mit tudunk az iskolán túli világról? Amit a 10–12 évesek az iskolai kötelező olvasmányokon kívül a maguk kedvére olvasnak. = Könyv és Nevelés, 2009. 2. sz.
http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/pr_0902.htm

Péterfi Rita

Az *Alkonyat* olvasói népszerűsége a pszichostrukturális elemzés tükrében

Bevezetés

2005 októberében a Little, Brown and Company egy ismeretlen író, Stephany Meyer könyvét adta ki. Az *Alkonyat (Twilight)* egy tinédzser lány, Isabella („Bella”) Swan történetét mondja el, aki a kisvárosba költözve egy különös fiút ismer meg az iskolában. Bella szerelmes lesz a fiúba, akiről később kiderül, hogy vámpír.

Az *Alkonyat* hatalmas sikereket ért el világszerte; negyedik részét, a *Breaking Down-t* az év gyerekkönyvének választották 2008-ban Angliában. Az *Alkonyat* minden része felkerült a The New York Times bestsellerlistájára.

Az *Alkonyat*nak széles rajongói tábora van. A rajongók elsősorban gyerekek, serdülők és fiatal felnőttek, akik több alkalommal elolvassák a könyveket, megnézik a filmeket, és összegyűjtnek minden információt, amely a színészekkel és a

filmben szereplő karakterekkel kapcsolatos. Napjainkra ez szinte jelenséggé vált, ezért érdemes áttekinteni, mi lehet olyan vonzó a fiatalok számára ebben a műben. A publikáció a továbbiakban ezt a célt szolgálja, illetve bemutatja a debreceni Méliusz Juhász Péter Könyvtár és Művelődési Központ felmérését a vámpírirodalommal kapcsolatos olvasói szokásokról.

Pszichosstrukturális elemzés

Blumler és Katz (1974) szerint az olvasók célirányosan keresik azokat a műveket, amelyek kielégíthetik szükségleteiket. Az írott szövegek a következő utakon szolgálják ki az olvasó igényeit:

- A szerző által teremtett világ segíthet elmenekülni a mindennapi élet problémái elől.
- A könyv szórakoztató funkciókat is ellát.
- A könyv szereplői identifikációs bázisként szolgálhatnak, vágyott tulajdonságaikat magunkba építhetjük.
- A könyv információkat közvetít nekünk a világról és működéséről, ezáltal megerősítheti világképünket vagy alternatívákat kínálhat.
- A könyv párbeszédei szociális interakciókra irányuló igényeinket is kielégíthetik.
- A könyv oktatási funkciókat is szolgál, például földrajzi helyek leírása, intézmények működése stb. vonatkozásában.

Minden könyv elemezhető a fenti kategóriák szerint. Nem feltétlenül igaz, hogy minél több funkciót elégít ki egy mű, annál sikeresebb lesz; az *Alkonyat* például oktatási és információközlési funkciót kevésbé közvetít, mégis egyértelműen sikeresnek tekinthető. Az alábbiakban az *Alkonyat* sorozatot elemezzük az első öt funkció alapján; mivel az oktatási funkció nem releváns, erre nem térünk ki részletesen.

A szerző által teremtett világ segíthet elmenekülni a mindennapi élet problémái elől

Long (2007) eredményei szerint a nők több okból is szeretnek romantikus regényeket olvasni. A regények segítenek elmenekülni a mindennapi élet valóságától és megnyugtadják a női olvasókat. A romantikus regények tehát segítenek megküzdeni a monoton, szürke hétköznappal. Az *Alkonyat* (és a *Harry Potter* is) különösen alkalmas e funkció betöltésére. Mindkét történet két világ határán játszódik. Az *Alkonyat*ban megtalálhatjuk a mi világunkat is: az emberek élnek és dolgoznak, iskolába járnak. Meyer különös gondot fordít a hétköznapi élet részletes leírására (főleg az első könyvben). Az iskola, ahová Bella jár, részletesen ábrázolt, a diákok barátkoznak, szervezkednek és élik életüket. A későbbi könyvekben az emberi világ kevésbé hangsúlyos, mindössze Bella apjával és anyjával kapcsolatos találkozások, valamint rövid iskolai részek reprezentálják. Mindazonáltal az olvasó végig tisztában van vele, hogy az emberi világ létezik a másik mellett. A részletes leírás tudatosítja az olvasóban, hogy mennyire különböző a két világ, így közvetlenül hasonlíthatja össze őket.

A narratíva előrehaladtával az emberi világ egyre kevesebb szerepet kap, a történet a vámpírok és farkasemberek világában zajlik. Ezt a világot Forks zöld erdői, hegyei és eldugott menedékek (például a Cullen család otthona) jelentik. A megnyugtató környezet, a tágas terek és a természet relaxáló hatást vált ki. A vámpírok világa az első könyvben a végtelen szabadság és az emberfeletti képességek ígértét hordozza. Zsúfoltság nélküli, néhány szereplős világról van szó (hiszen, bár az emberek között élnek, a vámpíroknak nem okoz gondot feltűnés nélkül kikerülni őket), ahol a vámpírok ismerik egymást. Egy szabad, kiszámítható közegben játszódik, amely biztos, hogy vonzó lehet a tizenéves olvasók számára, mivel a függés és a függetlenség dilemmája, ennek megfelelő mértékének megtalálása életkori kihívás számukra, és szívesen elmerülnek benne. Később, a második könyv folyamán derül ki, hogy ennek a világnak is vannak szabályai, köztöttségei, amelyeket elsősorban a Volturik által hozott törvények képviselnek. Mégis, a vámpírok világában élve szabadok lehetünk, ez a világ lehetőséget nyújt arra, hogy elmeneküljünk a hétköznapiakból. A kettős világrendszer valószínűleg hozzájárult mind a *Harry Potter*, mind az *Alkonyat* sikeréhez.

Long (2007) eredményeivel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az erőteljes romantikus szálakat is tartalmazó regényeket olvasók nagyobb elvárásokat tápláltak kapcsolataikban partnerükkel szemben. Továbbá, ha egy nő elkezdett romantikus regényeket olvasni, megnőtték partnerével kapcsolatos igényei. A hatás természetesen annak köszönhető, hogy az adott romantikus történet domináns karakterével (tehát az elsősorban lányok által olvasott *Alkonyat* esetében Edwarddal) hasonlították össze párjukat.

A könyv szórakoztató funkciókat is ellát

Az *Alkonyat* története valóban szórakoztató, elsősorban tizenéves olvasók számára. A mű a romantikus fantasy kategóriába sorolható, a fantasy elemek azonban csak a vámpírok világában jelennek meg (gondolatolvasás, érzelmek manipulálása, farkasemberek). Már több alkalommal bebizonyosodott, hogy a fantasy elemek szórakoztatóak a fiatalabb korosztályok számára, gondoljunk a *Gyűrűk Ura* vagy a *Harry Potter* sorozat népszerűségére. Mindkettő fantasy elemekből építkezik. Ami az *Alkonyat* különlegességét adja, hogy a fantasy elemeken túl a szerelem és az emberi kapcsolatok is fontos szerepet játszanak benne. Az említett művekben is megjelenik a romantikus szál (Arwen és Aragorn vagy Ginny és Ron), azonban a cselekmény nem e köré szerveződik.

A történet a romantikus szálon túl jócskán tartalmaz izgalmas, érdekes részeket. Az első könyvben miután az olvasó megnyugszik, hogy Bella és Edward valóban egymásra találtak, máris izgalmat hoz Victoria és James megjelenése. Meyer gondoskodik arról, hogy folyamatosan történjenek olyan események, amelyek fenntartják az olvasó érdeklődését. A második könyvben (*Új Hold*) Jacob döntés elé állítja Bellát, aki azonban érezhetően Edwardot preferálja, Edward azonban eltűnik.

A figyelmet és a feszültséget folyamatosan fenntartja, hogy Bella viselkedése gyakran inkonzisztens az érzéseivel. Az olvasó végig érzi, hogy már az első pillanatban döntött és Edwardot választotta. Mindazonáltal (különösen a második könyv során) viselkedése, mondatai alapján úgy tűnhet, hogy nem biztos a választásában.

A második könyvben egy szerelmi háromszög jön létre a főszereplő Bella, Edward és Jacob között. A történet illetően alakulása megosztotta a rajongókat,

akik Edward vagy Jacob mögé tömörültek, és a választott karakterért rajongtak. A történet ilyenén alakulása még elkötelezettebbé tette a korábbi rajongókat, akik egy szerelmi csatározás közepén találták magukat.

*A könyv szereplői identifikációs bázisként szolgálhatnak,
vagyott tulajdonságaikat magunkba építhetjük*

A történetet Bella saját nézőpontjából, egyes szám első személyben meséli el, kivétel ez alól egy rövid rész a negyedik könyvben, amelyben Jacob az elbeszélő. Bella története tartalmazza a lány szubjektív véleményét, attitűdjét, tapasztalatait a történekről. Ezek a szubjektív értékelések vonzóak lehetnek az identitásukat még ki nem alakított fiatalok számára, akik így azonosulhatnak Bella attitűdjeivel, vagy a véleményükkel ellentétes attitűdök alternatív lehetőségeket mutathatnak számukra.

A könyvszereplővel történő szimpatizálás két mechanizmuson keresztül valósulhat meg. Egyrészt az olvasó közös (külső és belső) tulajdonságokat talál a szereplőben, aminek hatására további tulajdonságait veszi fel a szereplőnek (szókinés, beszédstílus, viselkedés). Az olvasó tehát beépíti énképébe a szereplő bizonyos tulajdonságait. Második esetben a szereplő kevésbé hasonlít az olvasóra, de vannak olyan tulajdonságai, amelyeket az birtokolni szeretne. Itt a szereplő az olvasó éni-idealjának részévé válik, az eredmény pedig szintén a szereplő bizonyos tulajdonságainak internalizálása.

A szerző megkönnyíti a főszereplővel való azonosulást. Bella egy átlagos gimnazista lány, hosszú barna hajjal és barna szemekkel. Az átlagos külső segíti a fiatal lányok azonosulását Bellával. Egy szebb, kevésbé hétköznapi lány csak éni-idealjuk kialakításához nyújtaná támpontokat. A rajongó serdülők énképe és Bella külső és belső tulajdonságai közt nincs tehát nagy távolság, ami megkönnyíti, hogy a főhős szerepébe éljék magukat. Egy átlagos serdülő lány könnyen tud azonosulni a hétköznapi Bellával, és úgy érzi, Bella akár ő is lehetne. Ugyanez figyelhető meg Harry Potter személyében is, a szerzők mindkét hőst igyekeztek minél közelebbivé, hétköznapivá tenni, ami megkönnyíti az olvasónak az azonosulást. Hasonló motívumok figyelhetők meg mindkét főhős személyében is. Bellának láthatóan kevés az önbizalma, Harry pedig gyakran ügyetlen, feledékeny és kínos helyzetekbe kerül. Mindkét főhős olyan személyiségjegyekkel rendelkezik, amelyek megjelennek a serdülőknél (pl. rossz hangulat, kritikus természet, változékony lelkiállapot, megfontolatlanság). Ezekben az apró hibákban a serdülők felismerhetik önmagukat, és egyre jobban bevonódnak a műbe. Ennél a pontnál érdemes megemlíteni, hogy bizonyos szerzők eredményei szerint (Hakemulder, 2008) az emberek hajlamosak problémamegoldási és kommunikációs módszereket meríteni azon könyvszereplőktől, akikkel azonosulni tudnak. Ha a szociális tanulás könyv szereplőjétől történik, akkor feltételezhetjük, hogy az olvasó erősen szimpatizál az adott szereplővel és bevonódott a műbe. Az *Alkonyat* fő témája pedig a szerelem, a szabadság és a választások. Valószínűleg sok ezer fiatal figyelte meg és tanult Bella viselkedéséből. Bella – ahogy már említettük – instabil hangulatú, alacsony önbecsülésű karakternek tűnik első pillanatban. Azonban a tétova, határozatlan lány pontosan tudja, mit szeretne; és amint Edward megjelenik, Bella döntésre jut, szeretné magának megszerezni a fiút.

Edward Bella iránt érzett vonzalma racionális úton, az érzések kihagyásával is magyarázható. Edward képes olvasni mások gondolataiban, kivétel ez alól Bella.

Tulajdonképpen Edward számára mindenki nyitott könyv, tisztában van azzal, hogy a másik fél mire gondol, mit szeretne. Így könnyedén, gyorsan megismeri a másik személyt, ami fárasztó és unalmas lehet egy idő után, hiszen tudni fogja, mit várhat a másiktól. Érthető, hogy Bellát választja, akibe nem lát bele, hiszen így marad számára valami ismeretlen, izgalmas, amit lépésről lépésre fedezhet fel a kapcsolat előrehaladtával. Edward számára Bella jelenti a normális, hétköznapi kapcsolat megteremtésének egyetlen lehetőségét, és így válik a hétköznapiság értékké.

A könyv információkat közvetít felénk a világról és működéséről, ezáltal megerősítheti világképünket vagy alternatívákat kínálhat

Az *Alkonyat*-könyvek világunkról relatíve kevés információt közvetítenek, mivel a történet nagy része a „másik oldalon” játszódik. A történet azonban (főként az első részben) egy iskola köré szerveződik és például utalások történnek a közelgő érettségire.

Könyvével Meyer elsősorban a tizenéveseket célozza meg, ennek megfelelően a központi témák a serdülőkorban releváns kérdések. A történet a szabad akaratról, az önálló döntések meghozataláról és ezek felelősségéről, illetve a választásokról szól, amelyeket Bellának kell meghoznia. Az érettségi előtt álló Bellának döntenie kell, hogy melyik életet választja: emberként vagy vámpírként él tovább. A második könyvben tovább bonyolódik a cselekmény, Jacob egy másik lehetőséget kínál Bellának. A helyzet analóg az érettségi előtt álló fiatalok választási problémáival: milyen legyen az életem, mivé váljak, milyen úton induljak? A szabad akarat hangsúlyozása a legtöbb serdülő sajátossága. Az *Alkonyat* tehát a serdülő korosztály számára fontos kérdéseket tartalmaz. Bella választásai a serdülőkori identitáskriszis analógiájaként is értelmezhetőek, mikor hosszabb távon befolyásoló döntéseket, életstílust kell választani, amelyekből már nem egyszerű kilépni. De jelen van a szülőktől való függés, a tőlük való eltávolodás szomorúsága is, a gyerekkor lezárásának fájdalmai, azzal a végkicsengéssel, hogy a felnőtté válás a saját identitás vállalásával kell, hogy járjon.

A könyv szociális interakciókra irányuló igényeinket is kielégíthetik

A könyvekben elsősorban a dialógusok képesek a szociális igények kielégítésére. Ha az olvasó bevonódik a történetbe, akkor gyakran úgy érzi, hogy jelen van a dialógusoknál vagy éppen ő az egyik szereplő. Ezért a könyvek dialógusai emberi kapcsolatokat helyettesíthetnek (Long, 2007). Paraszociális interakciónak nevezük, amikor az olvasó vagy a tévénéző egyoldalú kapcsolatot létesít a könyvben vagy médiában szereplővel. A paraszociális kapcsolat szoros intim viszonyt is jelenthet. Az olvasó azt éli meg, hogy ismeri a szereplőket, külső és belső tulajdonságaikat, vágyaikat és gondolataikat (Rubin és McHugh, 1987). A paraszociális elmélet szerint az olvasó három vonzalmi kategória alapján méri fel a szereplőket: szociális vonzalom, fizikai vonzalom, képesség alapú vonzalom. Ha az olvasó szociális vonzalmat érez, akkor azért vonzódik a karakter felé, mert a karakter olyan belső tulajdonságokkal, személyiségvonásokkal rendelkezik, amelyekre az olvasó vágyik. A szociális vonzalom a befogadó számára a karakter értékes, vonzónak tartott tulajdonságait jelöli. Például Alice barátságos, közvetlen, gondoskodó; Jacob kitartó, hűség és önfeláldozó. A fizikai vonzalom a karakter külső megjelenésére

vonatkozik. Ebből a szempontból a férfi karakterek dominánsak. Meyer tökéletes férfiként ábrázolja a két fő férfi karaktert, Edwardot és Jacobot. Mindkettő kiemelkedő saját típusában, azonban míg Edward a vékony, aszkétikus, intellektuális, kifinomult, álomszerű típust képviseli, Jacob inkább a maszkulin, nyers férfi megjelenítője. Edward karaktere jobban lehetővé teszi, hogy az olvasó a vágyott tulajdonságokkal ruházza fel őt, kitöltse saját képzeletével, elvárásaival a karakterét. A képesség alapú vonzalom esetén a karakter által birtokolt képességek vonzóak az olvasó számára. Ebből a szempontból Meyer több alternatívát is felkínál az olvasónak: Edward képes olvasni mások gondolataiban, Alice előre látja a jövőt, Jasper képes az érzelmek kontrollálására. Ezek önmagukban is vonzóak lehetnek egy fiatal számára.

**A Méliusz Juhász Péter Könyvtár és Művelődési Központ
kérdőíves vizsgálatának tapasztalatai
a vámpírirodalommal kapcsolatos olvasói szokásokról
a gyermekkönyvtári részlegben**

A gyermekkönyvtár kérdőíves vizsgálatában 93 gyermek vett részt a 11 és 16 év közötti korosztályból, akik a vámpírirodalomból kölcsönöztek. A vizsgálat a 2010/2011-es tanév 1. félévében zajlott; az összesített eredmények szignifikáns adatait közöljük. A vámpír tematikájú könyvet olvasók nagy része lány, a olvasók mindössze 20 százaléka fiú. A fiúk az *Alkonyat*-szériához hasonlóan vámpír témát feldolgozó, de „fiúsabb”, horrorisztikusabb stílusú Darren Shan történeteknek az olvasásakor kaptak kedvet ehhez a kérdéskörhöz, míg a lányokat az *Alkonyat* olvasása inspirálta további olvasásra a témában.

A vámpír könyveket nagy gyakorisággal kölcsönző felső tagozatos, illetve középiskolás lányokról kiderült a vizsgálatban, hogy aki az *Alkonyat* sorozat első részét olvasta, a továbbiakat is elolvasta, vagy legalább tervezi. A vizsgálati minta 33 százaléka angolul is elolvasta a sorozat egyes köteteit.

Arra a kérdésre, hogy mi tetszett nekik a történetben, a válaszadók 75 százaléka a karakterek élethű ábrázolását jelölte meg, amin az iskolai élet mindennapjait, vagy Bella karakterének átlagos voltát értik. A diákok szerint a történet átélhető, a cselekmény érthető és izgalmas. Érdekesség, hogy sok gyereknek (42%) tetszik a vámpír világ hierarchiája, egyeseknek kedvenc jelenete a Volturik látogatása.

A lányok nagy része, 87 százaléka, úgyis mint a könyv fő vonzerejét, kiemeli a szerelmi szálát is. Úgy gondolják, Bella és Edward kapcsolata „csodálatos, földöntúli, eseményekkel teli, kitartó”, de vannak negatívumai is „zűrös, bonyodalomokkal teli”.

A gyerekek a szereplők jellemét úgy látják, hogy Bella a legegyszerűbb karakter. Jacob szimpatikus, vonzó, de reménytelen szerelme miatt is együtt éreznek vele, Edward leginkább rejtélyes az olvasók számára. A lányok 71 százaléka Jacobot választaná mint partnert, őt látják igazán szerethetőnek, igazi társnak, ismerősnek. Edward sokkal rejtélyesebb, megközelíthetlenebb, az olvasó lányok szerint hűvös elegancia, „régimódi romantika” jellemzi, ő az, aki a „való életben nem létezik”, de aki miatt Bellának akár „meghalnia is érdemes”.

Az *Alkonyat* sorozat olvasásának adatai

A kölcsönzési tapasztalatok azt mutatják, hogy inkább a fiatalabb korosztály keresi ezeket a könyveket, illetve néhány huszoneves, és a harmincas évei elején járó nő, akik között vannak fiatal anyukák is. A vámpírirodalmat olvasók a gyermekkönyvtári részleg olvasóközönségének 15 százalékát teszik ki. 2009-ben az angol nyelvű és a magyar nyelvű kiadások folyamatos kölcsönzés és előjegyzés alatt voltak. 2011 elejétől már megtalálhatóak a könyvtárban, gyakran viszik, de már nincsenek folyamatos előjegyzés alatt. A könyvsorozat olvasásának, kölcsönzésének a felfutása és lecsengése nagyon hasonló a *Harry Potter*-könyvekéhez. A legnagyobb hulláma lecsengett az olvasásnak, aki el szeretne volna olvasni, már elolvasta, de azért folyamatosan kölcsönzik. Az *Alkonyat*ot kölcsönözték a legtöbben, ami összecseng a sorozatoknál tapasztalható olvasói viselkedéssel: az első vagy első két kötetet könyvtárból veszik ki, de ha nagyon tetszik nekik a mű, nem bírják kivárni az előjegyzést, és a további köteteket már megveszik (megvetetik a szülőikkel), illetve kölcsönkérik egymástól.

Továbblépés, kitekintés

Jelenleg a gyermekkönyvtárban az *Alkonyat* sorozat nyomán már nem feltétlenül vámpír tematikájú, hanem ehhez hasonló misztikus történeteket olvasnak a gyerekek, fiatalok, és az *Alkonyat*-rajongók. Néhány példa az aktuális népszerű irodalomból: Maggie Stiefvater *Shiver* (*Borzongás*). A fő motívum a vérfarkas emberré változása. Libba Bray *Rettentő gyönyörűség*; *Lázadó angyalok*: a történet középpontjában a bálók, a múlt századi kollégiumi élet áll, és ezzel párhuzamosan látomások egy fehér ruhás lányról. Scott Westerfeld *Csúfok*; *Szépek*: a történet a jövőt misztifikálja, egy high-tech „paradicsomban” játszódik, ahol mindenkit szépre műtenek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Blumler, J.–Katz, E. (1974): The uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research. Sage Publication, Beverly Hills
- Hakemulder, F. (2008): Literary potential: The unexplored powers of reading = Information Design Journal and Document Design, 16. sz., 132–162. p.
- Long, B. (2007): Women's romance novel readership: Motivations, expectations and relationship satisfaction. Előadás: Annual meeting of the NCA 93rd Annual Convention. Chicago, 2007. november 15.
- Rubin, R. B.–McHugh, M. P. (1987): Development of parasocial interaction relationships. = Journal of Broadcasting and Electronic Media, 31. sz., 279–292. p.

Körmendi Attila–Pataky Nóra–Nagy Erzsébet Viktória

Alapozó évek

Életem egy viszonylag rövid, de jelentős szakaszában, 1973 őszétől 1980 tavaszáig könyvtárosként dolgoztam. Friss diplomásként, egy nehéz nyár után, szeptember 1-jétől lettem a szegedi egyetemi könyvtár (akkori hivatalos nevén, a JATE Központi Könyvtára) munkatársa. Az igazgató, Havasi Zoltán, aki 2010-ben halt meg, szeptember 1-jével lett az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese, de utolsó szegedi igazgatói döntésével engem még szerződtetett. A helyi irodalmi folyóirat, a *Tiszatáj* szerkesztőségéből ismert, ahol ő egy ideig (félíg-meddig névleges) főszerkesztő volt (a tényleges szerkesztői munkát már akkor is helyettese, Ilia Mihály végezte), én pedig be-bejártam a szerkesztőségbe. A törekvő ifjú tehetségek egyikének számítottam, olykor-olykor már publikáltam a lapban. Havasi, amikor álláshoz juttatott, ezt a szerepemet is honorálta. Máig hálás vagyok neki érte. S nemcsak azért, mert Szegeden maradhattam, a tudományos munka szempontjából fontos kulturális infrastruktúra (egyetem, könyvtár, levéltár) közelében, de azért is, mert a könyvtárban egy olyan szellemi műhelybe kerültem, amelyik ösztönzően hatott rám, s a nagy fölkészülés, az alapozás éveit hozta meg számomra.

A könyvtár akkor az egyetem Dugonics téri, központi épületében volt, az alsó két szinten. (Fölötte a rektori hivatal és a gazdasági hivatal helyiségei húzódtak.) Ez az épület, amely ma is az egyetemé, nevezetes épülete Szeged modern kori történetének. Már Ferenc József császár és király is megfordult benne, egyik – első emeleti – helyiségében pedig Horger Antal professzor oktatta ki renitens hallgatóját, József Attilát „a jövő generáció” nevelésére való alkalmatlanságáról. Eredetileg persze ez sem könyvtárnak épült, de a város „elegyetemesítése” (1921) után, az ide került könyvtár hamar „belakta”, s magához, funkciójához hasonította. Számomra ma is sokkal inkább ez a könyvtár, mint a mai, modern épület, a maga plázaszerűségével.

A könyvtárban rövid ideig, talán két-három hónapig tudatlan kezdőként olvasótermi felügyelő voltam; ismerkedtem a könyvtárral, a kollégákkal – no meg a „könyvtárhasználókkal”, akik új nézőpontomból, a könyvtároséból egészen másoknak bizonyultak, mint amikor még magam is „csak” olvasó voltam. Megismerkedtem az olvasótermi felügyelő napi gondjaival, az olvasók apró stiklijjeivel stb. Az első hónapok után azonban, mint a Rejtő-regény nevezetes hőse, én is meglepően gyors előmenetelt tanúsítottam: a folyóirat osztályként emlegetett különgyűjteménybe kerültem, ahol kitűnő kollégák és egy roppant gazdag folyóirat- és hírlapanyag között tölthettem napjaimat. Ma már tudom, mindkettő meghatározó volt egész további pályámra. A periodika anyag, amely számomra kincsesbányának bizonyult, s amelyben szabadon mozoghattam, olyan, sehol máshol meg nem szerezhető tájékozottságot adott, amelyről egy „közolvasó”, de még egy szokványos kutató is legfőljebb csak ábrándozhat. A könyvtár két világháború közötti állományrész-e ugyanis egyike a legjobbaknak Magyarországon. Idősebb Bibó István („a” Bibó édesapja), aki 1924-ben, miniszteriális előelet után lett a könyvtár igazgatója, kihasználva kapcsolatait, megszerezte intézménye számára az úgynevezett ügyészsé-

gi köteles példányokat, ezzel olyan állományt hozott létre, amelynek gazdagsága is, speciális természete is rendkívül sok tanulsággal szolgált számomra. Szerénytelen-ség nélkül mondhatom, hogy minden kötet megfordult a kezemben, sokat alaposan tanulmányoztam is, egy idő után pedig már katalógus nélkül megtaláltam az engem érdeklő lapokat. (A munkahelyem magában a raktárban volt!) Atyai barátommal, Hencz Auréllal ketten voltunk azok, akik az állományt akkoriban mondhatnám, autopsziásan ismertük. Az állomány alapos megismerése máig kamatozik számomra. (Akkori, „ide nekem az oroszánt is” mentalitásomat mutatja, hogy hamar kisajátítottam magamnak még a postabontás privilégiumát is. Így az osztályra bekerülő valamennyi új folyóiratszám a kezemen ment keresztül, és beléjük lapozva, fölmérhettem, mi az, amit később el kell olvasnom. Ha pedig fölmerült utóbb valami tájékoztatási probléma, legalább sejtettem, merre kell keresgélnem.)

A könyvtár, ezen belül is elsősorban a különgyűjteményi osztály azonban nemcsak anyagával, de az ott dolgozók révén is ösztönző hely volt. Az intellektuális légkör, amely itt körülvett, egy fiatal kutató számára elsőrendű tanulói iskola föltételeit adta meg. Az osztályon akkoriban mindig a könyvtár java munkatársai dolgoztak, volt tehát kitől tanulni. Odakerülésem előtt lépett tovább az osztályról például Kulcsár Péter, aki könyvtári vezetőként is, történészként is utóbb komoly karriert futott be. De itt dolgozott korábban Szegfű László is, aki innen a tanárképző főiskola történettudományi tanszékére került, és akinek íróasztalát (a folyóirat-raktár egy zugában) én örököltem meg. S innen ment akkoriban gyesre (vagy gyedre?) Resch Sári is, aki később – Reschné Marinovich Sarolta néven – a szegedi amerikanisztika egyik megalapítója, s a Gender Studies egyik hazai úttörője lett. (Ő is a közelmúltban halt meg.) Vele később, könyvtáros pályám második felében együtt is dolgozhattam. De az osztály intellektuális légkörét nemcsak az ő (akkoriban még élő) nimbuszuk határozta meg, hanem az aktuális gárda szakmai és emberi minősége is. Ott volt, afféle „szabad” kutatóként, az osztály fölött lebegeve, de segítségadásra mindig készen Hencz Aurél. Ő korábban a könyvtár igazgatója is volt, 1958-ban, az '56-osok elleni megtorlásokat „elszabotáló” magatartása miatt váltották le, ekkor már túl volt hatvanadik évén. De ő, aki Erdei Ferencet, Bibó Istvánt és másokat is barátjának vallhatta, s Bibó „kitűnő ember”-ként emlegette, mindent és mindenkit ismert, segítőkész volt, engem is bizalmába fogadott. Bár ő a közigazgatás-történet kutatója volt, s az engem igen kevésé érdekelt, sokat tanultam tőle. A fontos ugyanis az volt, hogy mint idősebb és tapasztalt ember, aki sok mindent megélt már, sokfelé ablakot tudott nyitni nekem. Bibó Istvánra például ő hívta föl a figyelmemet, sőt Bibótól – Aurél bácsi közvetítésével – adatokat is kaptam. Illyés Gyula Bibó sírjánál mondott beszédét pedig a kéziratból előbb ismerhettem meg, mint ahogy az nyomtatásban megjelent.

Az osztályon dolgozott, sajnos, csak rövid ideig, a Kierkegaard-fordító Dani Tivadar, aki akkor már elkészült a *Vagy-vagy* fordításával, és bár fordítása egy gépiratos példányát följánlotta a könyvtárnak, hogy illesszék be az állományba, egyes könyvtári vezetők „ébersége” ezt megakadályozta. Sajnos, Tivadar, akivel hamar szót értettem, Budapestre költözött, már ő is jó ideje „gyülekező halottaim” közzé tartozik. Tőle is volt mit tanulnom, a filozófia ugyanis mindig érdekelt.

Évekig együtt dolgozhattam Mader Bélával is. Ő pályája során a raktárostól a főigazgatói posztig minden lépcsőt bejárt, és mindazt, amit egy könyvtáros tudhat, ő a gyakorlatból tudta. Amíg igazgatóhelyettes nem lett, ő volt az osztály vezető-

je. Számomra a gyakorló könyvtáros egyik alapesetét testesítette meg, ma a „szakma” egyik nagy öregje, de ma is aktív, ma (és már jó ideje) ő a könyvtár főigazgatója.

Akkoriban a könyvtárvezetés tudatosan építette be a könyvtár életébe a fiatalokat, így magam is generációm több, ma már neves tagjával dolgozhattam együtt. Az osztályon, velem egy időben, különböző beosztásokban olyanok is dolgoztak, mint például Berta Árpád, aki a nyelvtörténet professzoraként a török nyelvek szakértője, nemzetközi rangú kutató lett. Hoffmann Zsuzsa, aki a kardex kezelésétől a szegedi egyetem ókortörténeti tanszékéig jutott el, ma a tanszék docense. Bakonyi Géza, aki italianistaként kezdte, de idővel, a könyvtárban „ragadva”, a könyvtári számítástechnika egyik magyarországi élharcosa, meghatározó alakja lett. Sajnos, ő sem él már, fiatalon végzett vele a kór. Legközelebbi munkatársaim egyike volt Kazai Magdi, aki ókortörténeti ambícióit adta föl a könyvtári pályáért. Munkája mára egy sor vonatkozásban beépült a könyvtár történetébe. (Úgy hallom, most készül nyugdíjba. Távozását mint könyvtárhasználó magam is meg fogom sínyleni.)

Nem volt az osztály munkatársa, de nemzedékünkhöz tartozott Csernus Sándor is (ma a szegedi bölcsészkar dékánja, korábban jó néhány évig a párizsi Magyar Intézet igazgatója). Mint a jó vörösborok kedvelője s az adomázás nagymestere már akkor is a majdani kultúrdiplomata ígéretét hordozta magában, gesztusai kitűnő kapcsolatteremtő képességekről és konszenzus iránti érzékenységről árulkodtak.

Az osztály persze kicsit állam volt az államban, e helyzet minden előnyével (és néhány hátrányával). De azért volt érintkezésünk a könyvtár egészével is – részben a munka, részben az emberi rokonszenv révén. Magam is megtapasztalhattam például, milyen elsőrendű – univerzális – könyvtári szakember volt Németh Zsófia. Ha van a könyvtári praktikum verbalizálásán túlmenő könyvtártudomány, akkor ő Szegeden ennek a legjelentősebb alakja volt. A turkológus Németh Gyula akadémikus és a nyelvész (valamint fordító) Sebestyén Irén lányaként a könyvtáros pályára neki talán kényszerpálya volt, de ő abból, amivel foglalkoznia kellett, magasrendű hivatást csíhott. (A nagy könyv szerinti „igazi” könyvtáros közülünk alighanem ő volt – no meg Mader Béla, aki az ő keze alatt tanulta meg gyakorlatban a szakmát.)

Sok hajdani kedves kollégámról kellene még itt szólnom, azokról, akik így vagy úgy, emlékezetessé tették könyvtárosi éveimet. De nem könyvet írok, az emlékezésnek határt kell szabni. Ám így is meg kell még említenem, legalább egy-egy utalás erejéig néhányukat. Az okos és intelligens, de tudományos ambícióiról – számomra érthetetlenül — lemondó Rácz Katit, a mindig szolgálatkész és mindenkinék, a legkiállhatatlanabb olvasónak is segítő Kormányos Andrást, a nagy munkabírású, az olvasókért mindent megtevő Némethné Mártát, vagy az osztályon már csak nyugdíjasként, afféle kiegészítőként dolgozó, jó emlékezetű Lajos bácsit („hivatalos” nevén: Wischner Lajos), számtalan könyvtári adoma hőstét. Ők is, az itt és most említetlenül hagyott többiek is hozzátartoztak ezekhez az éveimhez. Jó szívvel emlékezem rájuk.

Meg kell említenem, hogy azokban az években sok, könyvtáros diplomával még nem rendelkező fiatal dolgozott a könyvtárban. Az igazgató, Karácsonyi Béla úgy ítélte meg, hogy ezen intézményesen változtatni kell, mindannyiunknak könyvtáros papírt kell szereznie. Ennek legolcsóbb és leghatékonyabb módja az volt, hogy

az ELTE Könyvtár tanszéke direkt nekünk, szegedieknek szervezett egy Szegedre kihelyezett kurzust, amelyen a tanszék oktatói és még néhány elismert szakember (például a debreceni egyetemi könyvtár akkori igazgatója, Csűry István) adott elő. A kurzus egy évig tartott, és felsőfokú könyvtári képesítést adott. Értelemszerűen engem is beiskoláztak, s bár, megvallom, a tematika nem mindegyik eleme érdekelt, az új stúdium végül is hasznomra vált. Sok olyasmit megtanultam, amit másképpen nem ismertem volna meg. Egyik-másik előadó emlékezetes előadásokat tartott. Borsa Gedeon könyvtörténeti óráira máig szívesen emlékezem, számomra máig ő a magyar nyomda- és könyvtörténeti kutatás emblematikus alakja. De – magam számára is meglepően – kutatásaim közben is jól hasznosítható ötleteket leshettem el Szentmihályi Jánostól (a „Szentmihályi–Vértesy” kézikönyv első szerzőjétől) is. A tájékoztatásról szóló előadásai inverzben, mint kutatási technika is hasznosítható volt. Haszna volt számomra még olyan stúdiumoknak is, mint például a címleírás vagy a szakozás. Az akkor elsajátított címleírási konvenció máig megkönnyíti munkámat, „irodalmazó” gyakorlatomat.

Az osztálynak voltak rendszeres látogatói, elsősorban olyan egyetemi emberek, akik nemcsak olvasóként, de alkalmilag egyéb célból is be-beugrottak hozzánk. Ezek az informális, pár perctől akár hosszabb ideig, akár órákig is terjedő látogatások sajátos kapcsolati hálóként foglaltak magukba minket. És kölcsönösen gyümölcsözőek voltak, a vendég is, a könyvtáros is profitált belőle. Ilyen alkalmi látogatóként föl-föltűnt az osztályon az éles nyelvű Halász Előd, a német nyelv- és irodalom legendás professzora, akit szótárai révén azok is ismernek, akik nem e szakterület kutatói. Keserű Bálint, aki furcsa, kapkodó lénye ellenére iskolateremtő személyisége volt a „rég Magyarosoknak”; vagy a néprajztudós Bálint Sándor, a „legszőgedibb szőgedi”. (Sándor bácsi egyik könyvének megszerkesztésében mint a folyóiratcikkek összekeresője és lefénymásolója magam is segédkeztem.) Fölfölkeresett a könyvtárban Ilia Mihály is, akinek Nyugatról kapott, a könyvtárba címzett könyvküldeményeit én továbbítottam hozzá – amíg valaki be nem súgta, s e ténykedésből III/III-as akta lett. De Miska, akivel immár negyvenéves barátság köt össze, akkori tanítványai némelyikét is be-beküldte hozzám. Közülük Csapody Miklóst, aki később politikai szerepet vállalt. Vagy Füzi Laci, akivel azóta is barátság köt össze, ma is ismertek. (Füzi mint irodalomtörténész, mint a Forrás főszerkesztője a mai irodalmi életnek is egyik fontos szereplője.) S ennek a széles körű, itt legfőljebb utalásszerűen fölemlíthető vendégkörnek nem-szegedi tagjai is voltak. A József Attila verseinek kritikai kiadásán dolgozó Stoll Béla, aki a mai magyar textológia legnagyobb alakja, nálunk nézte át a Népszava vonatkozó köteteit, amelyeket az OSZK-ban csak mikrofilmen tanulmányozhatott volna. De időről időre fölbukkantak Szegeden és be-belátogattak az osztályra a vajdasági magyar irodalom (Szegedet afféle hídfőállásnak tekintő) szerzői is. Az *Új Symposion* szerkesztői és munkatársai közül Gerold László, Jung Károly, Bányai János, Danyi Magdolna vagy Thomka Beáta neve s arca ugrik hirtelen elé. Sokszor megfordult nálunk a Hungarológiai Intézet munkatársa, Pató Imre is, aki egy vagy két ciklusban az intézet igazgatója is volt, és éppen egy nagyszótáron dolgozott. A vajdaságiak, talán mondanom sem kellene, Ilia kalauzolásával jutottak el a könyvtárba.

Mint könyvtáros, természetesnek vettem, hogy ha könyvtárban dolgozom, akkor a könyvtáros közéletbe is bekapcsolódom. Dolgoztam a *Könyvtáros* című folyóiratnak is, amelynél akkoriban Bozóky Éva és Gerő Gyula tartotta velem a kap-

csolatot. Írtam könyvtártörténeti portrékat munkahelyem hajdani igazgatóiról: Dézsi Lajosról, idősebb Bibó Istvánról, Puskás Endréről, írtam könyvkritikákat könyvtári vonatkozású kiadványokról (például bibliográfiákról, repertóriumokról), készítettem a lapnak interjúkat egyetemi oktatók könyvtárhasználatáról (Kristó Gyulával, Ilia Mihállyal). Ez a munka új ismeretségekkel is megajándékozott, megismertem például a tragikus sorsú debreceni könyvtárost, az irodalomtörténészként is jeleskedő Szabó Sándor Gézát. (Sajnos, őt ma már – méltatlanul – senki nem emlegeti.) Részt vettem – ma már alig hiszem el – országos könyvtári konferencián is. (Zalaegerszezen tartották, kolléganőmmel, Szabó Évával vettünk részt ezen a rendezvényen. Ott, vagy inkább az onnan hazáig tartó hosszú úton melegedtem össze a Somogyi-könyvtár nálam jóval idősebb munkatársával, Jakab Bélával, aki korábban szerzetes volt, és csak a szerzetesrendek fölосzlatása után lett könyvtáros. Érdekes ember volt, könyvtári munkája mellett a gólyák kutatásával is foglalkozott.) S ami máig elkísér ebből a hajdani helykereső tájékozódásomból: már 1974-től írtam a *Magyar Könyvszemlé*be is. A magyar sajtó- és könyvtörténeti kutatás e fontos lapja, amelybe azóta is publikálgatok, kedves folyóiratom – bár mai szerkesztőjét, Monok Istvánt, aki a szegedi könyvtárban annak idején éppen az én helyemet vette át, időnként noszogatnom kell: ne sorvassza el az 1867 utáni korszakra vonatkozó közleményeket. Nemcsak „rég magyaros” anyagból áll a világ, a modern sajtótörténet kutatása legalább olyan fontos.

Egészen izgalmas, érdekes, eszméletető évek voltak ezek. Kár lett volna, ha kimaradtak volna az életemből.

* * *

Utólag megvallhatom, volt egy történeti pillanat, amikor úgy látszott, tudományos ambícióim ellenére is (vagy helyesebb, ha úgy mondom, azzal összehangolva) végleg, egy életre a könyvtárban maradok. Jellemző, hogy amikor a kulturális minisztérium irodalmi osztályára hívtak munkatársnak, és már a pártközpont is rábólintott a kinevezésemre, némi hezitálás után nemet mondtam e karrierlehetőségeket ígérő állásajánlatra: a könyvtári miliő jobban vonzott, mint a politikai, még ha az az irodalommal való foglalkozást is jelentette volna. Később mégis otthagytam a könyvtárat, váltottam. Miért? Nehéz röviden megválaszolni. Annyi bizonyos, nem a könyvtárral volt a bajom, legfőljebb egyes könyvtári vezetőkkel. S erős volt a baráti invitálás is, amely új munkahelyre vonzott. A könyvtár belső világa azonban máig hiányzik. A könyvek és folyóiratok közötti szabad mozgás élménye manapság is elkísér, s ez alighanem mindig is így marad.

Lengyel András

Legeza Ilona
(1950–2011)

Legeza Ilona súlyos betegséggel vívott hosszú küzdelem után 2011. szeptember 9-én hunyt el. Szeptember 14-én a miskolci Mindszent-téri temetőben sokan kísérték utolsó útjára.

Nevét, munkáját több mint háromezer, mértékkel, jó ízléssel megfogalmazott könyvismertetője, és több, színvonalasan szerkesztett honlapja tette ismertté és tiszteltté mindenütt, ahol könyvek iránt érdeklődő emberek magyar nyelven használják az internetet.

Hatgyermekes görög katolikus lelkészcsalád második gyermekeként született, édesanyja kémia-fizika szakos tanár volt. Középiskolai tanulmányait a debreceni Svetits Katolikus Gimnáziumban kezdte, de egy krónikus betegség miatt sok időt kellett kórházban töltenie. Csak magántanulóként érettségizhetett a sárospataki református gimnáziumban. Korán férjhez ment, húszéves volt, amikor fia megszületett, aki ma jó nevű szemésorvos, négy gyermek édesapja. Ilona rövid ideig könyvtárban dolgozott, és munkája mellett tanult. Magyar-könyvtár szakon végzett, de betegsége miatt már fiatalon rokkantsági nyugdíjba került. 35 éves kora körül vesztette el látását. Mindvégig, élete utolsó napjaiig tevékeny és önálló életet élt. Aktív szerepet vállalt a vakok szervezeteiben. Megértő és szerető társat talált Csapó Endrében, az ugyancsak vak programozó matematikussal harmonikus, egymást támogató kapcsolatban éltek.

A számítógép segítette ahhoz, hogy ismét a könyvekhez kapcsolódó munkát végezhesen. Ilona és férje megismerte és használta az Arató András, Vaspöri Teréz és munkatársaik által a Központi Fizikai Kutatóintézetben vakok számára kifejlesztett BraiLab-PC beszélő számítógéprendszert. Ilona 1993-ban jutott arra a gondolatra, hogy rövid összefoglaló könyvismertetőket ír a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Hangoskönyvtárában található könyvekhez. A Hangoskönyvtár ebben az időben – és még ezután is jó ideig – előadóművészek, önkéntesek által felolvasott könyveket magnetofonkazettákon kölcsönzött a vakok számára. Egy-egy nagyobb terjedelmű, többkötetes mű 60–90 kazettát is kitehetett, ami cipelnivaló teherként sem csekély. A vakokat az előzetes tájékozódásban mindössze egy, a könyvtári tételek puszta felsorolását tartalmazó, számítógépen is olvasható lista segítette. Joggal merült fel a gondolat, hogy szükség lenne egy olyan katalógusprogramra, mely a Hangoskönyvtár könyveiről hosszabb-rövidebb ismertetést is ad, hogy a vak vagy gyengénlátó kölcsönzőnek legyen előzetes tudomása arról, milyen könyvek között válogathat, talál-e a Hangoskönyvtárban őt érdeklő kiadványt. Ilona és Csapó Endre elkészítette a BraiLab-PC-re a TALLÓZÓ néven ismertté vált programot. A programozást nagyrészt Csapó Endre végezte, Ilona írta a

könyvismertető szövegeket. A program a látássérültek igényeire tekintettel készült. Arra is figyelmet fordítottak, hogy a vak olvasó könnyen kezelhesse a programot, ne kelljen képernyőváltásokkal küzdenie. Ezért a könyvismertetők terjedelme kezdetben nem haladta meg a húsz sort. A könyvismertetők röviden összefoglalták a könyv tartalmát, tájékoztattak az adott mű műfajáról és az irodalomban elfoglalt helyéről, céljuk azonban több volt az egyszerű ismertetésnél. Ilona maga írta: „*A könyvismertetők bevallott célja volt az is, hogy az olvasók irodalmi ízlését formálják, fejlesszék, az olvasókat a minél értékesebb olvasmányok felé orientálják.*”

A könyvismertetők írásához Ilonának természetesen figyelmesen végig kellett hallgatnia a Hangoskönyvtár sok, olykor több tíz órát kitevő hangfelvételeit. Hogy az idővel takarékoskodjék, a magnetofont a legnagyobb, csak nagy erőfeszítéssel érthető sebességre gyorsította fel. Sok olyan könyvről is készített ismertetőt, amelyek nem voltak megtalálhatók a Hangoskönyvtárban. Ezek közül számosat maga szkennelt, majd a képernyőolvasó program segítségével olvastatta fel magának.

1998-ig 1600 könyvismertető készült el. Ekkor a Soros-alapítványnak egy kulturális kezdeményezésekre kiírt pályázatán Ilona kisebb pénzbeli támogatást is nyert. Ezzel számítógépét nagyobb teljesítményűre cserélhette, folytathatta a könyvismertetők készítését. Pályamunkájáról a szakértőként felkért Ungvári Tamás támogató véleményt adott: „*A Hangoskönyvtár szerény igényeket szabott meg. Holott érdemesnek látszik a 'Tallózó' felvétele egy nagyobb, központi szerveren.*” Ez a pozitív vélemény bátorította Ilonát arra, hogy létrehozzon egy honlapot, ehhez a MATÁV adott tárhelyet a <http://web.axelero.hu/ilegeza> címen.

Az 1998. év végén került kapcsolatba a Magyar Elektronikus Könyvtárral (MEK); tartós együttműködés alakult ki közte és a MEK között, Ilona a MEK önkéntes segítője lett. 2001-ben könyvismertetői már felkerültek a MEK szerverére is (<http://legeza.oszk.hu/>). Amíg egészsége engedte, eljárt a MEK Egyesület rendezvényeire, összejöveteleire. Kitartóan folytatta az ismertetők írását, néhány hónappal halála előtt, már súlyos betegen is készített és tett fel újabbakat. Számuk ma meghaladja a háromezret. Könyvismertetőinek olvasói közül sokan nem is tudták, vagy csak a gyászjelentés megjelenésekor tudták meg, hogy a könyvismertetőket egy vak ember írta és szerkesztette.

Legeza Ilona alapvetően fontos szerepet játszott Csapó Endrével együtt a MEK akadálymentes böngészőfelületének, a VMEK-nek a létrehozásában (<http://vmek.oszk.hu>) is. Hosszabb tanulmányban foglalták össze az akadálymentes honlapok tervezésének szempontjait és módszereit. Tevékenyen részt vettek a VMEK programozásában és tesztelésében is. Az elkészült felület nemcsak a vakok, hanem a gyengénlátók és a mozgáskoordinációs zavarokkal élők számára is jól kezelhető lett.

Ilona ezen túlmenően is sokféleképpen segítette a vakok és gyengénlátók ügyét. Több honlapot szerkesztett vakok egyesületeinek, például ő szerkesztette a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei vakok regionális egyesületének honlapját is (<http://www.borsodivakok.hu/>).

Minden munkájában gondot fordított arra is, hogy honlapjai a látók számára is esztétikusak, kellemes színösszeállításúak, jó elrendezésűek, áttekinthetők legyenek. Ehhez látó segítőtársak, barátok támogatását vette igénybe, akik szívesen segítettek neki.

Érdeemes olvasni az általa szerkesztett honlapok vendégkönyveit, fórumait. Minden internetes fórum gazdája, moderátora számára példamutató az a higgadt, objektív, hivalkodás nélküli, a kritikát elfogadó, a vitákat megfelelő mederben tartó stílus, amellyel Ilona az általa kezelt fórumokat, vendégkönyveket kézben tartotta.

Csak egyetlen bejegyzést idézek a Könyvismertetők vendégkönyvéből, ez 2002-ben íródott, Frankfurtból:

„Nietzsche: A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus című munkájához kapcsolódó anyagokat kerestem az Interneten. Így jutottam el az Ön honlapjára, a könyvismertetőkhez. Szívből gratulálok a hatalmas munkához, amelyet végzett, ehhez foghatóval még nem találkoztam – és nemcsak a magyar WEB-en. Tisztelet és köszönet érte: Dr. Hartmann Aurél.”

Munkájára egyre többen figyeltek fel. 2004-ben a Kárászy Szilvia zongoraművész nő által alapított Aranyharang díjban részesült a vakokért és gyengénlátókért végzett munkájáért. 2005-ben a Szépirok Társasága Őszi Irodalmi Fesztiváljának kerekasztal-beszélgetésére hívták meg. 2006-ban a Magyar Nemzet készített vele hosszabb interjút. Innen idézem ezeket a rá, egész életfelfogására nagyon jellemző szavakat:

„A sajtó a látássérültek témájához csak nagy idegenkedéssel és sok esetben teljesen hibás attitűddel nyúl hozzá. A megjelent cikkek, riportok témájukban, hangvitelükben, érzelmi hatást kiváltó eszközeikben gyakran nagyon elítélendő módon a sajnálatkeltésre, a hatásvadász könnyfakasztásra vagy a látássérültek 'lelki nagyságának, törhetetlen akarateréjének' nevetséges és patetikus túlhangsúlyozására törekednek, miközben a valódi problémákat szemérmesen elkerülik, vagy hanyagul a szőnyeg alá próbálják söpörni.”

Ilona egészen kivételes ember volt. Honlapján ezt írta magáról:

*„Vagyok, aki voltam; leszek, aki vagyok:
kérésre tárult tenyér, adni kinyújtott kéz.
(...)*

*Már régen nem szerepelni akarok,
hanem megalkotni magam az út egy-egy fázisában.”*

Ő megalkotta magát. Emlékét őrzik mindazok, akik ismerték és azok is, akik csak könyvismertetőin keresztül találkoztak vele.

Nyugodjék békében!

Zimányi Magdolna

Szolgáltatásmenedzsment a könyvtárban

A Könyvtári Intézet 2007-ben indította útjára a *A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez* című sorozatát. Ennek negyedik darabja Sohajdné Bajnok Katalin műve, a *Szolgáltatásmenedzsment a könyvtárban*. A szerző munkájába beépítette a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban (amely Az Év Könyvtára volt 2008-ban) működő jó gyakorlatokat, a szerzett tapasztalatokat, valamint más könyvtárak ilyen irányú gyakorlatába is bepillantást ad.

Elsőnek a könyvtári szolgáltatások sajátosságait és típusait mutatja be a szerző. Részletesen leírja a termékek és szolgáltatások különbségeit, és az ezekből eredő problémák kiküszöbölésének módjait. Olyan megoldási lehetőségeket kínál olvasóinak, amelyek jól hasznosíthatók a napi munkában (többek között bemutatja, hogy a szép, kellemes környezet, a magas színvonalú IT-eszközök milyen pozitív hatást gyakorolnak felhasználóinkra, valamint arról is képet kap az olvasó, miként lehet a felhasználói igények elébe menni). Olyan összefüggésekre is rávilágít, amelyek megvalósításához nincs szükség anyagi forrásokra, mégis nagyon nagy hatással vannak a szolgáltatások minőségére. Ezek sorában kiemelt jelentősége van a munkatársak kiválasztásának, a „frontszemélyzet” empátiakészségének, rugalmasságának.

A szerző egy csokorba szedi a szolgáltatásokra hatással lévő alapvető jogszabályt (1997. évi CXL. törvényt), a nemzetközi irányelveket, normatívákat, a könyvtárosok körében talán kevésbé ismert CERTIDoc szakmai minősítő rendszerét, hangsúlyozva, hogy a könyvtári szolgáltatások egyik meghatározó eleme mindenképpen maga a könyvtáros. A könyvtáros szakmai felkészültsége és tapasztalata jelentőségének taglalása mellett részletet találunk *A magyar könyvtárosok etikai kódexéből* is, amely a könyvtároستól megkívánt viselkedési és kommunikációs elvárásokat írja le.

A szolgáltatásokra vonatkozó elvi kérdések után a magyar gyakorlat alapján megfogalmazott szolgáltatási irányelveket mutatja be a szerző. Az egyetemi könyvtárak számára a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, a megyei könyvtárak számára pedig a *Könyvtári minőségfejlesztés – könyvtári korszerűsítés* pályázatban résztvevő öt megyei könyvtár munkatársai dolgozták ki az irányelveket, felmérésekre és összehasonlító vizsgálatokra építve.

A szolgáltatás környezetére térve mind elméletben, mind pedig gyakorlatban bemutatja a szerző, hogyan segítheti a könyvtáros a megfoghatatlan szolgáltatást a megfelelő környezettel. Számos olyan tapasztalatot oszt meg velünk Sohajdné Bajnok Katalin, amit már a gyakorlatban is kipróbáltak az egri megyei könyvtárban és a hozzájuk tartozó Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerben. Az akadálymentesítés folyamatát pedig az Országos Idegennyelvű Könyvtár példáján keresztül hozza közelebb az olvasóhoz.

A szolgáltatások bevezetése, új szolgáltatási színvonal biztosítása témakör alatt az író egybegyűjti a könyvtárakra ható trendeket; a jövő kutatás trendjeinél pedig

rövid megjegyzésekben jelzi, hogy az adott pontok mit is jelenthetnek a könyvtárak számára. Az új szolgáltatásokhoz kapcsolódóan marketing ötleteket is ad, és bemutatja egy hosszú távon előremutató együttműködés gyakorlati példáját: Eger városában működő nyilvános könyvtárak közös marketing stratégiáját, amelyet a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár kollektívája dolgozott ki. A használókkal való törődés elemei között kiemelt szerepe van a személyzet udvariasságának, felkészültségének, segítőkészségének. Mivel a minősített könyvtárak számára a panaszkezelési szabályzat elengedhetetlen, itt megismerkedhetünk a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár erre vonatkozó irányelveivel is.

Részletesen foglalkozik még a szerző a szolgáltatások folyamatszabályozásával, annak érdekében, hogy az érdeklődők meggyőződjenek arról, hogy ezáltal a szolgáltatások hatékonysága is javítható. A munkafolyamatok rendszerbe foglalva átláthatóvá válnak, így a hibákat könnyen ki lehet szűrni. Az elméleti leírás után segítséget talál az olvasó a folyamatábrák szerkesztéséhez, e célból a szerző egy gyakorlatban használt szolgáltatás folyamatleírását és folyamatábráját is bemutatja.

A szolgáltatások költségeinél a könyvtár költségvetésére, a bevételek fajtáira is részletesen kitér a szerző. Manapság egyre több könyvtár plusz forrásokat keres, ezzel kapcsolatban két fontos szempontot ajánl az érdeklődők figyelmébe: 1. az adományok kiegészítések legyenek és ne a költségvetést pótolják ki; 2. a pályázati pénzek pedig többnyire a szolgáltatás beindítására szolgáljanak, a szolgáltatás fenntartásáról viszont a könyvtárnak kell gondoskodnia. A szponzorálás kérdésének körbejárásakor lényeges a kölcsönösség elvének felismerése: mind a két fél számára fontos a sikeres vállalkozás. A térítéses szolgáltatások árképzéséhez hasznos, a mindennapi munkába beépíthető útmutatást is kapunk.

A záró fejezet foglalkozik a szolgáltatások minőségének értékelésével. A szerző bemutat olvasóinak egy Magyarországon még nem teljesen elfogadott és használt módszert: a titokzatos vásárlót („mystery shopping”). Ez a sejtelmes kifejezés a kereskedelemben már bevált próbavásárlást jelenti, egy valódi felhasználónak tűnő személy értékeli a szolgáltatást, amit igénybevett. A próbaügyfél nemcsak személyesen jelenhet meg a frontszemélyzet előtt, hanem akár telefonon, akár elektronikusan is használhatja a könyvtár szolgáltatásait. Tapasztalatait egy előre elkészített kérdőívre vezeti fel. A sokak által használt kérdőíves használói elégedettségmérés kapcsán a szerző nagyon jól, tömören összefoglalja a kérdőív szerkesztés szabályait, lépéseit, folyamata lebonyolítását, valamint az adatok feldolgozását. Itt részletesen foglalkozik az önértékelés folyamatával, gyakorlati segítséget adva ezzel mindazon könyvtárak számára, amelyek a Minősített Könyvtár cím megszerzésére törekednek.

Sohajdné Bajnok Katalin gyakorlatorientált művét figyelmébe ajánljuk mindazon könyvtárosoknak, akik azt szeretnék, hogy a szolgáltatásaikat felhasználók elégedettebbek legyenek, ezért munkájukat nemcsak megtervezik, de folyamatosan gondozzák, ellenőrzik, javítják és fejlesztik.

(Sohajdné Bajnok Katalin: Szolgáltatásmenedzsment a könyvtárban. Bp., Könyvtári Intézet, 2011. 155 p. /A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez/)

Gaálné Kalydy Dóra

Századokat átívelő évtizedek

„Az a hat évtized, amelyre most emlékezünk, Szeged-Alsóvárostól átívelte egész Európát, sőt olykor átcsapott a tengeren túlra is, hogy azután ismét Szegeden állapodjon meg. Ugyanígy munkássága századokat ivelt át, kötött össze...” – írja a Zombori István muzeológus-történész hatvanadik születésnapja alkalmából megjelent kötet szerkesztője, az ünnepelt kollégája, Tóth István. A Szegeden folyó igen élénk történettudományi kutatómunka, illetve a helyi és Csongrád megyei muzeológia egyik meghatározó alakját köszöntő kötet akár rendhagyónak is nevezhető. Ugyanis nem hagyományos „Festschrift” készült a Móra Ferenc Múzeum műhelyében, hanem olyan – és igazán méltó – összeállítás, amely kizárólag az ünnepeltől szól, az ő munkásságát reprezentálja. Amíg a hagyományosnak mondott születésnapra köszöntő kiadványok, tanulmánykötetek rendszerint az ünnepelt tanítványainak, barátainak, kollégáinak és tisztelőinek dolgozatait tartalmazzák, addig ez a korántsem „alkalmi” kiadvány az ünnepeltet mutatja be, és munkásságának legjaváról ad terjedelmével is imponáló áttekintő válogatást.

Az ünnepi *Köszöntőt* követően rövid, mindössze egyoldalas *Biográfia* olvasható a kötetben, ez voltaképp célratörően összeállított adatsor Zombori Istvánnak a '70-es évek első felében kezdődő és azóta töretlen munkásságáról. Az életrajz szűkszavú szerzője számba veszi az ünnepelt iskolai tanulmányait, ösztöndíjait, tanulmányútjait, kitüntetéseit, közéleti munkásságának fontosabb adatait. A harmadik fejezet, a Bodrits István szerkesztette *Bibliográfia 1975–2008* áttekintést ad Zombori István munkásságának könyvészetileg leírható eredményeiről. A szerkesztő időrendben közli a nyomtatásban megjelent művek, tanulmányok cikkek sokaságát (190 tétel), előszámlálja a Zombori szerkesztette sorozati kiadványokat (közöttük van például a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, az *Ecclesia Sancta* vagy a *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Történeti Tanulmányok*), illetve válogat a róla szóló cikkekből, méltatásokból, a műveit ismertető recenziókból, kritikákból stb. (25 tétel). Ugyancsak e fejezetben található az általa (is) rendezett kiállítások listája, ahol a helyi Móra Ferenc Múzeum és kiállítóhelyei mellett olyan intézményeket is találunk, mint a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum, a kassai Kerületi Önkormányzat Múzeuma, a szegedi püspöki palota vagy a párizsi Magyar Intézet, a hollandiai Gronningen városa, netán a Vatikán (összesen 55 tétel). A *Fotótár* az 1967-es érettségi tablóképtől egy 2009. évi keltezésű családi fényképig követi nyomon az életút fontosabb vagy érdekesebb állomásait és helyszíneit. De nem csak ezeket! Föltűnnek a fényképeken az ünnepelt szellemi környezetébe tartozó személyiségek Gyulay Endre Szeged-csanádi megyéspüspöktől Püski Sándoron át Kádár Gyuláig, vagy éppenséggel a II. János Pál pápával való római találkozás pillanatát megörökítő felvételig.

A kötet főtétét Zombori István tizenhét tanulmányának újraközlése alkotja. Voltaképp ez adja meg a kiadvány egészének karakterét, ez teszi a jubileumi könyvet a válogatott tanulmányok gyűjteményévé. Hiszen ez a csaknem kétszáz oldalnyi szö-

veg rajzolja körül az ünnepeelt történészi kutatómunkásságának jellegét, érdeklődési irányait, emeli ki fő témáit, reprezentálja metodikáját. Minderről röviden az mondható el, hogy egyszerre jellemzi a témakezelés nagyvonalúsága, az érdeklődési körök tág spektruma, a feldolgozás, az elemzés alapossága, a hivatkozások precízisége, az adatoltság igényessége. Zombori István történeti tanulmányírói munkásságának mintegy négy évtizede – a kiadvány találó címének megfelelően – csakugyan évszázadokat ível át. Hiszen a témák időrendjébe sorolt értekezések elsője a johannita lovagrend XIV. századi gazdálkodásától az ezredforduló szegedi muzeológiájának szakkérdéseig terjed. A dolgozatok sora természetesen érzékelteti szerzőjük témaköreinek változatosságát, miközben egyértelművé válik, hogy érdeklődése elsősorban az egyháztörténetre, illetve a szegedi, csongrádi, csanádi helytörténetre irányul. Szempontunkból az utóbbiak érdemelnek különös figyelmet.

Zombori István eseménytörténetet is fölidéző szemletanulmányban ad áttekintést arról az öt, Spanyolországban kiadott műről, amely 1683 és 1688 között jelent meg, s amelyek Szeged városának a török uralom alóli felszabadulását ünnepelelték. A szerző megállapítja, hogy noha Magyarország és Spanyolország között a XII. század óta voltak jelentős – kivált dinasztialis jellegű – kapcsolatok, a spanyolok ekkor, a XVII. század végén kaptak mélyebb ismereteket a Kárpát-medencéről, Magyarországról, a magyar nép akkori viszontagságairól (*Szeged visszafoglalásának visszhangja Spanyolországban (1683–1688)*). Következő dolgozata egy korainak tekinthető, középkori hon- és államismereti művet ismertet, az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött XVIII. század eleji kéziratos országleírást, Parschitius Kristóf 74 vármegyét leíró munkáját, a *Comitatus Regni Hungariae, Slavoniae et Transylvaniae...*-t, és ennek Csongrád, Bodrog és Csanád vármegyéket leíró részeit elemzi tüzetesen. Rövidebb dolgozatban számol be arról, mi tudható ma a XVIII. századi Szeged szobrairól, közülük is egy barokk remekelés, az ún. Oszlopos Mária-szobor históriáját, áthelyezéseinek stációit mutatja be (*Egy Mária-szobor „vándorlásai”*). Szegedi helyismereti tárgyú dolgozatai sorából itt olvasható *A szegedi Dóm és Trianon*; azután a városhoz ezer szállal kötődő Szent-Györgyi Albert politikai tevékenységét ismertető írás. Igazi kuriózumot mutat be *A szegedi Szent István faliszőnyeg története (1938–2000)* című illusztrált dolgozat, amelyben a szerző a Szent István-emlékév alkalmából Pekáry Istvántól megrendelt nagyméretű kárpit sorsát követi nyomon elkészítésétől az ezredfordulóig. Egy terjedelmes értekezése a nem sokkal a Szegedet elpusztító nagy árvíz után, 1883-ban, Reizner János irányításával megalakult szegedi múzeum történetét dolgozza föl (*Kétfejű sas és cserkészliliom. A Szegedi Történeti gyűjtemény 115 éve*). Zombori István a múzeumalapító mellett természetesen megemlékezik az intézmény két legendás igazgatójáról, Tömörkény Istvánról és Móra Ferencről is, tüzetesen bemutatja a gazdagodó-gyarapodó gyűjteményt, a múzeumban folyó tudományos munkát. Külön alfejezetet szentel a Történeti Osztálynak, amely elsősorban a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén tanult egykori hallgatók, az ún. Nagy István-tanítványokból, illetve kutató- és gyűjtőmunkájának köszönhetően alakult meg az 1970-es évek végén. A szerző kiemeli, hogy egy múzeumi osztály vagy gyűjtemény sorsának alakulásában, illetve az ott folyó szakmai munkák értékében milyen nagy jelentősége van a csapatmunkának, az egymást fél szavakból is értők együttműködésének, a kollegiális kapcsolatoknál mélyebb emberi viszonyok előrehajtó erejének.

Zombori István válogatott tanulmányainak gyűjteménye alig-alig emlékeztet a szokásos évfordulós köszöntő kötetekre. Valójában egy le nem zárult, de már életmű terjedelmű munkásság igényes áttekintése, amely pontosan jelzi szerzője kutatási eredményeit, és azon is túl, bepillantást enged a szegedi történettudományi, muzeológiai műhelyek munkájába és a kiállítások rendezésének kulisszatitkaiba. Szegeden, Csongrád és a hajdani Csanád megyék területén tehát eminens helyismereti, helytörténeti kiadványnak számít; országos léptékben pedig fontos középkor-történeti tanulmányok gyűjteményeként érdemes számolni vele.

(Századokat átívelő évtizedek. Bibliográfia és tanulmányok Zombori István 60. születésnapjára. Szerk. Tóth István. Szeged, Múzeumi Tudományért Alapítvány, 275 p.)

Mezey László Miklós

Egy kisváros nagy ünnepe

Már az első mondatban meg kell cáfolnom a saját magam által adott címet. A *Tengöri Hereberi atyámuram* című, csongrádi népmeséket tartalmazó kötet megjelenése nem csupán egy kisváros, Csongrád nagy ünnepe, hanem az egész magyar néprajztudomány, sőt bátran mondhatjuk: a magyar művelődéstörténet kivételes eseménye. Nagy nyeresége a magyar kultúrának, ha egy kiemelkedő tudós, esztünkben a jeles néprajzkutató, Katona Imre életműve halála után válik teljesebbé. A csongrádi népmeséket gyűjtő Katona Imre éppen tíz éve, 2001-ben hagyott itt bennünket. Szellemi nagyságának bizonyítéka azonban, hogy munkássága nem zárult le halálával, hanem jó néhány kötettel gazdagodott az azóta eltelt időben. Ezek a következők:

Néprajz és gyermekvilág. Pont Kiadó. Budapest, 2001.

Szépen szóló madárka. Népdalaink szöveges üzenete. Masszi Kiadó. Budapest, 2002.

Ötvenöt magyar népmese. Katona Imrével Pintér Lajos beszélget. Szegedi Tudományegyetem BTK Néprajzi Tanszék–Városi Önkormányzat, Csongrád. Szeged–Csongrád, 2002.

Tisza szélén, Duna hosszán. Úti feljegyzések, utolsó beszélgetések. Masszi Kiadó. Budapest, 2004.

Még nincs vége a dalnak. Írások a drávaszögi, szlavóniai, bácskai és temesközi magyar folklórról. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó. Budapest, 2006.

Tengöri Hereberi atyámuram. Palásti Annuska meséi. Katona Imre csongrádi népmese-gyűjtése 1941–42-ből. Csongrád Megyei Levéltár. Csongrád, 2011.

Katona Imre Csongrádon született. Fiatalon, 20-21 éves korában jegyezte föl szülővárosa legbelsőbb zugában, a történelmi városrészben, a Belsővárosban (vagy régi nevén a Tabánban) gyorsírással a meséket. Ő ekkor részben tudatosan, részben

ösztönösen cselekedett. A néprajzi szakirodalmat olvasva tudatosan kereste a meséket Csongrádon, viszont amint véletlenül rálelt az első (és később is egyedüli) csongrádi mesemondójára, ösztönösen megérezte, hogy hatalmas kincsre bukkant. A mesék gyűjtője néprajzot ekkor nem tanult, sőt ahogy utóbb nyilatkozott: „*Akkor még a néprajz ismeretlen vagy pedig lenézett tudomány volt, még a saját néném is értetlenkedett.*” Vagyis még a családon belül se nézték jó szemmel, hogy az „úri fiú”, az állatorvos fia leereszkedik a város szegényparasztjaihoz. Mesék után kutakodva Katona Imre mindenütt azt a választ kapta, hogy Csongrádon már senki sem tud mesélni. Végül is a véletlen sietett a lelkes fiatalember segítségére. A meséket elmondó Palásti Annuska a saját bejárónőjük volt. Cselédként több család kisgyerekeinek mesélt. A szülei szegényparasztok, napszámosok voltak. A meséket főképpen az édesanyjától tanulta. Katona Imre 1941–1942-ben mintegy 80 mesét jegyzett le Palásti Annuskától. 20 mese szövege időközben elkallódott.

Katona Imre műve, amely mindeddig méltatlanul kiadatlanul hevert, egyenes ágon kapcsolódik a magyar folklórkutatás neves irányzatához, az egyéniségkutatáshoz. A kutató az akkoriban szárnyát bontogató egyéniségkutató iskola szellemében igyekezett kiaknázni egy kiemelkedő egyéniség teljes mesekincsét; föltérképezte – habár csak röviden – a repertoár eredetét; kitért a szövegek elbeszélésének alkalmaira is; jellemezte a mesemondót, stílusát, tájnyelvét is. Jelenlegi tudásunk szerint Palásti Annuska az első részletesebben megismert női mesemondó a magyar nyelvterületen. Repertoárja igen változatos, majdnem valamennyi mesei műfajból mondott el szövegeket, csak falucsúfoló- és hazugságmeséket nem mesélt. A hagyományörző mesemondókra jellemzően tudásanyagában mennyiségileg és minőségileg is a tündérmesék játszanak meghatározó szerepet. A kötet címadó tündérmeséje, a *Tengöri Hereberi atyámuram* külön is figyelmet érdemel. A mesehős nevében a Kun Miatyánk töredéke őrződött meg. A Kun Miatyánk kezdősora így hangzik: *Tengri hel bele*. Jelentése: *az Úr erejével* vagy másként megfogalmazva *Isten segítségével*.

Palásti Annuska mesemondói egyéniségén egyértelműen látszik női mivolta. Előszeretettel mesél hányatott sorsú, kiszolgáltatott, szenvedő, félárva lányokról. Mint elbeszélő, az érzelmekre helyezi a hangsúlyt a kalandokkal, harccal, csatákkal szemben. Meseanyagában jelentős helyet foglalnak el az irodalmi eredetű mesék. Az erős ponyva hatás kimutatható meséinek motívumkincsében és a mesehősök nevében éppúgy, mint egyes meséinek nyelvezetében. Hiába, nem szabad elfelejtenünk, hogy a XX. században még a földrajzilag elzárt reliktumterületekre is betört a nyomtatott betű, nemhogy egy alföldi mezővárosba. Palásti Annuska mint klasszikus mesemondó következetesen ügyelt a hagyományból származó mesék formai sajátosságaira, így például a mesei hármasságra. Előadóként a reprodukáló mesélők csoportjába tartozik. Szövegeire a viszonylagos állandóság jellemző, nem kedveli a változtatásokat, egyéni kalandok beleszövését. Néha azért a befejezés előtt továbbszövi a mese fonálát, és dióhéjban megismertet a főhős fiainak további sorsával is. Egyéni mesekialakításának jele az is, hogy – minden bizonnyal a mesegyűjtő kedvéért – egyetlen meseként hosszú típusláncba fűzte össze, egy meseként mondta el az általa ismert Mátyás-meséket és a legendamesék zömét. Palásti Annuska meséinek minőségéről vall az, hogy Voigt Vilmos professzor, a magyar folklorisztika meghatározó egyénisége így ajánlja a mesekötetet: „*Ha valaki egyetlen kötetből kívánja megismerni a magyar népmese legjellemzőbb korszakát – ezt a könyvet vegye kezébe.*”

A csongrádi mesekötet nagy erénye a helyi nyelvjárás pontos bemutatása. Korábban Katona Imre ezt mondta a csongrádi tájnyelvről: „*A belváros lakói többé-kevésbé ö-ző nyelvjárásban beszélnek, és részben átvészelték a török hódoltságot, a külváros lakói viszont ë-ző nyelvjárásban, kissé palócosan beszélnek.*” A belsővárosi Palásti Annuska is ö-ző nyelvjárásban beszél, habár a szövegekben palócos jegyek is fölbukkannak (az egyszótagú -t végű igék múlt idejének alakjai: odakötte ‘odakötötte’, kinyitta ‘kinyitotta’). A kötethez Bereznai Zsuzsanna jóvoltából kiváló szómagyarázat is tartozik, amely nemcsak a tájszavak értelmét adja meg, hanem – gondolva a mai kor gyermekeire – a falusi élethez, a régi foglalkozásokhoz kötődő szavak jelentését is.

Köszönet illeti Bereznai Zsuzsannát, aki hosszú éveken át fáradhatatlanul küzdött Katona Imre publikálatlan csongrádi gyűjtésének megjelentetéséért. Küzdelmét egy általa írt bevezető tanulmánnyal és folklorisztikai jegyzetekkel ellátott, és így tökéletesebbé tett kézirattal folytatta. Hogy ez a küzdelem eredménnyel járt, abban szerepe volt Georgiádes Ildikónak is, aki a Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltárának igazgatójaként részt vállalt a könyv megjelentetésében, valamint a kötet másik szerkesztője volt. Nem hagyhatom szó nélkül a könyv illusztrációit. Az aprólékos, a mesei történeteket magában is elbeszélő, gondolatgazdag rajzokat és a pazar színvilágú vízfestményeket a meghökkentően burjánzó képzelőerejű alkotó, Pál-Dudás Ági készítette.

Végezetül röviden vissza kell térnem a recenzió címére: *Egy kisváros nagy ünnepe*. Csongrád városa egésznapos rendezvénysorozattal tisztelgett a *Tengöri Hereberi atyámuram* című kötet megjelenésének. Az eseményhez kapcsolódva mesekonferenciát is rendeztek a városházán. Megindítóan szép élmény volt látni a rendkívüli érdeklődést, a csongrádi városháza hallgatósággal zsúfolásig telt nagytermet, azon belül is azt a jó néhány tucatnyi fiatal, akik hosszú órákon keresztül hang nélkül, feszülten figyelve ülték végig a néprajzi előadásokat. Hasonlóan lélekemelő, sőt pozitívum fölkavaró benyomásokat szerezhetett a jelenlevő azon a kiállítás megnyitón, amelyen a kötetet illusztráló Pál-Dudás Ági képzőművész alkotásait mutatták be a nagyközönségnek. Ezen az eseményen úgyszintén hemzsegték a vidám, érdeklődő helybeli fiatalok; a kiállításnak helyet adó intézmény több terme is megtelt velük. A kiállításon nézelődő közönség nyüzsgő társalgását hallgatva és a városházi emlékülés szüneteiben elkapott beszélgetésfoszlányokból azt szűrtem le, hogy Csongrád már a könyvbemutató napján értékei közé sorolta a *Tengöri Hereberi atyámuramot*.

Egy személyes, talán ide nem illő vallomással zárom ezt a könyvismertetést. Nekem mint résztvevőnek semmihez sem hasonlítható élményt adott ez a csongrádi nap. A lelkes, tiszta tekintetű, tudásszomjjal megáldott csongrádi fiatalok tömegének látványa megerősített abban, hogy kimondjam: ha ilyen fiatalságunk van, ne csüggedjünk.

(Tengöri Hereberi atyámuram. Palásti Annuska meséi. Katona Imre csongrádi népmesegyűjtése 1941–42-ből. Szerkesztette Bereznai Zsuzsanna–Georgiádes Ildikó. Csongrád, Csongrád Megyei Levéltár. 2011. 366 p.)

Villányi Péter